

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra anglistiky

Diplomová práce

Dichotomie dobra a zla ve vybraných dílech fantastické literatury

Dichotomy of Good and Evil in Fantastic Literature

Vypracovala: Bc. Lenka Lišková
Vedoucí práce: Mgr. Linda Kocmichová

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Dichotomie dobra a zla ve vybraných dílech fantastické literatury“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované bibliografie.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 25.6. 2015

Lenka Lišková

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Lindě Kocmichové za odborné vedení práce, pomoc při výběru zdrojů, trpělivost, řadu cenných rad a podnětných připomínek a čas, který této práci věnovala.

Anotace

Cílem této diplomové práce je analýza dobra a zla ve vybraných dílech fantastické literatury. Jádrem práce je porovnání a zařazení ústředních postav, které jsou z hlediska této polarity vymezeny naprosto jasně. Práce je rozdělena do čtyř částí. První část se zabývá teoretickým uchopením problematiky dobra a zla z pohledu náboženství, filozofie, psychologie a literatury. Druhá kapitola stručně charakterizuje fantastickou literaturu. Třetí část obsahuje krátký popis děl fantastické literatury, která byla použita k analýze. Čtvrtá část je věnovaná samotné analýze kladných a záporných postav ve vybraných dílech a jejich vzájemnému porovnání. V závěru se práce soustředí na shrnutí a zhodnocení vyjádření dichotomie dobra a zla ve fantastické literatuře.

Abstract

The aim of this thesis is an analysis of good and evil in fantastic literature. The thesis focuses on categorization of main characters according to the polarity of good and evil and their comparison. The thesis is divided into four parts. The first part concentrates on the theoretical background from the point of view of theology, philosophy, psychology and literature. The second part briefly describes fantastic literature and its features. The third part contains a short description of selected books. The fourth part focuses on the distinction between good characters and evil characters and describes the characteristic features of their representation. The summary brings final conclusion about the differences and similarities in the stories that have been analysed.

Obsah

ÚVOD.....	8
1. DOBRO A ZLO JAKO PROTIKLADY	9
1.1 Definice dobra a zla	9
1.2 Pojetí dobra a zla	12
1.2.1 Náboženský pohled na dobro a zlo	12
1.2.1.1 Pohanské pojetí dobra a zla	12
1.2.1.2 Křesťanské pojetí dobra a zla	14
1.2.1.3 Dobro a zlo z pohledu teologicko-filozofického.....	18
1.2.2 Dobro a zlo z pohledu filozofie	20
1.2.2.1 Vývoj etiky	20
1.2.3 Dobro a zlo z pohledu psychologie	28
1.2.3.1 Sigmund Freud a psychoanalýza	28
1.2.3.2 Erich Fromm a typy násilí	29
1.2.3.3 Carl Gustav Jung a archetypy	32
1.2.4 Dobro a zlo v literatuře	34
2. FANTASTICKÁ LITERATURA	37
3. DÍLA, KTERÁ BUDOU ANALYZOVÁNA Z HLEDISKA VÝSKYTU DOBRA A ZLA	40
3.1 J. R. R. Tolkien.....	40
3.1.1 J. R. R. Tolkien: <i>O pohádkách</i>	40
3.1.2 <i>Pán prstenů a Silmarillion</i>	42
3.2 J. K. Rowlingová: <i>Harry Potter</i>	43
3.3 C. S. Lewis	43
3.3.1 Teologie C. S. Lewise	43
3.3.2 <i>Letopisy Narnie</i>	44
3.4 G. R. R. Martin: <i>Píseň ledu a ohně: Hra o trůny</i>	45
3.5 Neil Gaiman: <i>Hvězdný prach</i>	46

4. ANALÝZA PROJEVŮ DOBRA A ZLA VE VYBRANÝCH DÍLECH FANTASTICKÉ LITERATURY	47
4.1 Zobrazení dobra	47
4.1.1 Bůh	47
4.1.1.1 Eru Ilúvatar	48
4.1.1.2 Aslan	49
4.1.1.3 Bohové <i>Písně ledu a ohně</i>	57
4.1.2 Hrdina	59
4.1.2.1 Hrdinové <i>Pána prstenů</i>	61
4.1.2.2 Hrdinové <i>Harryho Pottera</i>	68
4.1.2.3 Hrdinové <i>Letopisů Narnie</i>	74
4.1.2.4 Hrdinové <i>Písně ledu a ohně</i>	79
4.1.2.5 Hrdinové <i>Hvězdného prachu</i>	82
4.2 Zobrazení zla	83
4.2.1 Záporné postavy <i>Pána prstenů</i>	88
4.2.2 Záporné postavy <i>Harryho Pottera</i>	92
4.2.3 Záporné postavy <i>Letopisů Narnie</i>	96
4.2.4 Záporné postavy <i>Hvězdného prachu</i>	99
4.2.5 Záporné postavy <i>Písně ledu a ohně</i>	99
4.2.6 Přívrženci zla	102
4.2.7 Smrt antihrdiny	105
4.3 Shrnutí	107
ZÁVĚR	109
SUMMARY	112
BIBLIOGRAFIE	115

Úvod

V mysli každého z nás je hluboce zakořeněná představa o dobru a zlu. Už od chvíle, kdy jsme schopni přemýšlet, nás každý učí, co je správné a co špatné. Otázka rozlišování dobra a zla je však mnohem složitější. V následujících kapitolách si klademe za cíl alespoň poodhalit tajemství skrývající se za těmito dvěma slovy. Odkud se dobro a zlo vzalo? Může být někdo výhradně dobrý a jiný zase výhradně zlý? Nebo je zlo v každém z nás a jen čeká na příležitost se projevit? Na tyto i další otázky se s pomocí odborné literatury pokusíme nalézt odpovědi.

V teoretické části se zaměříme na zmapování dosavadních poznatků na toto téma. Jako základ poznání nám poslouží Bible. Brzy však zjistíme, že ani tato kniha knih nám nedokáže dát jasnou a uspokojivou odpověď. Budeme tedy dál v moři nejasností hledat zrnko pravdy a využijeme k tomu děl filozofů a velkých myslitelů, které tyto a podobné otázky trápily již dlouho před námi. Dále dobro a zlo podrobíme zkoumání z hlediska psychologie a nakonec krátce popíšeme jeho zobrazení v literatuře.

Jako předěl mezi částí věnovanou popisu poznatků na téma dobro a zlo a tou, která se prakticky zaměří na zkoumání dobra a zla ve fantasy, nám poslouží kapitola věnovaná fantasy literatuře jako takové. V této části se zaměříme především na vznik fantasy literatury, její charakteristické prvky a její typy.

Hlavním cílem práce je však aplikace získaných poznatků v praktické části práce, jíž je analýza vybraných děl fantasy literatury z hlediska výskytu dobra a zla. Šíře tohoto tématu nabízí takové množství děl, které by zdaleka přesáhlo rámec této práce, koneckonců tematika dobra a zla je pro fantastickou literaturu univerzální a vyskytuje se ve všech dílech fantasy. Analýze budou proto podrobena pouze některá nejznámější, a z hlediska vnímání dobra a zla i nejpřínosnější díla fantastické literatury. Zvlášť důkladně se zaměříme na reprezentaci dobra a zla v trilogii *Pán prstenů*, sérii knih o *Harrym Potterovi* a *Letopisech Narnie*, stěžejních dílech fantasy. Opomenuta však nezůstanou ani další populární díla fantasy.

V samotném závěru práce shrneme rozpoznaná specifika reprezentace dobra a zla.

1. Dobro a zlo jako protiklady

V této kapitole se pokusíme definovat, co vše je zahrnuto pod pojmy „dobro“ a „zlo“. Tím bude připravena orná půda pro hlubší analýzu a psychologizaci literárních postav zastupujících tyto dvě kategorie. Získané poznatky tak budou základem pro správnou interpretaci a pochopení problému dobra a zla.

1.1 Definice dobra a zla

In each of us, two natures are at war – the good and the evil. All our lives the fight goes on between them, and one of them must conquer. But in our own hands lies the power to choose – what we want the most to be we are. – Robert Louis Stevenson

Problém rozlišení dobra a zla provází lidstvo již od nepaměti. Přestože je toto téma v každé době aktuální a každý z nás má v sobě o dobru a zlu určitou představu, při pokusu přesně definovat tyto dva pojmy zjistíme, že pro většinu z nás je to jen těžko uchopitelný problém. Do tohoto světa přicházíme každý jako nepopsaný list papíru, s potenciálem pro dobro nebo zlo, máme však svobodnou vůli rozhodnout se, kterou cestou se ubírat. Dobro nebo zlo je tedy konečný cíl naší cesty a výsledek naší volby. Co je ale ve své podstatě dobro a zlo? Dva protipóly související s určitým kritériem, ale jakým? Podíváme-li se do literatury, nalezneme nespočet odpovědí na tuto otázku. Například podle Suhotra Svámího¹, který vychází z tradic hinduismu, jsou dobro a zlo spojeny s hodnotami. Dobro definuje Svámí jako ctnost.

Slovo ctnost (...) značí zdravý, prospěšný a strážlivý vztah se světem, ostatními živými bytostmi a vlastním já. (...)²

Zlo je podle Svámího opakem ctnosti, tedy hříchem.

Je to stav duchovní slabosti, kdy duše, pokleslá z přízně Pána, přichází pod přísnou vládu hmoty. Postoj zlého člověka ke světu, živým bytostem a sobě samému je nezdravý a nečistý.³

¹ Srov. SVÁMÍ, S. *Rozměry dobra a zla: morální vesmír a vaisnavská filozofie*. Mayapur: Vidyagati dás, 2011.

² SVÁMÍ, S. *Rozměry dobra a zla: morální vesmír a vaisnavská filozofie*. Mayapur: Vidyagati dás, 2011. s. 6.

Podle Trakakise⁴ je dobro a zlo spojeno s morálkou, tudíž zlý je jakýkoli skutek, který je v rozporu s morálkou. Zlo zahrnuje vše, co je nespravedlivé, nemorální nebo způsobující bolest. Trakakis dále podává přehled skutků, které považuje za zlé:

- a) ublížení fyzické a/nebo psychické jakékoli vnímající bytosti,
- b) nespravedlivé zacházení s vnímající bytostí,
- c) ztráta příležitostí a možností pramenící z předčasné smrti,
- d) cokoli, co brání jedinci žít ctnostný život,
- e) jedinec páchající skutky, které odporují morálce,
- f) nedostatek dobra.

Za dobro považuje Trakakis opak výše uvedeného, může to být například jakýkoli skutek, který je v souladu s morálkou či cokoli, co přispívá k vedení naplněného a ctnostného života.

Podobný názor, tedy že dobro a zlo jsou spojené s morálkou, má i Zdeněk Neubauer, který tvrdí, že „*tento základ je morální: z rozlišování dobra a zla sprádáme základy, na nichž stavíme naše poznání, naše pravdy*“.⁵ Podle Anzenbachera⁶ je problematika dobra a zla spojená s etikou. Oba tyto pojmy jsou úzce svázány se svědomím, tedy vše, co se nepříčí svědomí, můžeme považovat za morální dobro. Odlišnou a méně striktní definici podává Heller:

Během lidských dějin bylo dáno už mnoho odpovědí. Někdo sobecký řekne, že zlo je to, co jemu škodí. Někdo myslí na druhé a řekne, že zlo je to, co škodí lidem. Kdo věří v Boha, řekne, že zlo je hřích, kterým rozbíjíme lidskou i Boží lásku.⁷

Stručné rozlišení druhů zla nám podává *Encyclopedia of Philosophy*. Trakakis zde uvádí dva hlavní druhy zla⁸:

Morální zlo – je takové zlo, které vzniká nesprávným použitím svobodné vůle určité morální bytosti, která se tímto stává zodpovědná za způsobené zlo. Z tohoto

³ Tamtéž, s. 7.

⁴ Srov. TRAKAKIS, N. *The Evidential Problem of Evil*. *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

⁵ NEUBAUER, Z. In: NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*. Praha: AURORA, 1996. s. 199.

⁶ Srov. AZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994.

⁷ HELLER, J. *Znamení odkazující k nebi*. Praha: Vyšehrad, 2007. s. 253.

⁸ Srov. Trakakis 2006.

důvodu morální zlo zahrnuje jakýkoli úmyslný zločin, jako je lhaní a vraždění, stejně tak vady charakteru, jako je nečestnost a chamtivost.

Přirozené zlo – stojí v protikladu ke zlu morálnímu. Je to takové zlo, které je výsledkem přirozených procesů, za které nemůže být vinna žádná bytost. Typickým příkladem takového zla jsou přírodní katastrofy způsobující utrpení a ztrátu života, nemoci a postižení. Je zde ovšem třeba zdůraznit, že převážná většina toho, co považujeme za přirozené zlo, je ve své podstatě způsobena člověkem, jeho špatným chováním nebo lhostejností.

Z těchto rozdílných definic vyplývá, že vnímání dobra a zla je závislé na úhlu pohledu. To, co je dobré pro jednoho člověka, nemusí být dobré pro druhého a naopak. Budeme-li se na dobro a zlo dívat z náboženského hlediska, můžeme se setkat s pojmy jako absolutní dobro a zlo, tzn. dobro nalezneme pouze u Boha, vše, co odporuje Božímu řádu, je zlo. Podle jiných definic dobra a zla žádné absolutní dobro a zlo neexistuje, je zde pouze dobro a zlo relativní, tzn. dobro a zlo jsou pouze hodnocení toho, kdo toto hodnocení provádí.

Jistě však dokážeme říci to, že dobro a zlo jsou problémy spojené výhradně s lidskou společností. Šelma zabíjí nikoliv proto, že by byla zlá, ale proto, že je to její způsob života a jediná cesta k obživě. Obtížnost hodnocení spočívá ve stavu naší mysli. Někteří lidé řeknou, že přírodní živly jsou zlé, protože ničí to, co lidé vybudovali. Jiní prohlásí, že živly jsou naopak dobré, protože slouží k našemu prospěchu. Dalším argumentem může být i to, že příroda je lhostejná k jakémukoli pojetí dobra a zla, protože jednoduše pouze existuje bez ohledu na dobro nebo zlo.

Jak již bylo řečeno, dobro a zlo jsou vnímány jako dva protiklady. Řekneme-li však, že tyto protiklady leží na jedné úsečce proti sobě a odmítnutím zla se tedy stáváme výhradně dobrými, nebudeme mít tak docela pravdu. Domnívám se, že dobro a zlo jsou spíše dva aspekty téže jednoty, jsou součástí jednoho kruhu, existenčně závislé jedno na druhém. Čím více se snažíme konat dobro, tím více se přibližujeme ke zlu. Zlo žije z dobra a naopak. Zamyslíme-li se nad historií, zjistíme, že zárodkem každého kolektivního zla je vždy dobro, na počátku vždy stojí dobrý úmysl, ať už je to myšlenka prosperity, rozvoje, svobody či rovnoprávnosti. U kořenů lidského dobra a zla tedy stojí rozhodování, které vždy sleduje určitý cíl.

1.2 Pojetí dobra a zla

1.2.1 Náboženský pohled na dobro a zlo

Dobří lidé konají dobro a zlí lidé konají zlo, ale aby dobří lidé konali zlo, na to potřebujete náboženství. – Steven Weinberg

Již od samého počátku bytí se lidé zabývají otázkou původu dobra a zla. Na tuto otázku však nikdy nemůžeme nalézt spolehlivou a jednotnou odpověď, jelikož dobro a zlo má v různých kulturách a náboženstvích různou podobu, stejně jako se liší jedna lidská civilizace od druhé, liší se i jejich chápání dobra a zla. Z historického hlediska však bylo ve jménu náboženství spácháno více zla než z kterýchkoli jiných důvodů.

Náboženství a jemu podobné víry v jediné správné pravdy dávají zlu punc správnosti ve jménu „vyššího dobra“ a umožňují lidem páchat padoušství, jaká by si jinak nedovolili.⁹

V této kapitole se tedy pokusíme nalézt odpověď na otázku, z čeho pramení lidské dobro a zlo.

1.2.1.1 Pohanské pojetí dobra a zla

Narozdíl od křesťanství, které je monoteistickým náboženstvím, a o kterém bude řeč později, se pohanská víra nesoustřeďuje pouze na jednoho všemohoucího Boha, nýbrž na celý panteon božstev. V pohanské víře tedy můžeme nalézt například boha či bohyni války, lásky, krásy, hojnosti, slunce, moře, moudrosti atd. Pohané, jakožto stoupenci polyteistického náboženství, spojují Bohy především s přírodou; a protože příroda není ani dobrá ani zlá, jak již bylo řečeno, neexistuje ani v těchto náboženstvích striktní rozdělení dobra a zla. Pohanská náboženství místo toho pracují s pojmy jako „temnota“, „smrt“, „zkáza“ či „chaos“, na druhé straně místo dobra stojí pojmy jako „světlo“ či „pořádek“. Jak uvádí John Coughlin:

⁹ KURAS, B. *Bláhové snění o světě bez padouchů*. Praha: Eminent, 2014. s. 201.

... the term evil has no place in a nature-based religion (...) Evil is a human term. It begins and ends with us.¹⁰

Pohané tedy nehodnotí svět z pohledu dobra a zla, dívají se na něj spíše z pohledu tvoření a zkázy. Jelikož pohanská náboženství vycházejí především z uctívání přírody, i pohanští bohové ztělesňují obě síly, sílu kreativity i sílu destruktivity.

Death, destruction, chaos... these are essential driving forces within nature. Life feeds on life; destruction precedes creation. These are the only true laws (...)¹¹

Křesťané ztělesňují zlo v postavě Satana a vidí ho jako sílu, která pokouší lidstvo ke zkáze. Tento pohled je důležitý pro monoteistická náboženství, která věří, že takové rozdělení je manifestací absolutního božího dobra. Pohané se naproti tomu snaží vyhnout pojmu „zlo“ jako samostatně existující jednotě. Podle Coughlina se pohanská náboženství soustředí spíše na pozitivní aspekty života, na tvoření, a je tak pro ně snazší ztratit spojení s temnějšími aspekty; aby něco mohlo vzniknout, musí být něco jiného zničeno. Pohané však zcela neztracují temnější stránku náboženství, pouze ji nepokládají za zlo:

... there is a darker side to all things and that this darker side is not necessarily harmful and negative. There is beauty in darkness for those who dare enter the shadows to embrace it.¹²

Je zajímavé, že i pro pohany existují „démoni“ či „zlí duchové“. Dívají se na ně ovšem ze zcela jiného úhlu pohledu než například křesťanství. Pro pohany jsou tito „démoni“ jakousi archetypální energií, která je spojena s destruktivitou; především jsou pak „démoni“ a „zlí duchové“ spojeni s lidskou povahou.

They are the spiritual manifestations of human hate and fear. Evil can exist as a force, but it is a force created and directed by humans with the intention to cause

¹⁰ COUGHLIN, J. *An Exploration of Dark Paganism and Magick*. Bloomington: 1st Book Library, 1997. s. 9.

¹¹ Tamtéž, s. 8.

¹² Tamtéž, s. 10.

*harm. It is not so much an aspect of nature as a whole as it is an aspect of humanity; evil exists because humans will it to exist.*¹³

1.2.1.2 Křesťanské pojetí dobra a zla

Dobro a zlo z pohledu Bible

*Bůh ve své neprojevené podstatě je neomezený a nerozlišený sebe si vědomý Duch, láska, blaženost, svoboda i moudrost. Je sám o sobě a nezávisle na čemkoliv existující absolutno. V tomto smyslu je i nejvyšším a jediným Dobrem, jaké existuje.*¹⁴

Síly dobra a zla jsou v křesťanství zastupovány postavami Boha a Ďábla a neustálým bojem mezi těmito dvěma silami. První zmínky o dobru a zlu lze najít již ve Starém zákoně, kde Hospodin Bůh každý den ze šesti dnů tvoření posuzuje své dílo, po dokonání posledního díla hodnotí: „*A viděl Bůh vše, což učinil, a aj, bylo velmi dobré.*“¹⁵ Podle Grosse a Kuschela „*Bůh sice stvořil všechno dobré, ale nestvořil všechno.*“¹⁶ Na počátku tvoření Bůh pracuje se třemi veličinami, které nestvořil, a tyto veličiny opracovává – jsou to nehostinná země, voda (tehóm neboli prapotopa) a temnota. Právě proti temnotě vytvoří Bůh světlo, které od temnoty odděluje:

*Země pak byla nesličná a pustá, a tma byla nad propastí, a Duch Boží vznášel se nad vodami. I řekl Bůh: Bud' světlo! I bylo světlo. A viděl Bůh světlo, že bylo dobré; i oddělil Bůh světlo od tmy. A nazval Bůh světlo dnem, a tmou nazval nocí.*¹⁷

*Kněžský spis hájí tedy ničím nezkalenou dobrotu stvoření tím, že např. temnotu, která není dobrá, nepokládá za Boží stvořitelské dílo.*¹⁸

Ve Starém zákoně se dále vypráví o stromu vědění dobrého a zlého, který nechal Bůh vyrůst uprostřed zahrady v Edenu a z něhož zakázal Adamovi a Evě jíst plody.

¹³ Tamtéž, s. 85.

¹⁴ VACEK, J. *O jednotě a zlu*. Praha: Progestisk, 2007. s. 174.

¹⁵ *Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Genesis (dále jen GN) kapitola 1, verš 31.

¹⁶ GROSS, W., KUSCHEL, K. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 1995. s. 36.

¹⁷ GN kapitola 1, verš 2-5.

¹⁸ Gross, Kuschel 1995: 36

A vyvedl Hospodin Bůh z země všeliký strom na pohledění libý, a ovoce k jídlu chutné; též strom života u prostřed ráje, i strom vědění dobrého a zlého. (...) I zapověděl Hospodin Bůh člověku, řka: Z každého stromu rajského svobodně jísti budeš; ale z stromu vědění dobrého a zlého nikoli nejez; nebo v který bys koli den z něho jedl, smrti umřeš.¹⁹

Adam s Evou žili v Ráji šťastně: „Byli pak oba dva nazí, Adam i žena jeho, a nestyděli se.“²⁰ Tu se však objevil Had, jenž svedl Evu k ochutnání ovoce ze stromu: „Ale ví Bůh, že v kterýkoli den z něho jísti budete, otevrou se oči vaše; a budete jako bohové, vědouce dobré i zlé.“²¹ Eva potom přesvědčila Adama, aby ochutnal také. V tu chvíli se oběma otevřely oči a „poznali, že jsou nazí“²². Spletli tedy fíkové listy a přepásali se jimi. Podle Aivanhova²³ však nepředstavuje Strom poznání dobrého a zlého pouze symbol zla a úpadku lidstva. Je to spíše symbol rozhodnutí prvních lidí sestoupit do nižších dimenzí a poznat to, co jim do té doby bylo skryto – střídání světla a temnoty, radost, bolest i utrpení. Tím, že po ochutnání ovoce Adam s Evou zemřou, se tedy myslí spíše to, že poznají lidskou smrt, která jim do té doby byla neznámá. Člověk se tímto vzdálil od Boha, ale „On nebyl úplně proti (...) Vše, co člověk dělá, je z určitého pohledu se souhlasem Boha.“²⁴

Nelze se tedy domnívat, že by tímto „prvotním hříchem“ bylo navždy rozhodnuto o osudu člověka. Ochutnáním ovoce ze stromu dobrého a zlého se člověk nestává automaticky zlým, je nám tím spíše dána volba rozhodnout se, zda-li se přikloníme k dobru nebo ke zlu. Léon-Dufour se domnívá, že „Člověk je od okamžiku stvoření postaven před strom poznání dobra a zla, s možností uposlechnout a užívat jeho plodů anebo neuposlechnout a být stržen do smrti. Jde o rozhodující zkoušku, které neunikne žádný člověk a jeho svoboda.“²⁵

Již jsme se zde zmínili o hříchu. Prvotní hřích, tedy ochutnání ovoce ze stromu poznání dobrého a zlého, ještě nemůže být považován za hřích v pravém slova smyslu,

¹⁹ GN kapitola 2, verš 9, 16-17.

²⁰ Tamtéž, kapitola 2, verš 25.

²¹ Tamtéž, kapitola 3, verš 5.

²² Tamtéž, kapitola 3, verš 7.

²³ Srov. AIVANHOV, O. *Strom poznání dobrého a zlého*. Fréjus: PROSVETA, 2001.

²⁴ AIVANHOV, O. M. *Strom poznání dobrého a zlého*. Fréjus: PROSVETA, 2001. s. 25.

²⁵ LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003. s. 86.

jelikož Adam s Evou v tu chvíli ještě nebyli schopni rozlišit dobré od zlého. Tím, že byli vyhnáni z Ráje, se však odklonili od Boha, což Vacek považuje za základní zlo:

Základní zlo je nedostatek Boha. Prvním a základním zlem, samozřejmě osobním a relativním, je ztráta spojení s Bohem. S ním bytosti odpadlé od Boha ztrácejí i svůj božský život.²⁶

Vyhnáním z Ráje tedy lidé „poklesli“. Tím, že museli každý den zajišťovat potravu pro přežití, se stále více oddalovali od Boha, který jediný je může spasit. Tak tedy došlo k prvnímu opravdovému hříchu, bratrovraždě, jak nám dokládá příběh Kaina a Ábela.

I mluvil Kain k Abelovi bratru svému. Stalo se pak, když byli na poli, že povstav Kain proti Abelovi bratru svému, zabil jej.²⁷

Kain se dopustil hříchu, a proto byl od této chvíle „zlořečený“ a potrestaný vyhnanstvím. Podle Bible je každý hřích zlem. Odkloněním od Boha a božích zákonů se stáváme hříšníky.

Ve Starém zákoně se dále praví: „*Budeš dělat jen to, co je správné a dobré v Hospodinových očích, aby se ti dobře vedlo (...).*“²⁸ Člověk se tedy přiklání k dobru a zlu podle toho, do jaké míry se podvoluje příkazům vyšší autority. Ani u příběhu Kaina a Ábela tomu nebylo jinak:

I řekl Hospodin Kainovi: Proč jsi se tak rozpálil hněvem? A proč jest opadla tvář tvá? Zdaliž nebudeš příjemný, budeš-li dobře činiti? Pakli nebudeš dobře činiti, hřích ve dveřích leží; (...)²⁹

Bůh se tedy vždy člověka snaží nejprve varovat a obrátit zpět na cestu dobra. Když však Bůh spatřil, jak se na Zemi rozmnožuje lidská zlost, a lidské myšlení nebylo nic než zlé, „*litoval Hospodin, že učinil člověka na zemi, a bolest měl v srdci svém.*“³⁰ Tehdy se rozhodl velikou potopou vyhladit vše živé na zemi. Dal však milost Noemu,

²⁶ Vacek 2007: 175

²⁷ GN kapitola 4, verš 8.

²⁸ Deuteronomium kapitola 6, verš 10.

²⁹ GN kapitola 4, verš 6-7.

³⁰ Tamtéž, kapitola 6, verš 6.

jemuž přikázal vyrobit velikou archu a na ni přivést ze všech živočichů po dvou z každého druhu. „Potom řekl Hospodin k Noé: *Vejdíš ty i všecka čeled' tvá do korábu; nebo jsem tě viděl spravedlivého před sebou v národu tomto.*“³¹ Tak se tedy zachoval veškerý život na zemi. Lidé se však z tohoto trestu pramálo poučili, jak nám dokazuje další starozákonní příběh o velkých hříšnicích, lidech z města Sodoma:

*Lidé pak Sodomští byli zlí, a hříšníci před Hospodinem velicí.*³²

Lidé ze Sodomy tedy opět neunikli božím trestu. Potrestat vyhlazením nechal Bůh i národ Kanaánců, jelikož „*Kanaánci byli morálně nejzvrhlejší a nejdegenerovanější národ starověkého světa, holdující sexuální perverzi, náboženské prostituci, sexu s kultovními kněžími a kněžkami, incestu, pedofilií, homosexualitě a zápalnému obětování dětí.*“³³ Po trpělivém Božím čekání na pokání a nápravu bylo jejich vyhlazení pokládáno za akt Boží spravedlnosti.

Jak již bylo řečeno, dobro se podle křesťanství nachází u Boha. Podle Vacka není dobrého ani dobrem nic jiného než Bůh sám, Boha tedy chápe jako absolutní dobro. Naopak absolutní zlo podle něj neexistuje, „*protože by muselo existovat v Bohu, což by jej popíralo.*“³⁴ Zlo je pro křesťany symbolizováno postavou Ďábla, ten však od počátku stvoření nebyl zlým, protože cokoli Bůh stvoří, je ze začátku dobré. Ďábel se stal zlým až vlastním rozhodnutím odklonit se od Boha.

*Pozdvihlo se srdce tvé slávou tvou, k zlému jsi užíval moudrosti své příčinou jasnosti své.*³⁵

Nabízí se vysvětlení, že Bůh, ač je často považován za všemohoucího, nemá kontrolu nad rozhodnutím člověka přiklonit se ke zlu, a tudíž není za zlo přímo zodpovědný.

³¹ Tamtéž, kapitola 7, verš 1.

³² Tamtéž, kapitola 13, verš 13.

³³ Kuras 2014: 203

³⁴ Vacek 2007: 175

³⁵ Ezechiel kapitola 28, verš 17.

1.2.1.3 Dobro a zlo z pohledu teologicko-filozofického

Zabýváme-li se otázkou pojetí dobra a zla v náboženském kontextu, nutně zde musí vyvstat několik otázek, na něž je nutno nalézt odpovědi. Jednou z nich je otázka: Jestliže zlo nepochází od Boha, jak tedy vzniká? Bůh obdařil všechny bytosti svobodnou vůlí. Každá bytost se tedy může svobodně rozhodnout přerušit spojení s Bohem. Jak se domnívá Jiří Vacek, tímto rozhodnutím však „ztratily Boha a s tím i absolutní Dobro, jímž je Bůh, což je právě ten okamžik, ve kterém vzniká zlo, které je vlastní každé bytosti odpadlé od Boha.“³⁶ Podle Vacka se tedy zlým stává každý člověk, který ztratí vědomí Boha, ačkoli z pohledu etiky je dobrým. Vacek dále vymezuje základní druhy zla, jsou to:

- a) odpadnutí od Boha,
- b) přitakání zlu,
- c) nenávist.

Přitakání zlu Vacek definuje jako použití zlých prostředků „ve snaze zabezpečit své relativní hmotné dobro“³⁷. Tím se člověk dostává pod nadvládu zla, které nám způsobuje zatmění rozumu:

*Vidíme zlo jako dobro a pravé dobro jako zlo. Lidé odpadlí od Boha závidí těm, kterým se daří lépe, podle jejich názoru nezaslouženě, přesně jako Kain záviděl Ábelovi. Tato závist plodí nenávist, což je již nejen odpadnutí od Boha, ale i pohlčení zlem, a to doslova.*³⁸

Vacek tedy uznává existenci absolutního dobra a zároveň popírá existenci absolutního zla. Dobro a zlo přirovnává ke světlu a tmě – když rozsvítíme v místnosti, tma zmizí – tma je pouze nedostatkem světla a sama o sobě neexistuje, stejně jako podle Vacka neexistuje zlo; podle něj je zlo pouze relativní pojem a je způsobeno právě nedostatkem dobra, čili nepřítomností Boha.

³⁶ Vacek 2007: 175

³⁷ Tamtéž, s. 177.

³⁸ Tamtéž, s. 177.

S myšlenkou absolutního dobra nacházejícího se pouze u Boha nesouhlasí například Benjamin Kuras, který ve své knize *Bláhové snění o světě bez padouchů* uvažuje právě o správnosti Božího počínání.

Podle Kurase se lidstvo dělí pouze na dvě skupiny lidí, přičemž každá z nich se dopouští zlých činů. Jednou takovou skupinou jsou padouchové, kteří věří, „že jejich zlo je ve skutečnosti vyšší dobro, v jehož zájmu se smí páchat zlo“³⁹. Druhou skupinou jsou hříšníci, kteří „to o sobě vědí, nazývají zlo zlem a stydí se za ně“⁴⁰. Oba tyto typy lidí konajících zlo však mohou konat i dobro, rozdíl je v tom, že hříšník koná dobro, aby odčinil své zlo, naproti tomu padouch koná dobro jen tehdy, přinese-li mu nějaký prospěch. Zamýšlením se nad otázkami dobra a zla ve světě stvořeném Bohem, podle některých představujícím absolutní dobro, se nutně dostáváme k položení několika zásadních a palčivých otázek:

Je něco morální, protože to káže Bůh – nebo to Bůh káže proto, že je to morální? (...) Je-li Bůh dobrý a jeho svět je plný zla, může být všemohoucí? A je-li všemohoucí a jeho svět je plný zla, může být dobrý? A není-li ani dobrý, ani všemohoucí, má víra v něj nějaký smysl?⁴¹

Vezměme si příklad v Desateru božích přikázání, píše se tam „Nezabiješ“. Jak tedy mohl ten samý Bůh, jež věnoval tato přikázání Mojžíšovi, přikázat Jošuoovi, aby vyhladil národ Kanaánců, jakkoli byli morálně špatní? Jakým způsobem můžeme ospravedlnit zlé skutky, jako jsou křížové výpravy, genocidu původních obyvatel severní Ameriky či zotročení obyvatel Afriky, jež se všechny děly pod záštitou Boží vůle? Není toto všechno pouze zneužíváním Božího jména k obhajobě zlých skutků páchaných lidmi kvůli touze jedněch okrást druhé? Opusťme teď na chvíli problematiku dobra a zla v náboženském kontextu a podívejme se na ni z pohledu filozofického, a především pak z pohledu etiky.

³⁹ Kuras 2014: 26

⁴⁰ Tamtéž, s. 26.

⁴¹ Tamtéž, s. 202.

1.2.2 Dobro a zlo z pohledu filozofie

1.2.2.1 Vývoj etiky

Etikou se rozumí filozofická nauka o dobrém jednání. Sokolův *Slovník filosofických pojmů* udává následující definici: „*Na rozdíl od morálky, která je blíže konkrétním pravidlům, snaží se etika najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, případně ji zdůvodnit.*“⁴²

Začátek vývoje etiky jakožto filozofické disciplíny se datuje přibližně do pátého století před naším letopočtem. A. Graeser uvádí, že v tomto období se „*stále více pozornosti věnuje otázkám, které se týkají politické, morální, právní a v nejšířším smyslu slova i kulturní stránky světa.*“⁴³ Vývoj etiky lze rozdělit do tří období, z nichž každé má své charakteristické rysy.

Antické období

Základem etiky je řecké čili antické období. Časově ho vymezujeme roky 500 př.n.l. – 500 n.l. Toto období je charakteristické především tím, že za dobrého člověka byl považován ten, kdo si plnil své občanské povinnosti. Počátek etiky je spojován s řeckými filozofy Sokratem, Platónem a Aristotelem. Zajímavý názor na dobro zastával především Sokrates, jenž se domníval, že dobro skutečně existuje a po jeho poznání již nemůžeme konat zlo. S tím do jisté míry souhlasí i Platón, který řadí dobro do oblasti jsoucna. Zároveň se také zabývá otázkou původu zla ve světě. Domnívá se, že „*Bůh, jelikož je dobrý, by nemohl být příčinou všeho (...) co se týká projevů zla, je třeba jejich příčiny hledat v nějakých jiných podnětech.*“⁴⁴

Z hlediska vývoje etiky byl nejvýznamnější osobou tohoto období Aristoteles, který s názory svých předchůdců nesouhlasil. Podle A. Graesera⁴⁵ jim vytýkal zejména to, že nebrali v úvahu možnost slabé vůle u člověka. Sám zastával názor, že člověk se k dobru nebo zlu přiklání jedině vlastní vůlí, na základě vlastního rozhodování.

⁴² SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2007. s. 266.

⁴³ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYEMENH, 2000. s. 20.

⁴⁴ PLATÓN. *Ústava*. Praha: Svoboda, 1993. s. 111.

⁴⁵ Srov. Graeser 2000.

Období středověké etiky

Období středověké etiky datujeme lety 500-1500 n.l. V tomto období se postoj tehdejší společnosti k morálce začíná pod vlivem křesťanství výrazně proměňovat. Za mravní či dobrý život byl tedy považován takový život, který odpovídal náboženským idejím. Hlavním představitelem tohoto období byl **Aurelius Augustinus** (354-430) neboli sv. Augustin. Augustin přistupuje k dobru a zlu dvojím způsobem:

a) Zlo je součástí kosmu

Podle tohoto pojetí „*všechno, co je, je součástí uspořádaného kosmu*“⁴⁶. Stejně jako je dobro součástí světa, má i zlo na světě své místo a svou funkci, podle Augustina tedy „*zlo může přímo posílit krásu stvoření. Úlohou zla může být stupňování estetiky kosmu (...) svým správným umístěním v kosmu zlo vyzdvihuje dobro, které tak díky porovnání se zlem dochází většího zalíbení a chvály*“⁴⁷.

b) Zlo je dílem člověka

Podle druhého Augustinova pojetí je zlo spojeno s člověkem, který po celý čas svého života kolísá mezi dobrem a zlem. Augustin se zde zabývá otázkou svobodné vůle, což do jisté míry koresponduje s Aristotelovou teorií o dobru a zlu. Toto pojetí vychází z Augustinova přesvědčení, že Bůh zlo nechce, nemůže být tedy jeho příčinou.

*Augustinova základní teologická formule tedy zní: Existenci zla není vinen Bůh, nýbrž stvoření zneužívající svou svobodnou vůli. A protože k tomuto zneužití svobodné vůle (odmítnutí Boha) došlo už na počátku lidského rodu, je od počátku na světě zlo.*⁴⁸

Podle tohoto pojetí je tedy Bůh zbaven veškeré odpovědnosti za zlo, protože tím je vinen pouze člověk zneužitím své svobodné vůle. „*Působení zla ve světě však neodporuje dobrému Bohu. Neboť ačkoli je zlá lidská vůle proti přirozenosti, kterou*

⁴⁶ Gross, Kuschel 1995: 66

⁴⁷ Tamtéž, s. 67.

⁴⁸ Tamtéž, s. 69.

Bůh dobře stvořil, může být nicméně vysvětlena antropologicky (svoboda) a pomocí teorie řádu (harmonie kontrastů ve světě).“⁴⁹

Dalším důležitým filozofem a teologem tohoto období byl představitel scholastiky **Tomáš Akvinský** (1225-1274), který vycházel z Augustinových děl. Akvinský si klade základní otázku, totiž *Chce Bůh zlo?* Odpověď spočívá v analýze našeho usilování o určitou věc. Toto úsilí⁵⁰ může být buď přímé, nebo akcidentální. Z toho vyplývá, že

skutečně usilovat lze jen o dobro, nikoli o zlo jako takové. O zlo, které stojí v protikladu k dobru, lze usilovat jen „nahodile“ – aby bylo dosaženo dobra.⁵¹

Znamená to, že usilujeme-li o nějakou věc či skutečnost, naším prvotním záměrem je potěšení či uspokojení; zlo, které z činnosti vzniká, je pouze vedlejším produktem. Akvinský se ve svých tezích přímo staví proti Augustinovu názoru, že existence zla je dobru prospěšná. Podle Akvinského pojetí dobra a zla je dobro příčinou zla, protože „zlu nepřísluší žádné vlastní bytí“⁵². Na základě těchto úvah dospěl Akvinský k přesvědčení, že „dobrý Bůh nemůže zlo bezprostředně chtít a kvůli němu samému je působit. Vlastním předmětem boží vůle nemůže být zlo, nýbrž jen dobro“⁵³. Protože však zlo nepopíratelně existuje, musí být v určité souvislosti s Boží vůlí. Akvinský tedy nabývá přesvědčení, že zlo vzniká z druhotných příčin a Bůh ho pouze *dopouští*, nikoli vytváří.

Moderní období

Zhruba od poloviny 14. stol., v období, kdy se po Evropě začala šířit renesanční a humanistická kultura, dochází i ke změně v myšlení a představách o morálce. To nutně vedlo i k přehodnocování postojů k dobru a zlu:

⁴⁹ Tamtéž, s. 71.

⁵⁰ Srov. Gross, Kuschel 1995

⁵¹ Tamtéž, s. 73.

⁵² Tamtéž, s. 75.

⁵³ Tamtéž, s. 77.

Už nebyla kladena otázka milostivé boží vůle ve vztahu k hříšným lidem, nýbrž byla kladena otázka boží existence vůbec.⁵⁴

V souvislosti s novými kosmickými objevy začali myslitelé pociťovat nutnost nalézt odpověď na otázku, v čem spočívá jistota lidské existence, zda vůbec existuje Bůh. Doložit existenci Boha ve světě a vysvětlit, proč Bůh zlo ve světě dopouští, se jako první pokusil německý filozof **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646-1716) ve svém díle *Theodicea: Pojednání o spravedlnosti Boha, svobodě člověka a původu zla*. Narozdíl od Augustina či Akvinského, Leibniz přemýšlí v kontextu filozofie a soustřeďuje se především na lidský rozum. Leibniz se snažil tento problém vyřešit tím, že zlo určuje jako podmínku pro vnímání dobra:

Naše dobra se nám jeví malá jen z nedostatku pozornosti, a tato pozornost v nás musí být vzbuzena jistou příměsí zla. Kdybychom byli obvykle nemocní a jen zřídka dobrého zdraví, pak bychom vůči tomuto velkému dobru byli obdivuhodně vnímaví a své neduhy bychom vnímali mnohem méně.⁵⁵

Zlo rozděluje Leibniz do tří kategorií: metafyzické zlo, které je pouhou nedokonalostí, fyzické zlo, spojené s utrpením, a morální zlo v hříchu.⁵⁶

Leibniz se dále zabývá otázkou hříchu, o kterém tvrdí, že ho Bůh připouští.⁵⁷ Nicméně za tvůrce zla Leibniz Boha nepovažuje:

... Bůh chce předchůdně to, co je dobré, a následně to, co je nejlepší. A pokud jde o zlo, morální zlo Bůh nechce v žádném smyslu a fyzické zlo a utrpení nechce ve smyslu absolutním. Proto neexistuje absolutní předurčení (...) k ztracení. A o fyzickém zlu můžeme říci, že Bůh ho často chce jako trest za provinění a často také jako přiměřený prostředek k nějakému cíli, totiž aby zabránil větším zlům nebo aby dosáhl větších dober. Trest slouží také k polepšení a jako příklad, a zlo často slouží

⁵⁴ Tamtéž, s. 83.

⁵⁵ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea: Pojednání o spravedlnosti Boha, svobodě člověka a původu zla*. Praha: OIKOYMENH, 2004. s. 86.

⁵⁶ Srov. Leibniz 2004: 92.

⁵⁷ Srov. Leibniz 2004: 94.

*k tomu, abychom více ocenili dobro, a někdy také přispívá k větší dokonalosti toho, kdo zlem trpí.*⁵⁸

V konečném důsledku se tedy Leibniz do jisté míry shoduje s Akvinským a tvrdí, že „zlo má jiný zdroj než Boží vůle, a proto můžeme o zlu právem říci, že Bůh ho nechce, nýbrž jen připouští.“⁵⁹

Hlavním kritikem Leibnizova pojetí dobra a zla je osvícenský filozof **Voltaire** (1694-1778), který vede polemiku s Leibnizovými názory především ve svém filozofickém románu *Candide*, jehož hlavním cílem byla v první řadě kritika Leibnizova metafyzického optimismu. Děje se tak formou dialogu, který mezi sebou vedou jednotlivé postavy Voltaireova díla. Hned v první kapitole promlouvá ke čtenáři jedna z hlavních postav, filozof Panglos, zastávající tezi o nejlepším světě:

*„Je dokázáno,“ říkával, „že nic na světě nemůže být uspořádáno jinak než tak, jak to uspořádáno je. A jelikož všecko bylo stvořeno za nějakým účelem, musí mít všecko účel ten nejlepší. (...)“*⁶⁰

Cílem románu je tuto tezi vyvrátit a s ní i přesvědčení, že náš svět je tím nejlepším ze všech světů. Panglosova teze je tak v průběhu románu zesměšněna a popřena životními zkušenostmi. Voltaire se zde vysmívá i metafyzickému optimismu:

„Co je to optimismus?“ zeptal se Kakambo.

*„To?“ řekl Candide. „To je takový zažraný názor, že všecko je dobré, i když je to špatné.“*⁶¹

Ať už se postavy nachází na jakémkoli místě, všude se setkávají s různými formami zla způsobenými jednotlivci, skupinami lidí i přírodou. Proti tomuto destruktivnímu obrazu života staví Voltaire do kontrastu život v Eldorádu, kde zlo vůbec neexistuje. Je to jakýsi model ideální společnosti, avšak přílišná dokonalost tohoto světa nakonec nutí hrdiny tuto zemi opustit. Voltaire ve svém díle často užívá ironie jako způsobu kritiky,

⁵⁸ Leibniz 2004: 93-94

⁵⁹ Tamtéž, s. 18.

⁶⁰ VOLTAIRE. *Candide*. Praha: Odeon, 1978. s. 13.

⁶¹ Tamtéž, s. 131.

a tak i filozof Panglos, po všech prožitých útrapách, stále zastává názor dobrého uspořádání světa Bohem:

„Nu dobrá, milý Panglose,“ řekl mu Candide, „ale povězte mi: když vás věšeli, řezali, bili, a když jste vesloval na galejích, myslel jste si pořád, že na světě je všecko zařízeno nejlépe?“

„Myslím si stále totéž, co jsem si myslel předtím,“ odpověděl Panglos, „poněvadž jsem koneckonců filozof a nebylo by vhodné, abych popíral sám sebe. Leibniz nemohl přece nemít pravdu. A soulad věcí, který byl ustanoven jakožto první věc, je to nejkrásnější na světě. Právě tak jako dokonalost a jádro podstaty.“⁶²

Konečné řešení je obsaženo v poslední kapitole románu. Candida lidé napálili a z celého bohatství mu zbylo pouze malé hospodářství. Ani společnost jeho přátel mu nečinila žádné potěšení, všichni byli zoufalí, až na bývalého mnicha Martina, který tvrdil, že *„je na světě všude stejně zle“*⁶³.

„To bych ráda věděla, co je horší. Být stokrát znásilněn černými piráty, mít uťatou polovinu zadnice, běhat uličkou Bulharů, být bičován, věšen, pitván a veslovat na galejích, prožít zkrátka a dobře všechna ta utrpení, která jsme prožili, nebo trčet tady s rukama v klíně a nic nedělat?“⁶⁴

Zlo nezahrnuje pouze násilné skutky páchané na druhých, může to být i nuda a zahálka. Candide nakonec zjišťuje, že *„práce od nás odvrací tři velká zla. Nudu, neřesti a nouzi.“⁶⁵*, rozhodne se proto, že musí obdělávat svou zahradu. Jedině prací má člověk možnost omezit a zmenšit zlo, nebo se ho dokonce úplně zbavit.

Poněkud odlišně přistupuje k původu zla **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778), který se domnívá, že člověk, protože je stvořen Bohem a Bůh je dobrý, je ve své podstatě také dobrý a pouze pod vlivem okolního světa a společnosti se stává zlým:

⁶² Tamtéž, s. 215.

⁶³ Tamtéž, s. 221.

⁶⁴ Tamtéž, s. 222.

⁶⁵ Tamtéž, s. 226.

*God is good, and so is man as God made him; evil is not in nature but unnatural, due to the corruption of man by civilization, with its pride of intellect, its depravity, injustice, and oppression of man by man.*⁶⁶

Rousseau se dále domnívá, že u kořenů lidského zla stojí touha po pohodlí a lepším životě:

*... bylo to první břemeno, které si uložili, aniž na to mysleli, a první pramen zla, jež připravili svým potomkům: neboť nejenže toto pohodlí pokračovalo v změkčování těla i ducha, ale zvykem pozbylo téměř vši příjemnosti, kleslo současně na pouhou nutnost a radost z jeho nabytí nevyvažovala krutost jeho ztráty: lidé byli nešťastní, když o své pohodlí přišli, ale nebyli šťastnější, když je měli.*⁶⁷

Další důležitou postavou filozofické etiky je **Immanuel Kant** (1724-1804), který ji zakládá na myšlence rovnosti: „(...) člověk by měl jednat tak, aby se jeho jednání mohlo stát normou pro všechny.“⁶⁸ Podle Kantovy filozofie se morálka opírá o dobrovolné sebeomezení každého člověka a dobrá vůle je dobrá již ze své podstaty bez ohledu na možné důsledky vyplývající z našeho jednání. Člověk tedy více než podle příkázání Boha jedná ze svého vlastního přesvědčení.

Velmi zajímavý pohled na dobro a zlo nalezneme ve spisech francouzského filozofa 20. století **Emmanuela Lévinase** (1906-1995). Lévinasova filosofie by se dala označit jako filosofie existence, Lévinasovo myšlení se zabývá především otázkou míry lidství. Abychom dokázali pochopit Lévinasovo myšlení, musíme mít na paměti především jeho životní zkušenosti – jako Žid byl osobně zasažen hrůzami nacionálního socialismu. Pochopit Lévinasovu filozofii v plné šíři není snadné. Zjednodušeně lze říci, že Lévinas nadřazuje jsoucno nad bytí a zabývá se počátkem pravých lidských vztahů, vědu o bytí tak nahrazuje metafyzikou (věda o nekonečném). V této kapitole se pokusíme pouze o nastínění některých aspektů Lévinasova myšlení, především těch dotýkajících se tématu této práce – dobra a zla.

⁶⁶ ROSSEAU, J. J. In: TSANOFF, R. *The Nature of Evil*. New York: The Macmillan Company, 1931. s. 145.

⁶⁷ ROSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949. s. 65.

⁶⁸ Sokol 2007: 195

Jádro Lévinasovy filosofie je popis vztahu člověka k Druhému, který se děje jako touha subjektu po Druhém; protože je tento Druhý odlišný od našeho Já, jedná se v podstatě o úctu k někomu jinému; Druhý je pro nás neuchopitelným jsouncem a tím pádem i nekonečnem. Druhý však není pouze někdo nám blízký, jedná se v podstatě o jakéhokoli člověka, který může být pro nás cizincem; může to být dokonce i člověk páchající zlo. Tato touha subjektu po Druhém je naprosto nezištná. „*Touha dokonale nezištná – dobrota.*“⁶⁹ Dobro je z tohoto důvodu metafyzickým vztahem, protože „*Dobro záleží v tom, že se v bytí kladu tak, aby Druhý platil více než já sám. V dobru je tak obsažena možnost, aby já, jemuž smrt může vzít jeho schopnosti, nebylo bytím k smrti.*“⁷⁰ Z Lévinasovy filosofie dále vyplývá, že vztah člověka k Druhému platí pro každého z nás a vůči komukoli, je tedy univerzální.

Dobro v Lévinasově pojetí je pouze vznešená abstrakce. Neznamená dobro ve smyslu způsobit radost a nemůžeme ho nijak změřit: „*One does not calculate the Good, as when one is assessing competing actions and determining which action would produce the most good. Moreover, the Good is not equivalent to ‘causes pleasure’ or ‘results from the intention to do one’s duty’.* Furthermore, the self does not determine the Good, in itself, or for specific others, in any egoistic way.“⁷¹ Lévinas navíc neuznává myšlenku „vyššího dobra“, protože jakékoli nadřazování jedněch hodnot nad druhé už podle něj nespadá do definice dobra. Lévinas dále pracuje s pojmem „il y a“, neboli „ono je“, znamenajícím dění mezi bytím a nicotou.⁷² Z tohoto stavu může jedinec uniknout pouze v případě, kdy se vzdá své vlastní nadřazenosti a naváže vztahy s druhými. Člověk se tedy podle Lévinase stává dobrým až v okamžiku, kdy převezme zodpovědnost za druhého člověka a vzdá se činností ve prospěch vlastního dobra. Všichni lidé jsou ve své podstatě dobří; každý člověk se rodí jako dobrý, se stejnou schopností nadřadit potřeby druhých svým vlastním. Takové lidi označuje Lévinas jako vyvolené či prvorozené, neboli předurčené ke konání dobra, které je podle něj veskrze lidské.

Morální zlo Lévinas spojuje se všemi formami násilí, a především pak s rasismem⁷³. „*For Levinas, it is clear that racism was incarnated in an “exceptional” way in the*

⁶⁹ LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 1997. s. 35

⁷⁰ Tamtéž, s. 222.

⁷¹ HUTCHENS, B. E. *Lévinas: A Guide for the Perplexed*. London: Bloomsbury Academic, 2004. s. 78.

⁷² Srov. Lévinas 2009.

⁷³ Rasismus je založen na názoru, že jeden národ je morálně nebo kulturně nadřazený jinému. Rasismus bere v úvahu rasový původ individua nebo komunity jako faktor determinující nejenom vzhled, ale také způsob myšlení a jednání. Rasismus navíc nadřazuje hodnoty jedné rasy nad hodnoty všech ostatních.

*persecution of the Jews by the National Socialism of Hitler and his followers, which he therefore designates as "the diabolical criminality of absolute evil".*⁷⁴ Lévinas se domnívá, že každý z nás v sobě nese potenciál stát se rasistou, protože tento potenciál vychází ze samé podstaty našeho bytí. Z rasismu tudíž nemůžeme obviňovat „ty druhé“, protože se rodí se stejnými možnostmi jako my a mají i stejnou možnost volby, což je jádro naší svobody. Podle Lévinase je každý člověk zranitelný a je neustále podrobován zkouškám v podobě vnitřního boje mezi pokušením k násilí na jedné straně a zákazem v podobě příkázání *Nezabiješ!* na straně druhé. Lévinas si současně uvědomuje, že zde vždy existuje možnost dalšího zla, protože není v lidských silách zlo vykořenit jednou provždy. Máme pouze možnost zvolit si mezi dobrem a zlem a jediným pomocníkem v tomto rozhodování nám je „dobrá vůle“.

1.2.3 Dobro a zlo z pohledu psychologie

Filozofický úhel pohledu na dobro a zlo se liší od pohledu psychologického. Při zkoumání podstaty dobra a zla se tedy musíme nad touto problematikou zamyslet i z hlediska psychologie, a to především psychoanalýzy, jejímž hlavním představitelem je Sigmund Freud.

1.2.3.1 Sigmund Freud a psychoanalýza

Zakladatel psychoanalýzy, Sigmund Freud (1856-1939), byl první člověk, který se začal hlouběji zajímat o lidské podvědomí. Jeho model osobnosti se skládal ze tří částí: ego, id a superego. Ego je ta část naší osobnosti, kterou si uvědomujeme a považujeme za svou vlastní; id je nevědomá část osobnosti, která obsahuje všechny naše instinkty a vše, co bylo potlačeno superegem – naším svědomím, nebo jinak řečeno ideálním já. V tomto smyslu je tedy superego něco jako „soudce“ nebo „cenzor“ našeho ega, naše morální svědomí. Na základě této teorie se Freud domnívá, že *„nejhlubší podstata člověka je tvořena pudovými tendencemi, které nejsou samy o sobě ani dobré ani zlé. Je a jejich projevy posuzujeme podle jejich vztahu k potřebám a požadavkům lidského společenství.“*⁷⁵ S tím souvisí i Freudovo přesvědčení o relativnosti hodnocení člověka

⁷⁴ BURGGRAEVE, R. *Violence and Vulnerable face of the Other*. In: Journal of Social Philosophy, Vol. 30, No. 1, 1999. s. 39-40.

⁷⁵ FREUD, S. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990. s. 181.

jako dobrého nebo zlého. Freud tvrdí, že člověk „bývá zřídka dobrý nebo zlý celkově, většinou je „dobrým“ v určitém vztahu a v jiném „zlým“. Nebo je „dobrým“ za takových a takových vnějších podmínek a za jiných jednoznačně „zlým“.“⁷⁶

1.2.3.2 Erich Fromm a typy násilí

Na Freuda v určitém smyslu navazuje zejména jeho žák Erich Fromm (1900-1980), který zastává podobný názor jako Freud, totiž že podstata člověka není ani dobrá, ani zlá. Fromm se opírá o Starý zákon a tvrdí, že „člověk je schopen obojího – že má schopnost k dobru, ale také schopnost ke zlu – a že musí mezi dobrem a zlem volit, že si musí vybrat mezi požehnáním a prokletím, mezi životem a smrtí.“⁷⁷ Při zkoumání původu lidského zla se Fromm dále zabývá problémem vědomí a nevědomí a různými typy násilí založených právě na rozdílu mezi vědomými a nevědomými motivacemi. Na tomto základě vymezuje Fromm pět různých typů násilí:

- a) *násilí hravé* – podle Fromma⁷⁸ nejnórmálnější forma násilí, jež není motivována nenávistí, a při níž není cílem destruktivnost, nýbrž vystavení dovednosti na odív; patří sem různé formy válečnických her, při nichž není cílem protivníka zabít. Fromm tuto formu násilí také označuje jako „pseudoagresi“⁷⁹, neboli agresivní činy, jejichž cílem není škodu způsobit, ale přesto ji způsobit mohou. Klasická psychoanalýza si však v takových případech pokládá otázku, do jaké míry je tento typ násilí způsobený nevědomými motivy; je tedy těžké rozlišit, jestli to, co vypadá jako nehoda, nebylo agresorem nevědomě zamýšleno.
- b) *Násilí reaktivní* – nejčastější forma násilí pramenící především ze strachu, jehož je užito „při obraně života, svobody, důstojnosti a majetku – ať už vlastního nebo jiných“⁸⁰. Tento strach přitom může být skutečný, imaginární, vědomý či nevědomý. Podle Fromma je tento typ násilí ve službách života, nikoli smrti, protože jeho cílem je zachování a ne ničení. Ačkoli má násilí při obraně života odlišnou povahu než násilí, jehož cílem je destruktivnost pro destruktivnost, z morálního hlediska nemůže být nikdy zcela oprávněno. Fromm zde uvádí ještě

⁷⁶ Tamtéž, s. 182.

⁷⁷ FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. s. 15.

⁷⁸ Srov. Fromm 1994.

⁷⁹ Srov. Fromm 1994.

⁸⁰ Fromm 1994: 21

další aspekty reaktivního násilí – jsou to násilí způsobené *frustrací* a násilí vyvolané *závistí* nebo *žárlivostí*. První typ je spojen se zabráněním určité osobě v realizaci jejího přání či potřeby, což vede k agresivnímu chování. Druhý typ je způsoben tím, že se jedinci nedostává toho, co chce, a zároveň je tím místo něho obšťastněna jiná osoba. Jedním z projevů tohoto druhu násilí je již v Bibli zmiňovaná vražda Ábela bratrem Kainem.

- c) *Násilí za účelem pomsty* – zde již násilí nemá funkci obrannou, nýbrž útočnou, s cílem protivníka zničit kvůli křivdě, která se již stala. Fromm toto násilí spojuje především s osobami neurotickými, jež mají potřebu mstít se produktivním osobám, a to jediným způsobem – podle starozákonního „oko za oko, zub za zub“.
- d) *Násilí způsobené otřesenou vírou* – sklon k tomuto typu násilí mají jedinci, u nichž již v dětském věku došlo ke ztrátě víry – může to být ztráta víry v lásku, spravedlnost či přímo ztráta víry v Boha. Setká-li se dítě např. se smrtí, může být „otřesena jeho víra, že Bůh je dobrý“. Dítě tak ztratí víru v život. Ztráta víry není důsledkem jediného případu, je to spíše řada drobných zkušeností. Takto zklamaná osoba reaguje dvěma způsoby. Tím prvním, a nejžádoucnějším, je, že se tato osoba stane nezávislejší a získá schopnost nalézt ve svém životě věci, ve které lze věřit.⁸¹ Druhý způsob souvisí s násilím:

Do hloubky ošálená a zklamaná osoba může začít také nenávidět život. (...) byla-li její víra v dobro a spravedlnost vždy jen bláhovou iluzí, vládne-li nad životem spíše ďábel než Pánbůh - pak se opravdu život stává něčím, co si zaslouží jenom nenávisť; člověk nemůže již déle snášet bolest ze zklamání. Přeje si dokázat, že život je zlý, že lidé jsou zlí a že je špatný i on sám. (...) Tato jeho destruktivita je jenom jedním z projevů jeho zoufalství; zklamání ze života tu vedlo k nenávisti vůči životu.⁸²

- e) *Násilí jakožto kompenzace* – toto násilí je podle Fromma náhražkou za produktivní činnost. Člověk se po celý život snaží vymanit z pasivity; toho se dá dosáhnout dvěma způsoby – vytvářením života a jeho ničením. Pro člověka bezmocného, neschopného jednat, ať už z jakéhokoli důvodu, je tedy zničení

⁸¹ Srov. Fromm 1994.

⁸² Fromm 1994: 27

života tím nejjednodušším způsobem, protože si žádá pouze jedinou kvalitu, a tou je užití síly. Pod toto násilí se řadí také typ násilí, jehož smyslem je dosáhnout úplné a absolutní kontroly nad jiným člověkem či živočichem.⁸³

*Člověk má potenciální sklon k destruktivnímu a sadistickému násilí právě proto, že je člověkem, že není věcí, a že se tedy musí pokusit život alespoň zničit, nemůže-li jej vytvářet.*⁸⁴

Tento typ násilí už tedy podle Fromma není pouze reaktivním násilím ve službách života, je to patologická *náhražka* za život.

- f) *Násilí „žízeň po krvi“* – poslední druh násilí. Toto násilí se objevuje u člověka, jehož podstatou života je krev. „*Prolévat krev, to je cítit se naživu, být silný, být jedinečný, být nade všemi ostatními.*“⁸⁵ Tato forma násilí se u jedince nejčastěji projevuje ve fantaziích a snech, někdy při duševní chorobě nebo v případě vraždy. Fromm dále uvádí⁸⁶, že s projevy tohoto násilí se můžeme setkat u jisté skupiny lidí za války; dále je tento druh násilí spojen s jevy jako jsou lidské oběti, krevní msta nebo krev jako oběť bohu objevující se již ve Starém zákoně.

Erich Fromm, jak již bylo řečeno, věří, že podstata člověka není dobro či zlo, nýbrž to, zda-li se člověk dokáže dále rozvíjet nebo je neschopný tvořit a jít v životě kupředu. Podle Fromma „*pouze skrz naskrz „zlí“ a skrz naskrz „dobří“ nemají už žádný výběr*“⁸⁷. Měli bychom se tedy na člověka dívat realisticky, kdy vidíme obě možnosti, přiklonění k dobru či zlu, jako reálné potenciality, jež jsou podmíněny vývojem člověka. Tento názor nutně vede k otázce svobodné vůle člověka. Fromm vidí svobodnou volbu jedince jako svobodu zvolit si lepší proti horšímu, zvolit si mezi pokrokem nebo úpadkem.

Člověk má sklon vracet se zpět a jít kupředu; to je jen jiný způsob jak říci, že má sklon k dobru i ke zlu. Jsou-li oba sklony v jakés takés rovnováze, má člověk

⁸³ Srov. Fromm 1994, s. 30.

⁸⁴ Fromm 1994: 30-31

⁸⁵ Tamtéž, s. 32.

⁸⁶ Srov. Fromm 1994, s. 32.

⁸⁷ Fromm 1994: 143.

*možnost svobodné volby, (...) Člověk je odpovědný, pokud si může svobodně zvolit, jak bude jednat. (...) Právě proto, že je zlo lidské, protože je to potenciál regrese a ztráty naší lidskosti, je uvnitř každého z nás. (...) Musíme se vskutku stát těmi, kdo jsou uvědoměni, abychom mohli zvolit dobro (...)*⁸⁸

1.2.3.3 Carl Gustav Jung a archetypy

Jak může někdo vidět jasně, když ani nevidí sám sebe a své temné stránky, které nevědomě vkládá do veškerého svého jednání? – Carl Gustav Jung

Na Freuda navázal jeho student Carl Gustav Jung (1875-1961), který se však kromě psychoanalýzy opírá i o mýty a sny. To, co Freud viděl jako „potlačené“, bylo pro Junga Stínem. Z hlediska psychologie je Stín to, co je potlačené, naše alter ego neboli id. Stín je jeden z archetypů, které vymezil právě Carl G. Jung. Podle Junga existují archetypy ve dvojicích, kdy jeden reprezentuje vědomí a druhý nevědomí. Právě již zmíněný Stín pak Jung definuje jako nevědomou část osobnosti, která představuje naše temné stránky, je to ta část z nás, kterou si buď neuvědomujeme, nebo ji potlačujeme, a to do té míry, kdy už nejsme schopni uvědomovat si její existenci. Stín podle Junga zahrnuje⁸⁹:

- a) nevědomé kolektivní obsahy (předsudky atd.), které zakrývají naši vlastní „nedostatečnost“,
- b) vytěsněné stránky osobnosti, které jsou v rozporu s jinými rozvinutějšími stránkami naší duše,
- c) potlačené stránky vlastní povahy, např. v důsledku rodinné tradice, náboženství atd.,
- d) neprobuzené vlohy, které „závidíme“ či „nepřejeme“ druhým (tuto závist si však neuvědomuje) aj.

V protikladu ke Stínu vystupuje naše vědomé já, které má schopnost vytěsnit do podvědomí vše, co považuje za nežádoucí. Stín se začíná vytvářet souběžně s tím, jak si začínáme uvědomovat svět kolem sebe, pokaždé, kdy je nám řečeno, že je něco špatné, hříšné, hanebné či jakkoli nepřijatelné. Do našeho nevědomí tedy vytěsňujeme, vědomě či nevědomě, vše, co je v rozporu s naším morálním, náboženským, kulturním nebo

⁸⁸ Tamtéž, s. 176-177.

⁸⁹ Srov. JUNG, C. G. *Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.

estetickým citěním. Tyto potlačené aspekty naší osobnosti však dokážeme rozeznat z toho, jak nahlížíme na jiné bytosti, Stín v nás se určitým způsobem *projektuje* do jiné osobnosti. Jak uvádí Coughlin:

*When we see something or someone as 'the enemy', we are often projecting our shadow onto it. The classmate or co-worker you just can't stand – whose every action is an annoyance – is a good indicator that something internal is not clicking right.*⁹⁰

Ve skutečnosti čím více člověk vidí sám sebe jako perfektního, tím více se bude jeho Stín projektovat do ostatních. Důležité je uvědomit si tuto stránku naší osobnosti, přenesení Stínu z nevědomí do vědomí. Většina z nás se však obává, že stane-li se tak, donutí nás to tyto temné potřeby uspokojit; v opačném případě, jestliže odmítneme, zanechá nás to v hluboké frustraci z jejich neuspokojení. Jung je však zároveň zastáncem názoru, že potlačení je mnohem nebezpečnější, protože to není nic jiného než odvrácení pozornosti. Stín si vždy najde cestu, jak se dostat na povrch, pokud ne v našem vědomí, tedy skrz nevědomé jednání.

*Left to its own devices in the unconscious, the shadow fuels self-destructive patterns in our behavior – it sabotages our judgment with clouded concepts of 'good intentions'.*⁹¹

Jung dále pracuje s pojmem „kolektivní nevědomí“, což je jinak řečeno kolektivní Stín. Každá společnost si vytváří svůj Stín podle toho, jak si vytváří svou identitu, podle toho, s jakou ideologií se ztotožňuje. Kolektivní Stín stojí u kořenů sociálních, rasových a národních předsudků a diskriminace. Podle Coughlina⁹² byl každý konflikt vedený pod záminkou patriotismu nebo spravedlnosti pouze určitou projekcí kolektivního Stínu.

It is perhaps the greatest irony of all that the most senseless destruction – if not evil – occurs when a society or individual attempts to destroy 'evil'. The focus on this

⁹⁰ Coughlin 1997: 65

⁹¹ Tamtéž, s. 66.

⁹² Srov. Coughlin 1997.

*evil is always misplaced. Instead of destroying the sickness within themselves, they seek to destroy anything that reminds them of their own failing through projection.*⁹³

Hledání chyb v druhých lidech je jeden z nevědomých obranných mechanismů. Pokud nemáme možnost promítnout Stín do jiných lidí, jako „obětní beránci“ nám dobře poslouží Satan či démoni. Podíváme-li se na tuto problematiku z historického hlediska, zjistíme, že démoni sloužili jako omluva pro nepřeborné množství nepřijatelných či jinak nevhodných myšlenek nebo motivací. Do 17. století byla tato představa natolik rozšířená, že se věřilo, že démoni jsou přímými původci emočních a duševních poruch.

1.2.4 Dobro a zlo v literatuře

Již jsme se zmínili o tom, která problematika dobra a zla zaměstnává lidskou mysl už od samého počátku lidské existence. I proto první zmínky o dobru a zlu můžeme nalézt už v nejstarší známé literatuře pocházející z oblasti Sumeru a Egypta.

V literatuře středověku, která byla nejvíce ovlivněna *Biblií*, bylo zlo nejčastěji ztělesňováno postavou Dábla. Tato postava prošla během staletí určitým vývojem. Zpočátku byl Dábel popisován jako odporný člověk, postupně mu však byly přidávány zvířecí rysy a také schopnost vtělit se do člověka či zvířete; souboj dobra a zla se tedy náhle dostává do zcela jiné roviny – už nebojujeme proti něčemu fyzickému, skutečný boj probíhá uvnitř člověka, v jeho duši. Později vznikl i celý panteon démonů – pomocníků Dábla. V protikladu k Dáblu samozřejmě stojí Bůh či Ježíš Kristus jako neposkvrnění zástupci strany dobra; jejich vůle je často konána i prostřednictvím jiných dobrých bytostí – andělů.

V pozdějších dobách, především pak v období od 17. století, můžeme zaznamenat odklon od biblických motivů, hybatelem všech událostí už není jen Bůh či Dábel, člověk už neplní pouze jejich vůli; dobro a zlo je náhle spojováno s člověkem, jeho vlastnostmi a činy. V období preromantismu a romantismu bylo zlo v literatuře zobrazováno nejčastěji prostřednictvím motivu dvojníka, toho si můžeme všimnout u gotických románů, jako příklad uveďme *Frankenstein* od Mary Shelleyové.

⁹³ Coughlin 1997: 67

Prostřednictvím dvojníka⁹⁴ se do popředí dostává hrůza a temná předtucha způsobená uvědoměním si rozměrů, které nás přesahují.

V moderní umělecké literatuře se dobro a zlo projevuje nejčastěji v protikladu hrdiny, ztělesňujícího dobro, a antihrdiny, ztělesňujícího zlo.

*Hrdina se vydává z každodenního světa do říše nadpřirozených divů, setkává se tam s úžasnými silami a dosahuje přesvědčivých vítězství. Ze svých tajuplných a dobrodružných cest se vrací se schopností prokazovat dobrodíní svým nejbližším.*⁹⁵

Každý hrdina oplývá několika typickými vlastnostmi – kromě zázračných schopností a morální síly je to i křehkost a zranitelnost; s tím souvisí hrdinova opuštěnost a ohrožení – hrdina se vydává napospas, často je dokonce ochotný obětovat svůj život v zájmu „vyššího dobra“. U antihrdiny se s ničím takovým nesetkáváme, těžko najdeme v literatuře příklad padoucha, jenž by obětoval sám sebe v zájmu „vyššího zla“. Dalo by se říci, že každý zlý člověk či tvor ve skutečnosti sleduje pouze vlastní zájmy, a proto zlo na konci zůstává samo a je poraženo.

Podle C. G. Junga je hrdina archetypem symbolizujícím vítězství vědomí nad nevědomím. Jinak řečeno jde o přemožení Stínu, který na sebe může brát podobu Dábla, nadpřirozených bytostí či různých překážek; vítězí pak naše Já. To, co hrdinu odlišuje od padoucha, je právě uskutečnění hrdinského činu vykonaného pod záštitou dobra, kterým dokáže porazit zlo.

Zvláštní kategorií je v literatuře postava šibala (the Trickster). Jak už jeho název napovídá, jedná se o postavu provádějící různé triky a lsti, může se jednat o člověka, boha nebo v některých kulturách i o zvíře. Pro šibala je typické, že pro své činy nemá pádný důvod, nesleduje žádné vlastní zájmy; to, co dělá, dělá jen pro vlastní potěšení. Radin se k postavě šibala vyjadřuje následovně:

*Celou dobu ho jeho nutkání a popudy, nad kterými nemá moc, nutí jednat tak, jak jedná. Neví nic o dobru a zlu, a přesto je zodpovědný za oboje.*⁹⁶

⁹⁴ Srov. RADCLIFFE, A. *On the Supernatural in Poetry*. New Monthly Magazine, vol. 16., 1826. s. 145-152.

⁹⁵ CAMPBELL, J. *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Portál, 2000. s. 41.

⁹⁶ RADIN, P. *Trickster: Mýtus o šibalovi, Indiánský mýtus v kontextu světových mytologií*. Praha: Dobra, 2005. s. 19.

Přestože je z hlediska analýzy projevů dobra a zla pro tuto práci zásadní hledání jejich projevů především v postavách hrdinů a antihrdinů, pro úplnost zde uvádíme tuto krátkou charakteristiku šibala. Šibal sice sám o sobě stojí mimo rámec dobra a zla, zároveň však svými činy ovlivňuje ostatní postavy a podle své vůle mění směr jejich cesty.

2. Fantastická literatura

Fantastická literatura, neboli fantasy, bývá často společně s literaturou science fiction a horory řazena na samotný okraj literatury, do tzv. brakových žánrů. Avšak navzdory tomuto poněkud nespravedlivému „škatulkování“ se fantasy, především v posledních letech, těší veliké oblibě mezi čtenáři po celém světě. Zřídka však nalezneme knihu, která by byla čistou fantasy, tento druh literatury se často mísí s prvky jiných žánrů, především pak již zmíněného hororu a sci-fi. Přesto však mezi nepřehledným množstvím fantasy titulů nalezneme i díla autorů, kteří nepodlehli pokušení experimentovat s mísením žánrů a jejichž produktem je tedy téměř čistá fantasy. Právě díla těchto autorů budou v následujících kapitolách podrobena analýze z hlediska projevů dobra a zla, které se v nich vyskytují. Ještě předtím je však nutné žánr fantasy definovat.

Slovo *fantasy* je užíváno od 60. let 20. století k označení žánru epické literatury. Fantasy literatura je tedy umělecký žánr⁹⁷, ve kterém se využívá magických nebo jiných nadpřirozených prvků. Fantasy obsahuje odvěký náboženský prvek a má tudíž původ v mytologii. Jen těžko si dokážeme fantasy představit bez mytologických postav jako jsou bohové, nadpřirozené příšery a samozřejmě i hrdinové, kteří naplňují představy uložené v lidské mysli v podobě archetypů.

Dalším rysem fantasy je nutný a vždy přítomný boj dobra se zlem. V každém díle fantasy literatury nalezneme postavy kladné, ale i záporné. Vznik hrdiny je podmíněn právě přítomností záporných postav, které ztělesňují protipól ke kladnému hrdinovi, jemuž do cesty kladou překážky různého druhu. Právě překonávání těchto překážek na cestě ke splnění poslání činí hrdinu tím, čím je – reprezentantem a ochráncem dobra. Toto dělení dobra a zla často způsobuje zkrácený náhled na fantasy literaturu; někdy je fantasy označována jako „pohádky pro dospělé“. Toto tvrzení je do jisté míry pravdivé – pohádka i fantasy vycházejí z mýtů, oba žánry v sobě obsahují nadpřirozenou složku a dobro zde vždy vítězí nad zlem. Zamyslíme-li se však blíže nad zobrazením dobra a zla, zjistíme, že v pohádkách mají všechny postavy od začátku jasné místo – princezna je vždycky krásná a dobrá, ježibaba ošklivá a zlá – každá postava je buď dobrá, nebo zlá a do až do konce příběhu jí zůstává tento status. Fantasy se ovšem na toto rozdělení dívá poněkud odlišně. Ačkoli ve fantasy příběhu můžeme také často nalézt postavy od

⁹⁷ Srov. PRINGLE, D., PRATCHETT, T. *Fantasy: Encyklopedie fantastických světů*. Praha: Albatros, 2003.

počátku dobré nebo zlé, většina postav se nemusí přiklánět pouze k jedné straně, jejich status dobré či zlé postavy se často proměňuje v závislosti na aktuálně vykonaných činech.

Co se týče prostředí, je pro fantasy literaturu typické vytvoření nového, lepšího světa, jehož základ můžeme nalézt ve světě reálném. Tento nový svět bývá také označován jako „druhotný“ a záměrem každého autora fantasy je přenesení čtenáře do tohoto světa s cílem odnést si z něj prožitek srovnatelný s vlastní zkušeností. Tolkien, který zastával myšlenku, že „každý spisovatel (...) si do jisté míry přeje být opravdovým stvořitelem, nebo doufá, že čerpá ze skutečnosti.“⁹⁸, se na téma vytváření druhotného světa vyjádřil následovně:

„To, co se ve skutečnosti děje,“ napsal, „je, že pohádkář se prokazuje jako úspěšný „přitvořitel“. Vytvoří Druhotný svět, do něhož může vaše mysl vstoupit. Uvnitř něho je to, co vypráví, „pravdivé“: odpovídá to zákonům onoho světa. Proto tomu věříte, dokud jste jakoby uvnitř. V okamžiku, kdy vznikne nevíra, je kouzlo zlomeno; kouzlo, či spíše umění selhalo. A vy jste zpátky v prvotním světě a díváte se na ten nedonošený zárodek Druhotného světa zvenčí.“⁹⁹

V průběhu svého vývoje prošla fantasy literatura mnoha změnami. Ze základu tvořeného pouze hrdinskou fantasy, založenou na mytologických příbězích o králi Artušovi, Merlinovi a rytířích kulatého stolu, dnes vzniká řada různorodých odnoží fantastické literatury. Autor fantasy literatury Terry Pratchett v knize *Encyklopedie fantastických světů* rozděluje žánr fantasy do následujících skupin:

- a) pohádky,
- b) zvířecí příběhy,
- c) artušovský cyklus,
- d) příběhy Tisíce a jedné noci,
- e) příběhy s čínskými motivy,
- f) příběhy o ztracených rasách,
- g) humorná fantasy,
- h) meč & magie,

⁹⁸ CARPENTER, H. *J.R.R. Tolkien – životopis*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 171.

⁹⁹ Tamtéž, s. 170.

i) hrdinská fantasy.

Mísením různých žánrů dochází vedle těchto skupin také ke vzniku tzv. temné fantasy, obsahující prvky hororu, nebo tzv. science fantasy, která stojí na pomezí fantasy a sci-fi a vedle nadpřirozených jevů se zde vyskytují vědecko-fantastické prvky, jako jsou kosmické lety či laserové zbraně.

Pro tuto práci je nejdůležitější skupinou hrdinská fantasy, jejímž představitelem je J. R. R. Tolkien se svým dílem *Pán prstenů*. Dále se práce zabývá historickou fantasy, kterou představuje George R. R. Martin se svou *Písní ledu a ohně*, pohádkovou fantasy *Letopisy Narnie* od C. S. Lewise a *Hvězdný prach* Neila Gaimana a současnou britskou fantasy reprezentovanou sérií knih *Harry Potter* spisovatelky J. K. Rowlingové.

3. Díla, která budou analyzována z hlediska výskytu dobra a zla

3.1 J. R. R. Tolkien

V životě J. R. R. Tolkiena (1892-1973) hrála významou roli křesťanská víra, která měla také veliký vliv na jeho tvorbu. Přestože to není na první pohled vždy patrné, Tolkienovy křesťanské názory prostupují celým jeho dílem. Vliv křesťanství je nejvíce patrný v díle *Silmarillion*, kde Tolkien podává obraz jediného Boha Stvořitele, ale i v díle *Pán prstenů*, ve kterém pozorný čtenář dokáže objevit mnoho křesťanských motivů, a především pak odkazů na křesťanskou morálku. Nalezneme zde především motiv milosrdenství (ušetření Glumova života), odpuštění (Frodo na samém konci odpouští všechny Glumovy zlé skutky) a oběti (Gandalfova oběť).

3.1.1 J. R. R. Tolkien: *O pohádkách*

Jako kritik se J. R. R. Tolkien zabýval také pohádkami, a především pak mýty. Tomuto tématu se věnuje v eseji *O pohádkách* (*On Fairy Stories*). Každý mýtus je podle Tolkiena záznamem o skutečnosti, a jako takový pochází nevyhnutelně od Boha. Tím pádem i příběh o Kristovi je sám mýtem. Tolkienovy teorie o povaze fantastických příběhů se dotýká báseň *Mythopoeia* adresovaná C. S. Lewisovi, ve které Tolkien zastává názor, že mýty jsou pravdivé:

*The heart of man is not compound of lies,
but draws some wisdom from the only Wise,
and still recalls him. Though now long estranged,
man is not wholly lost nor wholly changed.
Disgraced he may be, yet is not dethroned,
and keeps the rags of lordship one he owned,
his world-dominion by creative act:
not his to worship the great Artefact,
man, sub-creator, the refracted light
through whom is splintered from a single White
to many hues, and endlessly combined*

*in living shapes that move from mind to mind.
 Though all the crannies of the world we filled
 with elves and goblins, though we dared to build
 gods and their houses out of dark and light,
 and sow the seed of dragons, 'twas our right
 (used or misused). The right has not decayed.
 We make still by the law in which we're made.*¹⁰⁰

V básni Tolkien vyjadřuje svůj názor na člověka jakožto lidského stvořitele, který však vlastnost tvořit získal od Boha, tím pádem není možné mýty považovat za lež. S tím souvisí i pojem *fantazie*, kterou Tolkien chápe jako přirozenou lidskou činnost a základní lidské právo, protože fantazie neničí ani neuráží Rozum. „Právě naopak. Čím pronikavější a bystřejší rozum, tím dokonalejší fantazii vytvoří.“^{101 102} Fantazie je podle něj založena na poznání skutečnosti, protože „*kdyby lidé skutečně nebyli bývali schopni rozlišit žáby od lidí, nikdy by nebyly vznikly pohádky o žabích králích*“.^{103 104} Zároveň však tvrdí, že fantazii lze i pokazit a využít ke zlému.¹⁰⁵ Lidé nevymysleli pouze elfy a pohádkové bytosti, z jejich představ vzešli také bohové, které jejich zlé srdce znetvořilo, ale které i přesto uctívali. Fantazie je však pro Tolkiena důležitá ještě z jednoho hlediska, a tím je utváření Druhotného světa. Do tohoto světa čtenář uniká před všemi útrapami světa našeho; jedná se o „*touhu po úniku, avšak nikoli úniku ze života, ale z našeho času a bídy, kterou jsme si nadrobili – že si pronikavě uvědomujeme, jak ohryznuté jsou věci, jež vytváříme, a jak jsou zlé*“.^{106 107} Člověk tedy nevyhnutelně spojuje zlo s ošklivostí; představa zla spojeného s krásou je pro nás velice obtížná. Co je však ještě více znepokojující, je zbavení dobra krásy. „*In Faerie*¹⁰⁸ *one can indeed conceive of an ogre who possesses a castle hideous as a nightmare (for the evil of the ogre wills it so), but one cannot conceive of a house built with a good*

¹⁰⁰ TOLKIEN, J. R. R. *On Fairy Stories*. London: HarperCollins, 2008.

¹⁰¹ „*On the contrary. The keener and the clearer is the reason, the better fantasy will it make.*“ (Tolkien 2008: 9)

¹⁰² TOLKIEN, J. R. R. *Pohádky*. Praha: Winston Smith, 1992. s. 162.

¹⁰³ „*If men really could not distinguish between frogs and men, fairy-stories about frog-kings would not have arisen.*“ (Tolkien 2008: 9)

¹⁰⁴ Tolkien 1992: 162

¹⁰⁵ „*It can be put to evil uses.*“

¹⁰⁶ „*...producing the desire to escape, not indeed from life, but from our present time and self-made misery – that we are acutely conscious both of the ugliness of our works, and of their evil.*“ (Tolkien 2008: 12)

¹⁰⁷ Tolkien 1992: 171

¹⁰⁸ Země pohádek.

*purpose – an inn, a hostel for travellers, the hall of a virtuous and noble king – that is yet sickeningly ugly.*¹⁰⁹ Kromě úniku před zlem a ošklivostí nám však pohádky poskytují i útěk před věcmi mnohem strašlivějšími – hladem, žízní, chudobou, bolestí, smutkem, nespravedlností, a dokonce i smrtí. Pohádkové příběhy také čtenáři pomáhají uskutečňovat některé jeho touhy a přání.

Neméně důležitým atributem pohádek je také útěcha. Tu pohádkové příběhy nabízejí v podobě šťastného konce. Ať se totiž v příběhu událo cokoliv, dobro vždy musí zvítězit nad zlem, které je jednou provždy poraženo.

*The consolation of fairy-stories, the joy of the happy ending: or more correctly of the good catastrophe, the sudden joyous ‘turn’ (for there is no true end to any fairy-tale): this joy, which is one of the things which fairy-stories can produce supremely well (...) It does not deny the existence of dyscatastrophe, of sorrow and failure (...) it denies universal final defeat (...) It is the mark of a good fairy-story, of the higher or more complete kind, that however wild its event, however fantastic or terrible the adventures, it can give to child or man that hears it, when the ‘turn’ comes, a catch of breath, a beat and lifting of the heart, near to (or indeed accompanied by) tears, as keen as that given by any form of literary art, and having peculiar quality.*¹¹⁰

3.1.2 *Pán prstenů a Silmarillion*

Kniha *Silmarillion* časově předchází událostem popsaným v *Pánu prstenů* a je spíše určitým souborem mýtů a legend, které autor vytvořil pro svůj fiktivní svět Středozemí. Kniha nemá jednotného hrdinu, je zde však společný nepřítel, první zástupce zla v Tolkienově díle, proti kterému ostatní rasy a národy světa bojují. Dílo uspořádal a vydal až po autorově smrti jeho syn Christopher.

Děj *Pána prstenů* se odehrává ve Třetím věku světa, tedy několik tisíciletí po skončení hlavních událostí popsaných v *Silmarillionu* (ten se zaměřuje především na První věk Středozemě; Druhý a Třetí věk je tam pouze stručně shrnut). Hlavní postavou příběhu je hobit¹¹¹ Frodo Pytlík, který se jako každý správný hrdina vydává na iniciační pouť. V tomto případě je hobitovým úkolem zničit mocný Prsten, jehož moc by mohla

¹⁰⁹ Tolkien 2008: 12

¹¹⁰ Tamtéž, s. 14.

¹¹¹ Hobiti (Hobbits), nebo také Půlčící (Halflings), jsou bytosti podobné lidem, dosahující asi polovinu věku dospělého člověka. Mají zpravidla kudrnaté vlasy a velká chlupatá chodidla.

způsobit konečné vítězství zla nad dobrem. V *Pánovi prstenů* se však objevuje velké množství dalších postav stojících na straně dobra, bez nichž by hrdina Frodo nikdy nemohl uspět, a které se velkou měrou zasloužily o vítězství dobra nad zlem.

3.2 J. K. Rowlingová: *Harry Potter*

Those who choose not to empathize enable real monsters, for without ever committing an act of outright evil ourselves we collude with it through our apathy.¹¹²

Harry Potter je série sedmi knih anglické spisovatelky J. K. Rowlingové (1965). Vypráví příběh mladého čaroděje Harryho a jeho přátel. Každá kniha představuje jeden školní rok ve Škole čar a kouzel v Bradavicích, a zároveň jeden rok v životě Harryho Pottera. Harry, jakožto hlavní hrdina díla, ztělesňuje všechny kladné morální vlastnosti. Jeho protivníkem je lord Voldemort, typický zástupce strany zla, který se obklopuje množstvím přívrženců a posluhovačů.

3.3 C. S. Lewis

On the one hand, if God is wiser than we, His judgement must differ from ours on many things, and not least on good and evil. What seems to us good may therefore not be good in His eyes, and what seems to us evil may not be evil.¹¹³

3.3.1 Teologie C. S. Lewise

Pro pochopení Lewisova díla musíme nejprve pochopit samotný směr autorova myšlení. Pro Lewise (1898-1963), jako pro každého příkladného křesťana, byla základem veškerého poznání samozřejmě *Bible*, ze které vycházel i při psaní svých příběhů. Ve své knize *Problém bolesti* Lewis uvádí, že „*křesťanství prohlašuje, že Bůh je dobrý; že učinil jen věci dobré a jen proto, že jsou dobrými; že jedna z takových věcí, jmenovitě svobodná vůle racionálních tvorů, už ve své podstatě obsahovala možnost*

¹¹² ROWLING, J. K. *The Fringe Benefits of Failure, and the Importance of Imagination*. In: *Harvard Magazine*. [online] <www.harvardmagazine.com/2008/06/the-fringe-benefits-failure-the-importance-imagination>

¹¹³ LEWIS, C. S. *The Problem of Pain*. London: Collins Publishers, 1940.

zla, a že tvorové, použivše této možnosti, stali se zlými.“¹¹⁴ Člověk je tedy pro sebe i pro Boha špatným tvorem nikoli proto, že by ho takovým Bůh učinil, ale že se takovým učinil sám zneužitím své svobodné vůle. Podle Lewise tato teorie existuje proto, aby člověka ochránila před dvěma mimokřesťanskými teoriemi o původu zla:

*monismu, podle něhož Bůh, sám „mimo dobro a zlo“, nestranně vytváří jevy, kterým my sami dáváme tato dvě jména, a dualismu, podle něhož Bůh produkuje dobro, zatímco nějaká rovnocenná a nezávislá mocnost produkuje zlo.*¹¹⁵

Jak se domnívá Lewis, způsob, jak odčinit lidské zlo, je pouze jeden, a tím je vykoupení.

*Zlo může být smazáno, ale nikdy se nemůže zmírnit vývojem, nebo dokonce vývojem změnit v dobro. Dostatek času na tom vůbec nic nezmění.*¹¹⁶

Pomocí pokání můžeme dojít ke konečnému spasení. Tedy každý, kdo dojde na konec cesty, pod ochrannou ruku Boží milosti, může prohlásit, že vše je dobré a že nebe je všude. „*Jestliže to ponecháte na Boží dobré vůli, všechno, co jste, kromě hříchů, je předurčeno k nejvyššímu uspokojení.*“¹¹⁷ Jak uvidíme v následující analýze, tato myšlenka prostupuje celým Lewisovým dílem.

3.3.2 Letopisy Narnie

Letopisy Narnie jsou příběh odehrávající se v kouzelném světě plném rozličných postav, mluvících zvířat a magických předmětů. Do tohoto světa je možno z našeho světa vstoupit několika způsoby, pomocí obrazu, průchodu v zadní stěně skříně a podobně. *Letopisy Narnie* nemají jednotného hlavního hrdinu. Jedná se o soubor sedmi knih, z nichž některé mají společného hrdinu, v jiných je hlavní postava odlišná.

Na *Letopisy Narnie* můžeme nahlížet mnoha způsoby. Můžeme je považovat za pohádku či fantasy příběh plný kouzel a odvěkého boje dobra se zlem. Podle autorova záměru mají však *Letopisy* ještě další vrstvu, která obsahuje nespočet symbolů a

¹¹⁴ LEWIS, C. S. *Problém bolesti*. Ostrava: Vydavatelství křesťanských sborů, 1992. s. 45.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 45.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 3-4.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 93.

alegorií odkazujících na křesťanství a jimiž autor skrz své dílo předává čtenářům biblické poselství a křesťanskou nauku.

3.4 George R. R. Martin: *Píseň ledu a ohně: Hra o trůny*

An artist has an obligation to tell the truth. My novels are epic fantasy, but they are inspired by and grounded in history. Rape and sexual violence have been a part of every war ever fought, from the ancient Sumerians to our present day. To omit them from a narrative centered on war and power would have been fundamentally false and dishonest, and would have undermined one of the themes of the books: that the true horrors of human history derive not from orcs and Dark Lords, but from ourselves. We are the monsters. (And the heroes too.) Each of us has within himself the capacity for great good, and great evil. – George R. R. Martin

Hra o trůny je prvním dílem zatím nedokončené ságy s názvem *Píseň ledu a ohně* amerického spisovatele G. R. R. Martina (1948). Jedná se o příběh zasazený do fiktivního světa Západozemí, do doby připomínající temný středověk. Hlavní postavou je čestný lord Eddard Stark, zvaný Ned, který je proti své vůli pověřen úřadem pobočníka vladaře. Musí tak opustit svou rodinu a vydat se na jih, odkud se zatím nikdo z jeho rodiny nevrátil. Tím se zamotá do sítě nebezpečných intrik. V Sedmi královstvích totiž každý touží po jediném – získání trůnu a ovládnutí celé říše. V knize můžeme sledovat několik dějových linií. První z nich se odehrává v Králově přístavišti, hlavním městě Západozemí, a zahrnuje příběh Neda Starka, jeho rodiny a dalších postav obývajících toto město. Druhá dějová linie se odehrává také v Západozemí, v místě zvaném Zed'. Třetí linie popisuje osud právoplatné dědičky trůnu Daenerys a jako jediná se odehrává mimo Západozemí.

3.5 Neil Gaiman: *Hvězdný prach*

It may help to understand human affairs to be clear that most of the great triumphs and tragedies of history are caused not by people being fundamentally good or fundamentally bad, but people being fundamentally people.¹¹⁸

Hvězdný prach je název fantasy knihy britského spisovatele Neila Gaimana (1960), která vyšla v roce 1999. Děj tohoto příběhu se odehrává zčásti v reálném světě, představovaném vesničkou jménem Zed', a v nadpřirozeném světě reprezentovaném kouzelnou Elfíí. Tyto dva světy jsou od sebe odděleny dlouhou zdí (podle které vesnice dostala svůj název), ve které je pouze jediný, a velice pečlivě střežený, průchod. Osu příběhu tvoří pátrání několika skupin po spadlé hvězdě, pomocí nichž je zde zobrazena dichotomie dobra a zla. Hlavní postavou je sedmnáctiletý mladík Tristran Thorn, který se vydává na pouť za spadlou hvězdou, aby získal srdce své vyvolené. V průběhu cesty však poznává nejen pravdu o svém původu, ale také hodnotu pravé lásky.

¹¹⁸ GAIMAN, N., PRATCHETT, T. *Good Omens: The Nice and Accurate Prophecies of Agnes Nutter, Witch*. London: HarperTorch, 2006.

4. Analýza projevů dobra a zla ve vybraných dílech fantastické literatury

Praktická část této diplomové práce je zaměřena na analýzu projevů dobra a zla ve vybraných dílech fantasy literatury. V této kapitole bude vytvořen výčet kladných a záporných reprezentantů dobra a zla; tito představitelé mohou být jednak zástupci lidského rodu, ale často jsou to i nadpřirozené bytosti, nebo dokonce neživé předměty. Nedílnou součástí bude charakteristika těchto postav, jejich motivů a činů. Zaměříme se především na úlohu hrdiny, jakožto reprezentanta dobra, a antihrdiny jako reprezentanta strany zla. Objeví se nám zde však i postavy, které stojí na pomezí dobra a zla, tedy postavy, které zastupují zájmy dobra, ale často se v rámci hesla „účel světlí prostředky“ uchylují k použití kontroverzních metod k dosažení svých cílů.

4.1 Zobrazení dobra

4.1.1 Bůh

Mohlo by se zdát zvláštní, že ačkoli fantastická literatura vychází z mýtů, postava jediného Boha Stvořitele v ní bývá explicitně zastoupena jen zřídka. Zaměříme-li se například na řeckou mytologii, zjistíme, že v ní bohové nejenže vystupují, ale dokonce se stávají přímými účastníky konfliktu mezi dobrem a zlem a hlavními hybateli děje. Nejmocnější Bůh Zeus měl kupříkladu mnoho nemanželských dětí, z nichž se díky jejich božskému původu stali slavní hrdinové; Zeus tak i díky svým potomkům výrazně ovlivňoval dění ve světě. V severské mytologii byl hlavním bohem Ódin. Nejvyšší vládce Ódin má naprostý přehled o veškerých událostech a je považován za ztělesnění božího dobra a moudrosti.

Dnešní fantasy zachází s postavou boha opatrně. Pokud je přítomen, tak pouze jako něco vzdáleného, téměř neskutečného, fyzicky se nevyskytující bytost, která může, ale také nemusí, být zodpovědná za dění ve světě. Nalezneme však i příběhy, v nichž se bůh nejenže vyskytuje, ale dokonce je hlavním a jediným ztělesněním čistého dobra. Z našeho výběru nalezneme takového boha v *Silmarillionu* a *Letopisech Narnie*.

4.1.1.1 Eru Ilúvatar

Přestože je dílo J. R. R. Tolkiena ovlivněno různorodými mytologiemi, při vytváření Boha našel Tolkien inspirační zdroj především v *Bibli*. V *Silmarillionu* se tak objevuje postava Stvořitele Eru Ilúvatara, který nejprve stvořil Svaté, Ainur, jimž poté předkládal hudební témata, podle nichž Ainur hráli hudbu. Ozvěna této hudby poté vyšla do Prázdna a vznikl z ní Svět. Ačkoli však každý z Ainur vtiskl do Světa svou myšlenku, žádný z nich neměl moc nový svět vytvořit, protože tato moc spočívá pouze u Ilúvatara, u něhož se dle Tolkiena nachází Nehynoucí plamen; jedině díky tomuto Ohni dokáže Ilúvatar tvořit a vdechnout život.

'I know the desire of your minds that what ye have seen should verily be, not only in your thought, but even as ye yourselves are, and yet other. Therefore I say: Eä! Let these things Be! And I will send forth into the Void the Flame Imperishable, and it shall be at the heart of the World, and the World shall Be; and those of you that will may go down into it.' And suddenly the Ainur saw afar off a light, as it were a cloud with a living heart of flame; and they knew that this was no vision only, but that Ilúvatar had made a new thing: Eä, the World that Is.¹¹⁹

Potom se nejmocnější z Ainur rozhodli vydat do Světa a uspořádat ho tak, aby byl připraven na příchod Ilúvatarových dětí, což jsou elfové a lidé. Sami Ainur se však na stvoření elfů a lidí nijak nepodíleli, jejich tvůrcem je pouze Ilúvatar sám. O to více však Ainur elfy a lidi milovali a od té doby, co sestoupili do světa, byla jejich moc svázána s ním a oni se stali Valar. V Tolkienově světě představují Valar alegorické zobrazení andělů, tedy bytostí stojících na straně dobra a vykonávajících vůli Boha. Ve Středozemi svádějí Valar neustálý boj proti zlu ztělesněnému padlým Valou Melkorem, který se neustále snaží ničit plody jejich práce. Aby uchránili elfy před jeho mocí, rozhodnou se Valar pozvat je do svého sídliště ve Valinoru. Tím prakticky končí jejich přímé zásahy ve Středozemi, kterou zanechávají jejímu osudu. Stejně jako jsou andělé pro křesťany nedosažitelní, jsou i Valar pro elfy a lidi ve Středozemi pouhým vzdáleným pojmem, jakousi skrytou nadějí na pomoc v jejich nouzi. Valar do osudů elfů a lidí ve Středozemi zasáhnou naposledy jako velitelé vojska, díky kterému je

¹¹⁹ TOLKIEN, J. R. R. *Silmarillion*. London: Del Rey, 2002. s. 15.

poražen Melkor v bitvě známé jako Válka Hněvu (War of Wrath); od té chvíle přebírají zodpovědnost za boj proti zlu elfové a lidé.

Je zajímavé, že Ilúvatar, jakožto Stvořitel, se do dění ve Středozemi prakticky nevměšuje. Bylo sice řečeno, že jako nástroj své vůle používá Valar, ti však také nijak výrazně nezasahují do událostí ve světě. To do jisté míry koresponduje i s představou Boha, jak ho vidí křesťanství. Bůh si je vědom všech skutků, které člověk vykoná, dobrých i zlých, nijak ovšem ve prospěch dobra či zla nezasahuje. Stejně jako křesťanský Bůh, dává i Ilúvatar, a potažmo Valar, elfům a lidem svobodnou volbu rozhodnout se, zda se přikloní k dobru či ke zlu:

*Against the folly of Fëanor shall be set my counsel only. Go no forth! For the hour is evil, and your road leads to sorrow that ye do not foresee. No aid will the Valar lend you in this quest; but neither will they hinder you; for this ye shall know: as ye came hither freely, freely shall ye depart.*¹²⁰

4.1.1.2 Aslan

V *Letopisech Narnie* je ztělesněním Boha lev Aslan. Již bylo řečeno, že autor *Letopisů* C. S. Lewis byl křesťan. Proto je Aslana nutno chápat jako alegorické zobrazení božího syna Ježíše Krista, protože Aslan je ve světě Narnie Syn Císaře za Mořem, tedy je zde patrná analogie s Ježíšem, jakožto synem Božím. Každého z nás zajisté napadne otázka, proč pro zobrazení Boha použil Lewis zrovna podobu lva. První důvod je ten, že lev je odedávna považován za „krále zvířat“, a proto ve světě, kde zvířata mluví a myslí, bychom jen těžko hledali lepšího vůdce než lva. Druhý důvod je nutno hledat v *Bibli*, konkrétně v knize *Zjevení* nalezneme následující pasáž: „*Tedy jeden z těch starců řekl mi: Neplač. Aj, svítězil' lev, ten kterýž jest z pokolení Judova (...)*“¹²¹ Tím „lvem z pokolení Judova“ nebyl nikdo jiný než Ježíš Kristus.

Lev Aslan je ve všech knihách *Letopisů* obdařen božskou mocí – poprvé se s ní setkáváme při vytváření světa Narnie, kde Lewis, stejně jako Tolkien využil motiv písně:

¹²⁰ Tolkien 2002: 78

¹²¹ Zjevení S. Jana, kapitola 5, verš 5.

*The Lion was pacing to and fro about that empty land and singing his new song. It was softer and more lilting than the song by which he had called up the stars and the sun; a gentle, rippling music. And as he walked and sang, the valley grew green with grass. (...) When you listened to his song you heard the things he was making up; when you looked around, you saw them.*¹²²

Poté, co stvořil zemi a všechna zvířata, vyvolil si Aslan dotykem mezi zvířaty dva zástupce z každého druhu. Těmto zvířatům byla dána zvláštní privilegia – dokázala mluvit a myslet.

“Narnia, Narnia, Narnia, awake. Love. Think. Speak. Be walking trees. Be talking beasts. Be divine waters.”

(...)

*“Hail, Aslan. We hear and obey. We are awake. We love. We think. We speak. We know.”*¹²³

V tomto motivu můžeme nalézt jistou paralelu se starozákonním příběhem o Noemově arše; Noe stejně jako Aslan vybral dva zástupce z každého druhu zvířat, jimž bylo dáno privilegium přežít. Lidé jsou Aslanem označováni jako „synové Adamovi“ a „dcery Eviny“, a stejně jako v *Bibli* jsou i v *Letopisech* vyvoleni k tomu, aby vládli všem živým tvorům v Narnii.

*When the crowns had been cooled in the river, Aslan made Frank and Helen kneel before him and he placed the crowns on their heads. Then he said: “Rise up, King and Queen of Narnia, father and mother of many kings that shall be in Narnia and the Isles and Archenland. Be just and merciful and brave. The blessing is upon you.”*¹²⁴

V knize *Čarodějův synovec* (The Magician's Nephew) můžeme nalézt ještě další pasáž odkazující k *Bibli*. Jedná se o motiv jablka převzatý ze starozákonního příběhu o Stromu poznání a pádu Adama a Evy. V Narnii roste magický strom, jenž plodí jablka,

¹²² LEWIS, C. S. *The Chronicles of Narnia*. London: HarperCollins Publishers, 2001. s. 55-56.

¹²³ Tamtéž, s. 60-61.

¹²⁴ Tamtéž, s. 85.

kteřá zaručují každému, kdo je ochutná, mládí a věčný život. Pro jedno takové jablko vyšle lev Aslan chlapce Digoryho, neřekne mu však, o jaká jablka se jedná – stejně jako to neudělal Bůh, a dal tak Adamovi a Evě možnost vlastní volby. Digory je hned od začátku sužován touhou alespoň jedno jablko ochutnat:

*But he couldn't help looking at it and smelling it before he put it away. It would have been better if he had not. A terrible thirst and hunger came over him and longing to taste that fruit. He put it hastily into his pocket; but there were plenty of others. Could it be wrong to taste one?*¹²⁵

Nakonec se však sám rozhodne tuto touhu neuposlechnout a přinést jablko Aslanovi, tak jak slíbil. Tu se však objevuje Had Pokušitel, Bílá čarodějnice, která Diggorymu prozradí tajemství kouzelných jablek a snaží se ho lstí přimět jedno ochutnat:

*"You have plucked fruit in the garden yonder. You have it in your pocket now. And you are going to carry it back, untasted, to the Lion; for him to eat, for him to use. You simpleton! Do you know what that fruit is? I will tell you. It is the apple of youth, the apple of life. I know, for I have tasted it; and I feel already such changes in myself that I know I shall never grow old or die. Eat it, Boy, eat it; and you and I will both live for ever and be king and queen of this whole world – or of your world, if we decide to go back there."*¹²⁶

Digory však, narozdíl od Evy, nepodlehne naléhání; dokáže rozpoznat faleš, která se skrývá za na pohled pěknými slovy, a odmítne dar, jenž je mu nabízen. Unikne proto trestu, který stihl Adama a Evu, trestu, kterému neunikla ani Bílá čarodějnice, spočívajícímu především v trýznivém vědomí vlastní chyby. Vědění, po kterém Adam s Evou tolik toužili, se nakonec obrátilo proti nim samým; byli nuceni snášet utrpení a bídu pozemského života. Stejně tak ani dar mládí a nesmrtelnosti nepřinesl Bílé čarodějnici spokojený život:

¹²⁵ Tamtéž, s. 79.

¹²⁶ Tamtéž, s. 80.

“Child,” he replied, “that is why all the rest are now a horror to her. That is what happens to those who pluck and eat fruits at the wrong time and in the wrong way. The fruit is good, but they loathe it ever after.”

“Oh, I see,” said Polly. “And I suppose because she took it in the wrong way it won’t work for her. I mean it won’t make her always young and all that?”

“Alas,” said Aslan, shaking his head. “It will. Things always work according to their nature. She has won her heart’s desire; she has unwearying strength and endless days like a goddess. But length of days with an evil heart is only length of misery and already she begins to know it. All get what they want; they do not always like it.”¹²⁷

Naproti tomu Digory byl odměněn za to, že prošel zkouškou – směl si jedno jablko utrhnout a vyléčit s ním svou nemocnou matku. Aslan je v *Letopisech Narnie* skutečným obrazem křesťanského Boha, jak zjišťujeme z jeho jednání. Dokáže být hrozivý a majestátní, ale zároveň má soucit se všemi živými tvory. Lewis do Aslana promítl i svou představu Boha jako otce zarmouceného odklonem lidí, svých dětí, od víry. To nám dokládá příběh strýce Andrewa, jehož uši dokázaly v Aslanově písni slyšet pouze lví řev, a jehož oči kolem sebe viděly pouze divoká zvířata. Aslan ho lituje, ale nemůže udělat nic pro zmírnění jeho strachu, neboť jakmile se jednou člověk odvrátí od víry a dobra spočívajícího u Boha, je neschopný slyšet „boží hlas“ a nelze udělat nic pro jeho spasení:

“He thinks great folly, child,” said Aslan. “This world is bursting with life for these few days because the song with which I called it into life still hangs in the air and rumbles in the ground. It will not be so for long. But I cannot tell that to this old sinner, and I cannot comfort him either; he has made himself unable to hear my voice. If I spoke to him, he would hear only growlings and roarings. Oh, Adam’s sons, how cleverly you defend yourselves against all that might do you good! (...)”¹²⁸

Role Aslana jako Spasitele se nejvíce projevuje ve druhé knize *Letopisů* nazvané *Lev, čarodějnice a skříň*, jejíž děj se odehrává několik století po ději první knihy. Když se hlavní hrdinové knihy – sourozenci Petr, Zuzana, Edmund a Lucie, ocitnou v Narnii,

¹²⁷ Tamtéž, s. 86.

¹²⁸ Tamtéž, s. 85.

je celá země zcela pod nadvládou Zlé čarodějnice a všichni její obyvatelé s nadějí očekávají Aslanův příchod.

*'They say Aslan is on the move – perhaps has already landed.'*¹²⁹

Podle obyvatel Narnie je Aslan jediný, kdo dokáže porazit Čarodějnici a vyvést všechny obyvatele zpod její nadvlády. Aslan je tedy jediný, kdo dokáže zvítězit nad zlem:

*Wrong will be right, when Aslan comes in sight,
At the sound of his roar, sorrows will be no more.*¹³⁰

Aslanův příchod do Narnie je symbolizován oslabením moci Bílé čarodějnice – pomalým nástupem jara, které přináší novou naději. Porazit Bílou čarodějnici však není tak jednoduché. Jadis podle zákonů Staré magie požaduje krev jednoho ze sourozenců za zradu, které se dopustil. Pro záchranu chlapce a pro znovunastolení dobra je Aslan ochotný obětovat sám sebe, položit svůj život za život chlapcův. Stejně jako Ježíš Kristus je i Aslan za tento čin odměněn zmrtvýchvstáním.

"Aren't you dead then, dear Aslan?" said Lucy.

"Not now," said Aslan.

(...)

*"It means," said Aslan, "that though the Witch knew the Deep Magic, there is a magic deeper still which she did not know. (...) She would have known that when a willing victim who had committed no treachery was killed in a traitor's stead, the Table would crack and Death itself would start working backwards."*¹³¹

Na konci knihy *Lev, čarodějnice a skříň* Aslan opět zmizí. Podle slov pana Bobra *"He'll be coming and going (...) One day you'll see him and another you won't."*¹³²

V pozdějších částech příběhu se Aslan skutečně objevuje pouze ve veliké nouzi, vždy aby přinesl naději a pomohl hrdinům, kteří ho potřebují. Podobnosti Aslana

¹²⁹ Tamtéž, s. 121.

¹³⁰ Tamtéž, s. 126.

¹³¹ Tamtéž, s. 161.

¹³² Tamtéž, s. 169.

s Ježíšem Kristem si snadno povšimneme ve chvíli, kdy Aslan začne stejně jako Ježíš Kristus konat zázraky a vyléčí na smrt nemocnou starou chůvu prince Kaspiana:

“Auntie’s very ill,” she said. “She’s going to die.”

(...)

And there, still in her bed, though the bed was now in the open air, lay a little old woman who looked as if she had Dwarf blood in her. She was at death’s door, but when she opened her eyes and saw the bright, hairy head of the lion staring into her face, she did not scream or faint. She said, “Oh, Aslan! I knew it was true. I’ve been waiting for this all my life. Have you come to take me away?”

(...)

And as he spoke, like the flush creeping along the underside of a cloud at sunrise, the color came back to her white face and her eyes grew bright (...)¹³³

V další části příběhu o princí Kaspianovi zase myšák Rípčíp (Reepicheep) dostane od Aslana nový ocas náhradou za ten, jenž ztratil v boji. V této části knihy se rovněž dozvídáme, že myši nebyly při stvoření Narnie obdařeny rozumem a hlasem jako jiná zvířata; tato pocta jim byla přidělena až jako odměna za čin, který vykonaly:

“(...) Not for the sake of your dignity, Reepicheep, but for the love that is between you and your people, and still more for the kindness your people showed me long ago when you ate away the cords that bound me on the Stone Table (and it was then, though you have long forgotten it, that you began to be Talking Mice), you shall have your tail again.”

Before Aslan had finished speaking the new tail was in its place.¹³⁴

Další důkaz o tom, že jedním z hlavních inspiračních zdrojů byla pro C. S. Lewise Bible, nalezneme v posledním díle *Letopisů Narnie* nazvaném *The Last Battle, Poslední bitva*. Příběh se odehrává přibližně 2 500 let po založení Narnie. Celá země je nyní sužována konfliktem mezi Narnijany a národem Kalormenců. Narnie je však nejvíce ohrožována zradou vlastních obyvatel, šíří se zde lež a přetvářka. V této knize Lewis zpracoval novozákonní příběh apokalypsy, zaznamenaný v knize *Zjevení sv. Jana*.

¹³³ Tamtéž, s. 358.

¹³⁴ Tamtéž, s. 360.

Podobnost *Poslední bitvy* se *Zjevením sv. Jana* lze doložit několika příklady. V *Bibli* se hovoří o zástupcích zla, drakovi, šelmě a falešném proroku, kteří uvedou celou zemi do zkázy. I v *Poslední bitvě* můžeme nalézt podobné zástupce zla. Kromě bytostí, které propadly zlu, jako je například záludný opičák, který se s pomocí hloupého oslíka převlečeného do lví kůže a vydávajícího se za Aslana pokouší oklamat obyvatele Narnie a poroučet jim, se zde objevuje i kalormenský krvelačný bůh Tash, který není nikým jiným než spodobněním Satana. Boj o Narnii je nakonec marný, a proto Aslan zemi ničí a ukazuje všem nádheru nové, skutečné Narnie. Po samotném zániku Narnie se všichni dobří tvorové a hrdinové dostanou do Aslanovy země, která je jakousi alegorií Ráje, kde žijí všichni věčným životem, zbaveni veškerého zla, jež tíží lidskou existenci.

*And as He spoke He no longer looked to them like a lion; but the things that began to happen after that were so great and beautiful that I cannot write them. And for us this is the end of all the stories, and we can most truly say that they all lived happily ever after. But for them it was only the beginning of the real story.*¹³⁵

Porovnáme-li tuto pasáž s částí ze *Zjevení sv. Jana*, zjistíme, že mají skutečně mnoho společného – zánik prvního vytvořeného světa, zánik veškerého zla a věčný šťastný život u Boha:

*Potom viděl jsem nebe nové a zemi novou. Nebo první nebe a první země byla pominula, a moře již nebylo. (...) I slyšel jsem hlas veliký s nebe, řkoucí: Aj, stánek Boží s lidmi, a bydliť bude s nimi, a oni budou lid jeho, a on Bůh s nimi bude, jsa Bůh jejich. A setřet' Bůh všelikou slzu s očí jejich, a smrti již více nebude, ani kvílení, ani křiku, ani bolesti nebude více; nebo první věci pominuly.*¹³⁶

Poslední bitva, v porovnání s ostatními díly septalogie, v sobě nese hlubší náboženský i filozofický podtext. Lewis se zde zabývá základním křesťanským konceptem Boha a Satana, jde však nad rámec *Bible* a zamýšlí se nad činy lidí vykonanými ve jménu těchto dvou bytostí. Pro Lewise jsou Satan a Bůh naprosté protiklady; lidé konající dobro, ač ve jménu Satanově, jsou tedy nevědomky služebníky

¹³⁵ Tamtéž, s. 676.

¹³⁶ Zjevení Sv. Jana, kapitola 21, verš 1, 3-4.

Božími, protože žádné dobro nemůže být odměněno Satanem; a naopak lidé konající zlo, i kdyby při tom vzývali samotného Boha, jsou vlastně pod nadvládou Satana, a ten jediný je může za toto odměnit. Je důležité uvědomit si, že touto myšlenkou se Lewis dotkl také politických problémů. Bylo by velice zajímavé zamyslet se nad tím, kolik zločinů v dějinách lidstva bylo vykonáno s Božím jménem na rtech, avšak nepřinesly nic jiného než utrpení a zkázu. To by však dalece přesáhlo rámec této práce.

V *Poslední bitvě* jsou Satan a Bůh zastoupeni jmény Tash a Aslan. Když se totiž do Ráje, jímž je Nová Narnie, dostane kalormeňan Emet, je přesvědčen o tom, že jako uctíváč Tashe bude zatracen. Emet, ačkoli zasvětil svůj život Tashovi, však konal všechny své skutky v dobré víře a za to je odměněn Aslanem:

“Child, all the service thou hast done to Tash, I account as service done to me. (...) ‘Lord, is it then true, as the Ape said, that thou and Tash are one?’ (...) ‘It is false. Not because he and I are one, but because we are opposites, I take to me the services which thou hast done to him. For I and he are of such different kind that no service which is vile can be done to me, and none which is not vile can be done to him. Therefore if any man swear by Tash and keep his oath for the oath’s sake, it is by me that he has truly sworn, though he know it not, and it is I who reward him. And if any man do a cruelty in my name, then, though he says the name Aslan, it is Tash whom he serves and by Tash his deed is accepted.’ (...) ‘Beloved,’ said the Glorious One, ‘unless thy desire had been for me thou wouldst not have sought so long and so truly. For all find what they truly seek.’”¹³⁷

Při porovnání obou pojetí, Tolkienova i Lewisova, dojdeme k závěru, že oba zobrazují Boha jakožto nejvyššího zástupce dobra, jako toho, kdo stvořil vše dobré na světě. Zatímco však Tolkienovo pojetí koresponduje spíše s Akvinského názorem, že Bůh zlo dopouští, ale nijak proti němu nezasahuje, u Lewise se setkáváme s Bohem přítomným, neustále ovlivňujícím běh událostí a konajícím dobro. Lev Aslan je vždy nablízku těm, kteří nepochybují o jeho dobrotě a všemohoucnosti. Křesťané věří, že již samotná upřímná víra dokáže konat zázraky. Do jisté míry můžeme Aslana chápat jako ztělesnění naší víry, v samotných *Letopisech* se Aslan zjevuje jen tomu, kdo v něj skutečně věří. Naproti tomu Ilúvatar se nezjevuje nikomu, bez ohledu na to, jestli v něj

¹³⁷ Lewis 2001: 669

dotyčný věří, či ne. Je sice považován za Stvořitele, tím však jeho úloha v událostech světa prakticky končí. Ilúvatar se tedy mnohem více blíží obrazu křesťanského Boha, jak jej vnímáme dnes.

Silmarillion a *Letopisy Narnie* jsou jediná dvě díla z našeho výběru, ve kterých se reálně vyskytuje Bůh jako Stvořitel. Neznamená to však, že by ostatní díla fantasy literatury byla ochuzena o postavu Boha. Velmi často se však stává, že místo jediného Boha zde máme celý panteon různých bohů, z nichž někteří konají dobro, jiní zlo, a u některých je velmi těžké určit, ke které straně se vlastně přiklánějí. V naprosté většině případů však tyto bohové do událostí ve světě nijak nezasahují.

4.1.1.3 Bohové *Písně ledu a ohně*

Tak je tomu například v *Písni ledu a ohně*. Ve světě vytvořeném americkým spisovatelem G. R. R. Martinem nalezneme několik různých Bohů a božstev. Jedněmi z nich jsou bezejmenní Staří bohové, kteří jsou nejdéle uctívaným božstvem v Západozemí. Tito bohové se nejvíce podobají pohanskému pohledu na božstvo. Jsou to duchové pevně spjatí s přírodou, především pak se stromy. Lidé k nim promlouvají v tzv. božích hájích, jimž vévodí čarostrom (weirwood) s vyřezaným obličejem.

*At the center of the grove an ancient weirwood brooded over a small pool where the waters were black and cold. "The heart tree," Ned called it. The weirwood's bark was white as bone, its leaves dark red, like a thousand bloodstained hands. A face had been carved in the trunk of the great tree, its features long and melancholy, the deep-cut eyes red with dried sap and strangely watchful.*¹³⁸

Do lidských životů tyto bohové nikterak výrazně nezasahují. Je znám pouze jeden příklad manifestace jejich moci, když se snažili ochránit původní obyvatele Západozemí, Děti lesa, před invazí Prvních lidí, kteří si je krutě podmaňovali. Pevninská šíje, přes kterou První lidé do Západozemí pronikali, byla bohy rozlámána na množství ostrůvků, avšak ani tak nedokázali bohové invazi zcela zabránit.

¹³⁸ MARTIN, G. R. R. *A Game of Thrones*. New York: Bantam Dell, 2011. s. 30.

V *Písni ledu a ohně* se neobjevují žádní kněží, kteří by tyto Bohy uctívali, ani žádné texty nebo rituály. Nejblíže rituálu se blíží modlitby před čarostromem. V knize se dále říká, že šelest listů čarostromu jsou ve skutečnosti Staří bohové odpovídající věřícím. Nicméně žádný hmatatelnější důkaz boží přítomnosti zde nenalezneme.

Dalším typem božstva v *Písni ledu a ohně* je Sedm. Číslo sedm označuje sedm aspektů jediného Boha a podle autorových vlastních slov bylo vytvoření tohoto božstva nejvíce ovlivněno katolickou církví. Ačkoliv však lidé věří v jejich dobrou moc a často se k nim modlí, svou moc stejně jako Staří bohové nijak neprojevují.

Nejsilněji svou moc projevuje bůh zvaný R'hllor, jinak také nazývaný Pán světla. Toto náboženství je založeno na dualismu: R'hllor, jakožto zástupce světla, tepla a života, je pravým opakem Velkého Jiného, boha ledu a smrti. Mezi těmito dvěma bohy, představujícími dobro a zlo, probíhá věčný zápas o osud světa. Tento zápas má podle proroctví ukončit znovuzrozený hrdina a mesiáš Azor Ahai.

*There will come a day after a long summer when the stars bleed and the cold breath of darkness falls heavy on the world.. In this dread hour a warrior shall draw from the fire a burning sword. And that sword shall be Lightbringer, the Red Sword of Heroes, and he who clasps it shall be Azor Ahai come again, and the darkness shall flee before him.*¹³⁹

R'hllor je sám o sobě stejně fyzicky nepřítomný jako ostatní bohové objevující se v *Písni ledu a ohně*, avšak kněží uctívající tohoto Boha jsou schopni spatřovat vize v plamenech a oživovat mrtvé; jejich víra je též chrání proti chladu, a dokonce i proti účinkům jedu. Skutky, které tito kněží ve jménu svého Boha vykonávají, však můžeme jen stěží považovat za dobré. Rudá kněžka Melisandra z Ašaje, jež je rádkyní krále Stannise, kupříkladu provádí rituály se zápalnými oběťmi. Stannis je podle ní znovuzrozený hrdina Azor Ahai. Za účelem zabití jeho odpůrců s ním zplodí Stín:

Blood ran down her thighs, black as ink. Her cry might have been agony or ecstasy or both. And Davos saw the crown of the child's head push its way out of her. Two arms wriggled free, grasping, black fingers coiling around Melisandre's straining thighs, pushing, until the whole of the shadow slid out into the world and rose taller

¹³⁹ MARTIN, G. R. R. *A Clash of Kings*. New York: Bantam Dell, 2000. s. 90.

*than Davos, tall as the tunnel, towering above the boat. (...) He knew that shadow. As he knew the man who'd cast it.*¹⁴⁰

Tento Stín poté zabije Stannisova bratra Renlyho, který si dělal nárok na trůn, jenž po právu náleží právě Stannisovi. I když tedy do děje sám přímo nezasahuje, zůstává R'hllor jediným bohem v *Písni ledu a ohně*, který dává svou přítomnost najevo.

4.1.2 Hrdina

Asi jen s velikými obtížemi si dnes dokážeme představit příběh, ve kterém by se nevyskytoval hrdina. Knihu, kde by všechny postavy měly obyčejné lidské vlastnosti, nikdo by zde nevyňikal a zlu by se do cesty nekladly žádné překážky, by čtenář patrně záhy znechuceně odložil. Přítomnost hrdiny je pro každý příběh, a pro fantastické příběhy to platí obzvláště, klíčová. Kdo je však hrdina? Jaké musí mít člověk vlastnosti, aby se stal hrdinou? Pokud se nad těmito otázkami hlouběji zamyslíme, zjistíme, že definovat takového hrdinu není vůbec snadný úkol. Prohlásíme-li, že hrdinou je ten, u něhož převažují kladné vlastnosti nad zápornými, budeme mít jistě pravdu. Záhy si však uvědomíme, že nám takováto jednoduchá definice nemůže stačit; u mnoha lidí, a potažmo knižních postav, převažují kladné vlastnosti nad zápornými, činí je to tedy hrdiny? Domnívám se, že nikoli. Hrdina musí mít ještě „něco navíc“, právě tato přidaná hodnota ho odlišuje od obyčejných smrtelníků a činí ho tím, kým je. Abychom však mohli stanovit konkrétnější definici hrdiny, musíme se nejprve zamyslet nad tím, jak se vyvíjel pohled na hrdinu v průběhu historie.

Již v kapitole zabývající se postavou Boha jsme narazili na problém odlišnosti mytologického a dnešního zobrazení Boha. Nejinak je tomu u hrdiny. C. G. Jung přisoudil mytickému archetypu hrdiny alespoň částečně božský původ. Typickým příkladem jsou hrdinové řecké mytologie; hrdinů, v jejichž žilách nekoluje ani kapka božské krve, zde nalezneme poskrovnu. Vzpomeňme například na Hérakla, jenž byl synem nejvyššího boha Dia, nebo na Achillea, syna bohyně Thetis. Hrdinové, jež postrádají božský původ, jsou však přinejmenším potomci králů, tedy mají určitý vznešený původ. V této tradici pokračuje například J. R. R. Tolkien; jeho hrdina Aragorn je posledním potomkem starodávných králů, Legolas je synem krále elfů.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 376.

Mytický hrdina se vyznačuje několika vlastnostmi pramenícími z jeho urozeného původu – často bývá až nepřirozeně silný, odvážný, s nadpřirozenými schopnostmi; s obyčejnými smrtelníky toho má pramálo společného, jeho výjimečnost ho často odsuzuje k životu mimo společenství obyčejných lidí. Hrdina dneška se od toho mytického liší především původem. Moderní autoři fantasy literatury usilují především o ztotožnění čtenáře s hrdinou. Nejde pouze o to hrdinu obdivovat pro jeho vlastnosti, ale především se s ním identifikovat, čtenář musí mít pocit, že i on sám se může za určitých okolností stát hrdinou. Hrdinů, jež k boji proti zlu předurčuje jejich božský původ, je velice málo, vystřídal je tzv. hrdina z lidu. Takového hrdinu zobrazila například J. K. Rowlingová; Harry Potter bojuje proti zlu ne proto, že by oplýval výjimečnými vlastnostmi, ve skutečnosti se ničím neliší od svých spolužáků – je sužován stejným strachem a pochybnostmi o sobě samém, ale proto, že nemá jinou možnost. Zajímavé je, že ačkoli hrdina nebývá vybrán pro svoje nadpřirozené vlastnosti, velmi častým motivem je předurčení; sudba způsobí, že se do té doby obyčejný člověk vydá na cestu konání dobra ne ve svůj prospěch, ale pro dobro všech a záchranu světa.

Hrdinové minulosti a dneška se také liší svými činy konanými ve prospěch dobra. Mytický hrdina musí skládat různě obtížné zkoušky a bez ustání pobíjet nestvůry a monstra, nijak tím však nezasahuje do řádu světa. Každý mytický hrdina musí během svého dobrodružství projít třemi fázemi – odloučením, iniciací a návratem. Ze svých cest se poté vrací, aby pomáhal lidem v nouzi. Vzpomeňme například na Prométhea, jenž ukradl bohům oheň a přinesl ho lidem.

Naproti tomu dnešní hrdina je ohrožován jedním všemocným zastáncem zla; aby zachránil svět, musí tohoto padoucha porazit, což se téměř vždy jeví jako nemožný úkol. Hrdina se nezdá ocitá až na pokraji vlastních sil; to však často bývá ten moment, kdy v sobě najde poslední zbytky sil k rozhodujícímu boji, ve kterém dobro vítězí nad zlem a antagonista je jednou provždy poražen. Žádný hrdina však nestojí proti zástupcům zla osamoceně – mytickým hrdinům se často dostalo pomoci od bohů, dnešní hrdinové počítají s pomocí přátel a ochránců.

Co mají však všichni hrdinové společné je boj na straně dobra proti zlu bez ohledu na to, zda jsou urozeného nebo neurozeného původu. Dnešní hrdina má navíc typické lidské vlastnosti – provází ho strach, pochybuje o sobě i o svém poslání. Navzdory svému předurčení k boji proti zlu má však také možnost volby. Hrdina vždy stojí před rozhodnutím – může se vzepřít osudu a odmítnout své poslání nebo nebýt lhotejný

k osudu světa a za cenu ohrožení vlastního života se postavit na stranu dobra v nikdy nekončícím boji proti zlu. A právě tato volba dělá z hrdiny to, čím je.

4.1.2.1 Hrdinové *Pána prstenů*

Hlavním tématem světoznámé trilogie *Pán prstenů* je především archetypální souboj dobra se zlem. Zástupců dobra nalezneme v tomto díle nespočet. Ať už se jedná o hrdiny v pravém slova smyslu – tedy skutečné bojovníky na straně dobra, vytrvale překonávající všechny nástrahy zla, jak bylo ostatně řečeno výše – nebo o postavy, které sice samy nečiní velké skutky pro záchranu světa, ale dokáží poskytnout hrdinům pomoc v nouzi či radu na jejich strastiplné cestě, a tím pádem i samy, ač nevědomky, přispívají k porážení zla. Takovou postavou je například Tom Bombadil, který několikrát zachrání Froda a jeho přátele a poskytne jim přístřeší ve svém domě. Tom Bombadil je sice ochotný pomoci pocestným v nouzi, avšak sám se přímého boje proti Temnému pánu Sauronovi nezúčastňuje. Tom je „svým vlastním pánem“, a proto ani Sauronův Jeden prsten nad ním nemá žádnou moc. Do úschovy by ho přijal pouze na naléhání všech národů světa, ale ani tak by nebyl spolehlivý strážce, protože podle Gandalfových slov „*Na takové věci prostě nemá hlavu.*“¹⁴¹

Pravým hrdinou je však **Aragorn**, který v Tolkienově univerzu představuje typického zástupce mytologického hrdiny. Jak bylo řečeno výše, takovýto hrdina se od ostatních odlišuje především svým urozeným rodokmenem – Aragorn je poslední potomek dávného krále Isildura¹⁴² v přímé a dlouho nepřerušené linii z otce na syna. Avšak na začátku příběhu ho poznáváme jen jako „obyčejného“ hraničáře, na němž je znát dlouhé putování divočinou. V některých chvílích se však projevuje Aragornův královský původ: „*He stood up, and seemed suddenly to grow taller. In his eyes gleamed a light, keen and commanding.*“¹⁴³ Jeho vznešený původ ho přímo předurčuje jako bojovníka proti zlu, může si však i vybrat, zda bude protivníkem zla a usedne na trůn, který mu právem náleží, nebo se zřekne svého poslání a upadne v zapomnění. Aragorn svůj život zasvětil boji proti Nepříteli, jak je nazývá Sauron, a jeho služebníků. Jak sám řekne na Elrondově radě Boromirovi: „*Lonely men are we, Rangers of the wild, hunters – but hunters ever of the servants of the Enemy; for they*

¹⁴¹ „*He is his own master. (...) Such things have no hold on his mind.*“ (Tolkien 2004: 265)

¹⁴² Isildur byl společně se svým otcem Elendilem a bratrem Anárionem zakladatelem Gondorské říše. Byl to právě on, kdo úlomkem otcova meče uťal Sauronovi prst i s Prstenem a způsobil tím jeho pád.

¹⁴³ TOLKIEN, J. R. R. *The Lord of the Rings*. London: HarperCollins Publishers, 2004. s. 171.

*are found in many places, not in Mordor only. (...) Many evil things there are that your strong walls and bright swords do not stay.*¹⁴⁴ Právě na Elrondově radě se Aragorn rozhodne dále nezamlčovat svůj původ, vydat se vstříc svému osudu a otevřeně vyhlásit Sauronovi válku. Překonává překážky a dostává se do různých nebezpečností¹⁴⁵, pokud však o sobě zapochybuje, jeho přiznání slabosti má pouze podobu krátkých promluv: „*We shall not turn back here. Yet I am weary.*“¹⁴⁶ Nakonec však Aragorn stane před branami Minas Tirith¹⁴⁷ a svede vítěznou bitvu se Sauronovými vojsky. Po porážení Saurona a jeho zla se jako moudrý a spravedlivý král ujímá vlády nad Gondorskou říší a obnoví tak linii gondorských králů.¹⁴⁸

Protiváhu k Aragornovi vytváří v *Pánovi prstenů* hobit **Frodo**, který je typickým zástupcem tzv. hrdiny z lidu. Na rozdíl od Aragorna Frodo nemá ušlechtilý původ; ba naopak je sirotkem, o oba rodiče přišel v raném věku.¹⁴⁹ Do opatrovnictví si ho poté vzal strýc Bilbo. Bilbovo předchozí dobrodružství¹⁵⁰ zapříčiní, že Frodo „zdědí“ Sauronův Jeden prsten, a tím se proti své vůli stane tím, komu je předurčeno tento Prsten zničit:

*Behind that there was something else at work, beyond any design of the Ring-maker. I can put it no plainer than by saying that Bilbo was meant to find the Ring, and not by its maker. In which case you also were meant to have it. And that maybe an encouraging thought.*¹⁵¹

Frodo se tedy vydává na dlouhou a strastiplnou pouť za zničením Prstenu – musí sám Prsten odnést do země Nepřítele, do Mordoru, a tam ho hodit do Ohnivé hory, místa, kde byl Prsten ukován, a kde jedině může být zničen. I když se Frodo na tuto

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 248.

¹⁴⁵ Aby dokázal zvítězit nad Sauronovým vojskem, musí projít Stezkami mrtvých a povolat k boji vojsko, které se tam skrývá, což může učinit pouze právoplatný král Gondoru. Jeho vůle a moc je tak silná, že dokáže i ostatní přimět, aby vstoupili na to prokleté místo: *'This is an evil door,' said Halbarad, 'and my death lies beyond it. I will dare to pass it nonetheless; but no horse will enter.'* *'But we must go in, and therefore the horses must go too,' said Aragorn. (...) Then Aragorn led the way, and such was the strength of his will in that hour that all the Dúnedain and their horses followed him.* (Tolkien 2004: 786)

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 427.

¹⁴⁷ Hlavní město Gondorské říše.

¹⁴⁸ Od dob posledního krále Gondoru Eärnura uplynulo v době děje *Pána prstenů* již téměř 1000 let. Po Eärnurově smrti se vlády v Gondoru ujali správčové, protože nebyl nalezen žádný nástupce, jehož právo na trůn by bylo prokazatelné.

¹⁴⁹ Frodovi rodiče se utopili na řece, když bylo Frodovi pouhých 12 let.

¹⁵⁰ Byl to právě Bilbo, kdo v Glumově jeskyni našel Sauronův Jeden prsten. O Bilbově dobrodružství se více dočteme v knize *Hobit, aneb Cesta tam a zase zpátky*.

¹⁵¹ Tolkien 2004: 283

pouť vydává dobrovolně, na rozdíl od Aragorna o sobě často pochybuje. Ve spojení Aragorna a Froda můžeme jasně vidět kontrast mezi udatným mytickým hrdinou a hrdinou dneška – nezkušeným, na první pohled ničím výjimečným hobitem plným strachu, jehož hrdinství spočívá především v odhodlání a síle vůle. To, co činí Froda hrdinou, není síla paže ani schopnosti v boji, ale právě překonávání strachu, který ho provází po celou dobu jeho putování. Aragorn bojuje proti zlu otevřeně a v každém boji poráží nespočet nepřátel; Frodo se naproti tomu snaží vyhnout jakémukoli střetu se služebníky Nepřítele; povaha jeho boje spočívá spíše v utajení. Přesto však není jeho podíl na celkovém vítězství o nic menší než Aragornův, spíše naopak. Pro Tolkiena je to právě hrdinství obyčejných lidí, které, přehlíženo mocnostmi, dokáže zasadit rozhodující úder a přispět tak k porážení zla. Právě slabí a opomíjené hobiti, kteří jsou často podceňováni okolím i sami sebou, se v posledním okamžiku dokáží zachovat hrdinsky a překonat svůj strach. Frodo a Sam skončí se Sauronem jednou provždy, aniž by museli prokázat svou sílu a odvahu v bitvě. Nejsou však sami. Vzpomeňme například na hobita Smiška, jenž přispěje k zabití Černokněžného krále Angmaru, nebo na Pipina, jenž svou odvahou zabrání upálení správce syna Faramira. Mytičtí i ti obyčejní hrdinové v *Pánu prstenů* fungují v jakési symbióze – jedni bez druhých by nebyli schopni zlo porazit. Právě hrdinskost Aragorna, rohanských jezdců a vojáků Gondoru odpoutávající Nepřítelevu pozornost a odčerpávající jeho síly je to, díky čemu je Frodovi a Samovi umožněno nepozorovaně proklouznout do Sauronovy střežené země. Naproti tomu ani všem udatným vojákům dohromady by se nikdy nepodařilo vojenskou silou Saurona porazit.

Nesmíme však zapomenout na to, že ke zničení Prstenu přispěla stejně opomíjená, avšak neméně důležitá postava – hobit Glum. Již jsme se v této práci zmínili o archetypu Stín, jak ho vymezil C. G. Jung. Podle Junga si každý z nás v sobě neseme svůj Stín, svou temnou stránku, která se snaží z našeho nevědomí najít cestu na povrch. Frodo si je po celé své putování vědom toho, jak zhoubný vliv má Prsten na něj i na jiné bytosti – vidí před sebou výsledek působení Prstenu v podobě zničeného Gluma. I přesto však na konci své pouti selže, nechá se ovládnout touhou po Prstenu, odmítne jej hodit do ohně a prohlásí jej za svůj.¹⁵²

¹⁵² Udělá tak stejnou chybu jako jeho předchůdce Isildur, který před třemi tisíci lety dorazil k Hoře osudu jako první. Nakonec však i u něj převážila touha Prsten vlastnit, proto ho odmítl vhodit do ohně a místo toho Prsten prohlásil za svůj. Právě kvůli němu zlo přetrvalo, i když mělo být už dávno zničeno.

*'I have come,' he said. 'But I do not choose now to do what I came to do. I will not do this deed. The Ring is mine!'*¹⁵³

Dochází u něj k vítězství Stínu. Právě v ten okamžik na scénu opět vstupuje Glum, který je hnán stejnou chamtivostí a touhou po Prstenu. V posledním okamžiku tedy dochází k souboji dvou postav, z nichž ani jedna nejedná v zájmu dobra, ale pouze v zájmu vlastního prospěchu, k souboji dvou Stínů. Ke zničení Prstenu pak dochází náhodou, když Glum, oslavující své vítězství nad Frodem¹⁵⁴, udělá krok navíc a spadne i s Prstenem do ohně. Na konečném zničení Prstenu tak má Frodo velice malý podíl; byl sice tím, kdo k Hoře osudu Prsten zanesl, kdyby však nebylo Gluma, Frodo by si byl Prsten ponechal a poslán by bylo zmařeno na samém konci.

Je zde ještě jedna postava, která má na celé této události podíl – Frodův strýc Bilbo. Když totiž před mnoha lety utíkal z Glumovy jeskyně s Prstenem na ruce¹⁵⁵, naskytla se mu možnost Gluma zabít. Lítost však převážila nad touhou zabít toho proradného tvora, dobro v Bilbovi získalo převahu nad zlem a Bilbův Stín byl potlačen. Tato Bilbova lítost pak rozhodla o osudech všech obyvatel Středozemě, jak to předpovídal Gandalf při rozhovoru s Frodem:

*'(...) What a pity that Bilbo did not stab that vile creature, when he had a chance!'
'Pity? It was Pity that stayed his hand. Pity, and Mercy: not to strike without need. And he has been well rewarded, Frodo. Be sure that he took so little hurt from the evil, and escaped in the end, because he began his ownership of the Ring so. With Pity. (...) My heart tells me that he has some part to play yet, for good or ill, before the end; and when that comes, the pity of Bilbo may rule the fate of many – yours not least.'*¹⁵⁶

I samotnému Frodovi se v knize *Dvě věže* naskytne příležitost nechat Gluma zabít Faramirovými muži. Stejně jako Bilbo před lety, má však i Frodo s Glumem soucit. Říká Faramirovi:

¹⁵³ Tolkien 2004: 945

¹⁵⁴ Glum ukousne Frodovi prst, na kterém má nasazen Prsten. Tím je Frodo za své selhání potrestán.

¹⁵⁵ Kromě jiného Prsten zaručuje svému nositeli neviditelnost.

¹⁵⁶ Tolkien 2004: 59

*'The creature is wretched and hungry,' said Frodo, 'and unaware of this danger. And Gandalf, your Mithrandir, he would have bidden you not to slay him for that reason, and for others. He forbade the Elves to do so. (...) But this creature is in some way bound up with my errand. Until you found us and took us, he was my guide.'*¹⁵⁷

Když i přes Frodovo přesvědčování Faramir dále trvá na tom, že Gluma nemůže nechat jít, musí být zabit nebo zajat¹⁵⁸, Frodo se rozhodne pro Gluma obětovat: „*Let me go down quietly to him,*“ *said Frodo.* „*You may keep your bows bent, and shoot me at least, if I fail. I shall not run away.*“¹⁵⁹ Je tedy ochoten nabídnout sám sebe v zájmu ubohého Gluma. Frodův společník Sam by ovšem v ten okamžik viděl Gluma nejraději mrtvého. Když má však na konci sám možnost ho zabít, lítost mu, stejně jako předtím Bilbovi a Frodovi, zadrží ruku:

*It would be just to slay this treacherous, murderous creature, just and many times deserved; and also it seemed the only safe thing to do. But deep in his heart there was something that restrained him: he could not strike this thing lying in the dust, forlorn, ruinous, utterly wretched.*¹⁶⁰

A právě soucit těchto čtyř postav, Bilbův, Gandalfův, Frodův i Samův, je to, co z nich činí pravé hrdiny, protože nikoli moc, ale schopnost pokory a sebeobětování vidí Tolkien jako největší mravní sílu.

Sam si uvědomuje, jak Prsten na Gluma musí působit, protože byl sám na krátký okamžik jeho nositelem¹⁶¹. I Sam byl v pokušení Prstenu – viděl sám sebe jako Samvěda Silného, Hrdinu doby a velitele armády, která pochoduje na Sauronovu pevnost Barad-dûr.

Wild fantasies arose in his mind; and he saw Samwise the Strong, Hero of the Age, striding with a flaming sword across the darkened land, and armies flocking to his

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 685-686.

¹⁵⁸ Glum se odvážil vstoupit do tajného úkrytu gondorských vojáků. Podle jejich práva měl být za tento čin potrestán. Faramir se navíc obával, že by jejich polohu mohl prozradit služebníkům nepřítele Saurona.

¹⁵⁹ Tolkien 2004: 686

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 943.

¹⁶¹ Když si totiž Sam myslí, že Frodo zemřel, vezme Prsten, aby se nedostal do rukou Nepřítele, a je odhodlán pokračovat ve Frodově poslání.

*call as he marched to the overthrow of Barad-dûr. And then all the clouds rolled away, and the white sun shone, and at his command the vale of Gorgoroth became a garden of flowers and trees and brought forth fruit.*¹⁶²

Sam ale narozdíl od Gluma a Froda nepodlehne svému Stínu; toto pokušení mu pomůže překonat především láska k Frodovi a zdravý hobití rozum¹⁶³. Sam si uvědomuje, že na takovou velkou věc není dostatečně silný: „*The one small garden of a free gardener was all his need and due, not a garden swollen to a realm; his own hands to use, not the hands of others to command.*“¹⁶⁴ Skromný Sam odmítne získat slávu pro sebe a raději se podřídí zájmům druhých a tomu, co je v zájmu výpravy Nositele Prstenu; Prsten ho nedokáže ovládnout a rozvrátit jeho mysl.

I přes selhání na konci je Frodo považován za hrdinu, a možná většího hrdinu než sám Aragorn. Může za to nejspíš právě povaha Frodova hrdinství – až do posledního okamžiku zůstává Frodo tím stejným „nehrdinským“ hobitem; ze svého dobrodružství nevyhází nezměněn, avšak nikdy se z něj nestane bojovník na úrovni Aragorna. A právě proto, že se čtenář s Frodem dokáže ztotožnit lépe než s Aragornem, je také ochoten mu leccos odpustit. Představme si, kdyby bylo posláni svěřeno Aragornovi. Jeho selhání na konci cesty by oproti Frodovu působilo mnohem fatálněji. Vzpomeňme také na Boromira či Isildura, jejich touha po Prstenu působí naprosto odlišně, oba jsou za ni nakonec potrestáni smrtí. Frodovi se ovšem jeho selhání odpouští, protože už od samého začátku se od něj neočekávají hrdinské skutky; až do konce zůstává obyčejným hobitem, který si však díky své ochotě riskovat život pro záchranu světa a poražení zla vyslouží úctu a obdiv všech obyvatel Středozemě.

V úvodu této práce již bylo řečeno, že postav bojujících na straně dobra proti zlu je v *Pánovi prstenu* nepřeberně mnoho. Úspěch Frodovy mise tak nezáleží pouze na něm samém, ale na množství dalších bytostí, bez jejichž pomoci by býval nebyl úspěšný.¹⁶⁵ Věnovat se každé postavě zvlášť by však dalece překročilo rozsah této práce, zmiňme se tedy alespoň ještě o jedné důležité postavě – čaroději **Gandalfovi**. Gandalf Šedý hraje v *Pánovi prstenu* velice důležitou roli průvodce a zasvětilce; provází Froda, a posléze i Aragorna, na jejich cestě k poražení zla. V jungovské terminologii Gandalf

¹⁶² Tolkien 2004: 901

¹⁶³ „plain hobbit-sense“

¹⁶⁴ Tolkien 2004: 901

¹⁶⁵ Ke splnění úkolu přispívají nejenom členové Společenstva prstenu, ale i další bytosti Středozemě – Bilbo věnuje Frodovi meč zvaný Žihadlo a mithrilovou košilku, která mu nejednou zachrání život. Glorfindelův kůň zachání Froda před Prstenovými přízraky, orel Gwaihir zachrání Gandalfa z Orthanku atd.

představuje archetyp Moudrého starce; ten je ztělesněním moudrosti, intuice a hlubokých znalostí. Jeho rada a opora přichází v nejtěžších chvílích, vede nás k poznání a opravdové mravní ušlechtilosti a čistotě. Stejně tak funguje i Gandalf. Pokud je nějaká postava na pochybách, obrací se se žádostí o radu vždy na něj. V rozhodování, jak naložit s Prstenem, má Gandalf hlavní slovo. Gandalf je Maia, duch z řádu Ainur¹⁶⁶, který byl v podobě starce vyslán do Středozemě, aby pomohl jejím obyvatelům v boji proti Sauronovi. Jeho největší síla však spočívala právě v udělování rad, jimiž měl v srdcích posluchačů rozdmýchat statečnost; silou by svého cíle nikdy nedosáhl. Gandalfova role v *Pánu prstenů* je velice důležitá – je to on, kdo jako první zjistí, že Bilbův prsten je ve skutečnosti Sauronův Jeden prsten, a je to také on, kdo v dolech Morie zachrání Společenstvo před démonem Balrogem. Gandalf se v zájmu záchrany Společenstva obětuje a padne; později se však vrací zpět jako Gandalf Bílý, aby dokončil úkol, kvůli kterému byl do Středozemě poslán. „*Then darkness took me; and I strayed out of thought and time, and I wandered far on roads that I will not tell. 'Naked I was sent back – for a brief time, until my task is done.*“¹⁶⁷ Gandalf představuje protiváhu k Sauronovým zlým Nazgûlům, jež do srdcí nepřátel zasévají strach; on sám bojuje v mnoha bitvách a lidem a ostatním národům Středozemě přináší naději. Gandalf je charakterizován svým soucitem se slabšími než je on sám; přestože je ze Společenstva nejmocnější, je to právě on, kdo dobrovolně položí život. Svou pokorou a obětavostí dokazuje, že netouží po ovládnutí druhých. Když mu čaroděj Saruman¹⁶⁸ nabídne vládu nad světem, Gandalf jasně postřehne jeho záměr – totiž zmocnit se Prstenu – a odmítá. Gandalf netouží po panování – ve Středozemi si nikdy nevybuduje stálé sídlo; stane se spíše poutníkem, který se stará o všechny hodnotné věci a chrání je před nebezpečím. „*(...) the rule of no realm is mine, neither of Gondor nor any other, great or small. But all worthy things that are in peril as the world now stand, those are my care.*“¹⁶⁹ Zničením Saurona je Gandalfův úkol splněn. Narozdíl od Sarumana, který je za svou chamtivost potrestán, se Gandalfovi po poražení zla dostane odměny za jeho vytrvalé úsilí v boji za dobro – je mu umožněn návrat do Zemí neumírajících.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Maiar jsou duchové o stupeň nižšího řádu, než jsou Valar, andělé.

¹⁶⁷ Tolkien 2004: 502

¹⁶⁸ Saruman pochází ze stejného řádu jako Gandalf a do Středozemě přišel jako první.

¹⁶⁹ Tolkien 2004: 634

¹⁷⁰ Země neumírajících je zemí elfů a bytostí Valar nacházející se na dalekém Západě. Tyto země byly navždy vyjmuty z okruhu světa; nemůže se tam dostat nikdo ze smrtelníků, pokud k tomu nedostane svolení. Tak mohl do Zemí neumírajících odplout Frodo, kterému byla tato pocta udělena na základě role, kterou sehrál při poražení zla.

4.1.2.2 Hrdinové *Harryho Pottera*

Stejně jako v *Pánovi prstenů* je i v knihách o kouzelnickém učni Harrym Potterovi hlavním tématem boj dobra proti zlu. Autorka *Harryho Pottera* J. K. Rowlingová, stejně jako předtím J. R. R. Tolkien zasadila vyprávění o tomto boji do Druhotného světa, kterým je zde utajený svět kouzelníků. Narozdíl od Tolkienovy Středozemě se však nejedná o alegorii našeho světa, v díle Rowlingové svět kouzelníků a náš svět koexistují vedle sebe. Děj se také neodehrává v jakési dávné a blíže neurčené minulosti, ale je zasazen do 20. století. Jak už název knih naznačuje, hlavním hrdinou je Harry Potter, na první pohled ničím výjimečný jedenáctiletý chlapec. Hned v první knize série, která nese název *Harry Potter a Kámen mudrců*, však zjišťujeme, že Harry je ve skutečnosti chlapec velice neobyčejný – je to kouzelník, kteroužto schopnost zdědil po rodičích. Tím se před Harrym, a potažmo i před čtenářem, otevírá zcela nový svět čar a kouzel. Ačkoli by se mohlo zdát, že ve světě, ve kterém je možné kouzly dokázat prakticky cokoli, nemůže vzniknout nesoulad, opak je pravdou. Ve skutečnosti se tento svět vůbec neliší od světa našeho. Lidé zde čelí stejným problémům jako lidé v našem světě; kouzla jsou pro ně pouze jedním z nástrojů řešení těchto problémů, ale určitě ne jediným. Stejně jako obyčejní lidé jsou i kouzelníci nuceni spolehat se na svoji inteligenci, vynalézavost, odvahu a odhodlání. A stejně jako v mudlovském¹⁷¹ světě, i zde se vyskytují lidé dobří i zlí.

Stranu dobra v *Harrym Potterovi* zastupují především dvě postavy – Harry a profesor Brumbál (Dumbledore). **Harry** je stejně jako Frodo typickým „hrdinou z lidu“ a podobně jako Frodo je sirotek vychovávaný příbuznými, v Harryho případě jsou to Dursleyovi, teta Petunie a strýc Vernon, kteří se k Harrymu chovají zle.¹⁷² Obrat v Harryho životě nastává ve chvíli, kdy zjišťuje, že je kouzelník a odchází studovat do Školy čar a kouzel v Bradavicích (Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry). Během svého studia postupně odkrývá tajemství svého původu a vazby, které ho spojují s nejobávanějším černokněžníkem všech dob lordem Voldemortem. Harry je ovlivněn názorem svých příbuzných, že se člověk rodí rovnou jako dobrý nebo špatný, a proto se často obává, že je sám předurčen ke zlu. Jako potvrzení svých obav vidí skutečnost, že je stejně jako lord Voldemort schopen mluvit hadím jazykem, což je schopnost

¹⁷¹ Nekouzelnickém.

¹⁷² Harry u nich strádá jak materiálně, tak citově. Dursleyovi však nejsou ve své podstatě zlí; jako mudlové (nekouzelníci) však zavírají oči před jakýmkoli náznakem čehosi „nepřirozeného“ a jsou přesvědčení, že trápením Harryho v něm dokáží tuto jeho „nenormální“ stránku potlačit.

připisovaná jen těm nejhorším kouzelníkům. Navíc při zařazování do kolejí¹⁷³ je Harrymu řečeno, že se se svými schopnostmi hodí do Zmijozelu, koleje, ve které studoval sám Voldemort, a ze které vycházejí kořeny zla. Harry si však přál být zařazen do Nebelvíru. Právě téma svobodné volby je to, co prostupuje celým příběhem *Harryho Pottera*. Podle Rowlingové jsou naše životy výsledkem našich rozhodnutí; to, jací jsme, ovlivňují naše volby. V *Harrym Potterovi* se tak opakuje to, co již v minulosti tvrdil sv. Augustin, totiž že mravní zlo vzniká ze svobodného rozhodnutí:

*A nenalezl jsem žádné zvláštní podstaty, nýbrž jen odvrácenost vůle od nejvyšší podstaty, jež jsi ty Bože můj, odvrácenost zlé vůle k věcem nejnižším, té vůle, jež se chce zbaviti veškeré vnitřní ctnosti, úplně lnouc k věcem vnějším.*¹⁷⁴

Zlo tedy nemá žádnou vnější podstatu, ale je projevem lidské vůle. A právě tento princip se snaží Brumbál Harrymu vysvětlit:

'(...) You happen to have many qualities Salazar Slytherin prized in his hand-picked students. His own very rare gift, Parseltongue – resourcefulness – determination – a certain disregard for rules (...) Yet the Sorting Hat placed you in Gryffindor. You know why that was. Think.'

'It only put me in Gryffindor,' said Harry in a defeated voice, 'because I asked not to go in Slytherin...'

*'Exactly,' said Dumbledore, beaming once more. 'Which makes you very different from Tom Riddle'*¹⁷⁵*. It is our choices, Harry, that show what we truly are, far more than our abilities.'*¹⁷⁶

Navzdory vzájemné podobnosti mezi Harrym a Voldemortem, jsou to právě Harryho rozhodnutí, která z něj činí hrdinu.

Povahu vztahu mezi Harrym a Voldemortem zcela pochopíme až v pátém díle série nazvaném *Fénixův řád*. Do té chvíle jen těžko chápeme, proč je pro Voldemorta tak

¹⁷³ Bradavice mají čtyři koleje, do nichž se na začátku studia rozřazují žáci podle jednotlivých ctností, kterých si každá kolej váží: Nebelvír (Gryffindor) – odvaha, Havraspár (Ravenclaw) – moudrost, Mrzimor (Hufflepuff) – píle a Zmijozel (Slytherin) – ctížádost.

¹⁷⁴ AUGUSTINUS, A. *Vyznání*. Praha: Kalich, 1999. Kniha VII, Hlava XVI, str. 214

¹⁷⁵ Tom Riddle, v českém překladu Pavla Medka Tom Raddle, je rodné jméno lorda Voldemorta.

¹⁷⁶ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London: Bloomsbury, 2014. s. 219. (dále jen CS)

důležité zabít Harryho a dokončit tak to, co před lety započal – Harry není ani veliký bojovník, ani nemá Voldemortovy znalosti a schopnosti, zdánlivě ho tedy ničím neohrožuje. Ve Fénixově řádu se však dozvídáme o existenci jisté věštby, která Harryho přímo předurčuje k boji proti Voldemortovi. Opět se zde ovšem objevuje téma volby: věštba se týkala dvou chlapců – Harryho a Nevilla Longbottoma¹⁷⁷ – z nichž si Voldemort vybral právě Harryho, a tím mu paradoxně předal určitou výhodu k boji proti sobě samému; neslyšel totiž důležitou část věštby, která zní: „...and the Dark Lord will mark him as his equal, but he will have power the Dark Lord knows not...“¹⁷⁸. Tato síla, kterou Voldemort nezná, je v Harryho případě láska. Voldemort se pokusí Harryho zabít jako nemluvně, Harryho matka se však postaví do cesty smrtící kletbě a ta se obrátí proti Voldemortovi – oběť Lily Potterové tak zachraňuje Harrymu život. Harryho volby jsou také ovlivňované vztahem k jeho přátelům. Láska, kterou Voldemort považuje za slabost, je právě tím, co dokáže Harrymu pomoci v boji proti silám zla. Jedině lidé schopni cítit lásku jsou ochotni obětovat se pro druhé. Harry tuto obět podstoupí v posledním díle ságy *Relikvie smrti*. Harry zde zjišťuje, že z něj Voldemort nevědomky vytvořil další viteál¹⁷⁹, dokud tedy Harry žije, nemůže být Voldemort zabit. Proto se sám vydává vstříc jisté smrti a nechá se bez odporu zabít. Tím, že tuto obět podstoupil dobrovolně, se však zachraňuje – Voldemort v Harrym zabije pouze tu část své duše, kterou do něj vložil. Po zničení všech viteálů se Voldemort opět stává smrtelníkem a v konečném souboji proti Harrymu prohrává a zlo je poraženo.

V kapitole o hrdinech *Pána prstenů* jsme narazili na problematiku temné části hrdiny. Ani Harry Potter není nositelem pouze kladných vlastností. Harryho zápory jsou však to, díky čemu se s ním dokáže čtenář ztotožnit lépe než například s Aragornem. Harryho totiž místo boje proti zlu po většinu času zaměstnávají úplně jiné problémy typické pro jeho věk. A přiměřeně svému věku se také chová – ve *Vězni z Azkabanu* Harry neovládne svůj vztek, nafoukne svou tetu Marge a uteče z domova:

She seemed to be swelling with inexpressible anger – but the swelling didn't stop. Her great red face started to expand, her tiny eyes bulged, and her mouth stretched too tightly for speech – next second, several buttons had just burst from her tweed

¹⁷⁷ Neville Longbottom je Harryho spolužák z Nebelvíru, jehož rodiče také bojovali proti Voldemortovi.

¹⁷⁸ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London: Bloomsbury, 2014. s. 628. (dále jen OP)

¹⁷⁹ Viteály jsou předměty, do nichž kouzelník vloží část své duše, čímž se stane nesmrtelným, dokud tento předmět přetrvává. Aby však mohl kouzelník rozdělit svou duši, musí se dopustit skutečného činu zla – vraždy. Voldemortův plán byl vytvořit šest viteálů.

*jacket and pinged off the walls – she was inflating like a monstrous balloon, her stomach bursting free of her tweed waistband, each of her fingers blowing up like a salami (...)*¹⁸⁰

Ve *Fénixově řádu* se Harry cítí ublíženě, protože za celé léto nedostal od přátel ani jeden dopis, kterým by ho informovali o dění v kouzelnickém světě. Svou frustraci si pak vybíjí právě na svých nejlepších přátelích:

*Every bitter and resentful thought Harry had had in the past month was pouring out of him: his frustration at the lack of news, the hurt that they had all been together without him, his fury at being followed and not told about it – all the feelings he was half-ashamed of finally burst their boundaries.*¹⁸¹

Na konci *Fénixova řádu* Harry, zdrcený smrtí kmotra Siriuse, v návalu vzteku rozbije některé věci v pracovně profesora Brumbála. Jako každý člověk má i Harry svou temnou stránku, která v určitých chvílích vystoupí na povrch. Již bylo řečeno, že Voldemort do Harryho uložil část své duše; důvod, proč Harry nedokáže své negativní emoce ovládat, nejspíš souvisí právě s touto skutečností. Některé Harryho myšlenky dokonce ani nesouvisí s jeho vědomím, jako je tomu v případě, kdy má Harry chuť ublížit Brumbálovi:

*At once, Harry's scar burned white-hot, as though the old wound had burst open again – and unbidden, unwanted, but terrifyingly strong, there rose within Harry a hatred so powerful he felt for that instant, he would like nothing better than to strike – to bite – to sink his fangs into the man before him – (...)*¹⁸²

Ve skutečnosti jde o Voldemortovu touhu, kterou Harry dokáže cítit skrz pouto mezi nimi. Harry si však tohoto spojení mezi ním a Voldemortem není vědom; proto dokud se od Brumbála nedozví pravdu, považuje tyto pocity za vlastní a bojí se, že propadá zlu.

¹⁸⁰ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. London: Bloomsbury, 2014. s. 18. (dále jen PA)

¹⁸¹ OP, str. 49.

¹⁸² OP, str. 361

Při každém střetnutí s lordem Voldemortem má však Harry svůj Stín naprosto pod kontrolou – zatímco Voldemort proti Harrymu používá výhradně smrtící kletby, Harry bez přemýšlení reaguje pouze odzbrojujícím kouzlem. Jako správný zastánce dobra, je i Harry Potter přesvědčen, že vražda protivníka je až tou nejkrajnější možností; vražda je totiž obecně tím, co ve světě Harryho Pottera vraha paradoxně oslabuje; na druhé straně láska a morálka činí hrdinu silnějším. Toto morální poselství je ze stránek knihy mnohokrát jasně patrné – kromě případů, kdy Harry odmítá zabít Voldemorta¹⁸³, je to například slitování nad Peterem Pettigrewem ve třetím díle *Vězeň z Azkabanu*. Když se Harryho kmotr Sirius chystá Pettigrewa zabít, Harry, neschopen být jen přihlížet vraždě, zasáhne, i když ví, že Pettigrew je zodpovědný za smrt jeho rodičů. Harry však není sám, kdo má svůj Stín natolik pod kontrolou, aby dokázal ušetřit život i toho nejzkaženějšího člověka. Obecně se dá říci, že zastánci dobra zabíjejí pouze v nejnnutnějších případech; proto i při obraně Bradavic proti Voldemortovým služebníkům zvaným Smrtijedi, se obránci Bradavic důsledně vyhýbají použití smrtící kletby.

Smrtící kletba je jednou ze tří *kleteb, které se nepromíjejí*.¹⁸⁴ Jak bylo řečeno, Harry odmítá tuto kletbu použít za jakýchkoli okolností. Zajímavé ovšem je, že ve chvílích, kdy je to potřeba, dokáže Harry potlačit tuto svou představu o správném jednání, a uchýlit se k použití mírnější kletby *Imperius*.¹⁸⁵ Nejedná se však o první kletbu, kterou Harry použije. O dva roky dříve Harry neovládne svůj vztek a pokusí se mučit Belatrix Lestrangleovou kletbou *Cruciatus*:

Hatred rose in Harry such as he had never known before; he flung himself out from behind the fountain and bellowed, 'Crucio!' (...)

*'Never used an Unforgivable Curse before, have you, boy?' she yelled. (...) You need to mean them, Potter! You need to really want to cause pain – to enjoy it – righteous anger won't hurt me for long (...)*¹⁸⁶

¹⁸³ Dokonce i v konečném souboji mezi nimi použije Harry proti Voldemortovi pouze odzbrojovací kouzlo *Expelliarmus*. Voldemort je pak zabít vlastní smrtící kletbou, která se obrátí proti němu.

¹⁸⁴ Srov. ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London: Bloomsbury, 2014. Kapitola: The Unforgivable Curses. s. 183. (dále jen GF)

¹⁸⁵ Kletba *Imperius* se používá k naprostému ovládnutí jiné osoby. Harry tuto kletbu použije ve chvíli, kdy téměř dojde k odhalení jeho přítomnosti na Ministerstvu kouzel jedním ze Smrtijedů. Mezi další kletby, které se nepromíjejí, patří *Cruciatus*, kletba mučení, a *Avada Kedavra*, smrtící kletba.

¹⁸⁶ OP, str. 746.

Kletba nefunguje tak, jak by měla, z jednoho prostého důvodu – podstata dobra je v Harrym zakořeněna tak hluboce, že podvědomě nedokáže způsobit bolest jiné bytosti, natož se z té bolesti těšit. Přesto, že je tedy Harry ochoten v určitých situacích slevit ze svých zásad v zájmu dobra, existuje pro něj určitá hranice, jejíž překročení by znamenalo přiklonit se ke zlu.

Brumbál zastává v *Harrym Potterovi* úlohu Moudrého starce. Je vždy nablízku, aby poskytl pomoc tomu, kdo ji potřebuje, a provází Harryho na jeho cestě za zničením Voldemorta. Podle názoru většiny kouzelníků je Brumbál jediný, koho se kdy Voldemort skutečně bál.¹⁸⁷ Brumbál je popisován jako kouzelník s velkou mocí. Voldemort si uvědomuje, že by se Brumbál mohl stát stejně mocným, ne-li mocnějším, kouzelníkem než je on sám, a proto se ho tolik obává. To, co Brumbála odlišuje od Voldemorta, je opět jeho svobodná vůle – Brumbál si volí stranu dobra. Jak se dozvídáme v *Relikviích smrti*, ani Brumbál se tak docela nevyhnul lákadlu v podobě moci nad druhými. Již od mládí byl Brumbál velice nadaný a toužil po tom vyniknout a vydobýt si slávu. „*I was gifted. I was brilliant. I wanted to escape. I wanted to shine. I wanted glory.*“¹⁸⁸ Společně se svým neméně nadaným přítelem Grindelwaldem potom vymýšlel plány na ovládnutí světa v rámci „vyššího dobra“. V dopise Grindelwaldovi Brumbál píše: „*Your point about Wizard dominance being FOR THE MUGGLES' OWN GOOD – this, I think, is the crucial point. Yes, we have been given power and yes, that power gives us the right to rule, but it also gives us responsibilities over the ruled. We must stress this point, it will be the foundation stone upon which we build. Where we are opposed, as we surely will be, this must be the basis of all our counterarguments. We seize control FOR THE GREATER GOOD.*“¹⁸⁹ Konečný ideální stav, kde by ve světě vládli spravedliví kouzelníci, by stokrát vyvážil všechno utrpení a ztráty, ke kterým by na cestě k tomuto cíli došlo. Nešťastná smrt Brumbálovy sestry, ze které se Brumbál po celý život obviňoval, však způsobila, že k uskutečnění tohoto plánu nikdy nedošlo. Brumbál si uvědomil, že není určen k tomu mít moc¹⁹⁰ a ovládat druhé, a proto se rozhodl své schopnosti využít k pomoci lidem a k boji proti zlu. Na příběhu Albusa Brumbála nám J. K. Rowlingová jasně ukazuje, že člověk může ve

¹⁸⁷ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury, 2014. (dále jen PS) 'Everyone know you're the only one You-Know-oh, all right, Voldemort, was frightened of.' PS, str. 12.

¹⁸⁸ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London: Bloomsbury, 2014. s. 585. (dále jen DH)

¹⁸⁹ DH, str. 187.

¹⁹⁰ „I had learned, that I was not trusted with power.“ DH, str. 586.

svém životě udělat mnoho chyb, avšak nejdůležitější je jeho konečné rozhodnutí o tom, kým ve skutečnosti chce být, rozhodnutí o tom, zda se přikloní k dobru nebo ke zlu.

4.1.2.3 Hrdinové *Letopisů Narnie*

Co se týče boje dobra proti zlu, neliší se Lewisovy *Letopisy Narnie* v ničem od výše analyzovaných příběhů. *Letopisy Narnie* jsou ovšem narozdíl od ostatních děl fantasy literatury mnohem přímočařejší v zobrazování morálního podtextu celého díla. Proto i dobro a zlo zde vystupují mnohem výrazněji. Moc Narnie dokáže proměnit charakter některých postav; tyto postavy si uvědomují své záporné vlastnosti a mění své chování. Stalo se tak u chlapců Edmunda a Eustace nebo prince Kaspiana. Jedná se však spíše o výjimky, ve většině případů je charakteristika Lewisových postav značně černobílá – postavy jsou buď dobré nebo zlé. To jistě souvisí i s určitou přímočarostí děje, chybí tak prostor pro důkladnější vykreslení postav, jejich pohnutek a motivů. Dobro je v *Letopisech Narnie* přímo spojeno s vírou v Aslana. Ti, kdo nevěří – jako byl například již výše popsáný národ Kalormenců –, bývají většinou představováni jako záporné postavy. Naproti tomu všichni, kdo Aslana uctívají, jsou schopni konat dobro ve prospěch druhých lidí; řečeno Lévinasovou terminologií, tyto postavy převzaly zodpovědnost za Druhé.

S motivem vlastní volby, který byl jasně patrný v dílech analyzovaných v předchozích kapitolách, pracuje Lewis velice opatrně. Průvodcem a rádcem všech hrdinů je lev Aslan, až díky jeho učení děti poznávají, co je v životě skutečně důležité, Aslan je učí pravým hodnotám. Aslan je také tím, kdo v případě pochybení trestá provinilého. Svobodnou vůli zde lze chápat ve smyslu rozhodnutí dětí zvolit si lva za svého vůdce či nikoli. Avšak druhý případ je už sám chápán jako provinění, tudíž svoboda rozhodování je v *Letopisech* značně limitována.

Hlavními hrdiny *Letopisů* jsou vždy děti. Pro Lewis je totiž dětství klíčové, je to věk nevinnosti, kdy je vhodné dětem vštěpovat křesťanské ideály. Za určitou hranici považuje Lewis období dospívání. V knize *Lev, čarodějnice a skříň* se čtenář poprvé setkává se čtyřmi sourozenci Pevensiovými, jejichž úkolem je pomoci Narnii v boji proti Bílé čarodějnici představující zlo a znovu nastolit klid a mír v Narnii. Než se dostanou do Narnie, jsou obyčejnými dětmi, se všemi kladnými i zápornými vlastnostmi – právě v Narnii mají možnost své dobré vlastnosti rozvíjet. Jako v předchozích dílech fantasy literatury, i zde se objevuje téma osudu a předurčení –

Pevensiovi jsou Aslanem vyvoleni k tomu, aby bojovali proti zlu a stali se slavnými králey a královnami Narnie. Sourozenci navštíví Narnii ještě v několika dalších příbězích, kromě *Prince Kaspiana* však už nikdy v původním složení; každá kniha o Narnii má tedy vlastního hrdinu.

Je velice zajímavé sledovat Lewisův pohled na postavy z hlediska jejich pohlaví. Chlapečtí hrdinové jsou vždy zobrazováni jako ztělesnění veskrze kladných lidských vlastností a Lewis je představuje jako vzory vhodné k následování. Naproti tomu úloha dívek bývá ve většině případů nevýrazná, možnost jejich vyniknutí nad ostatními je ve velké míře omezena. Čistě kladný vztah zaujímá autor pouze k **Lucii** (Lucy), která je ztělesněním skromnosti a soucitu. Je také popisována jako pravdomluvná, proto když jí ostatní nevěří historku o kouzelném světě Narnie, raději zůstane sama nešťastná, než aby kvůli usmíření se sourozenci popřela pravdu:

She could have made it up with the others quite easily at any moment if she could have brought herself to say that the whole thing was only a story made up for fun. But Lucy was a very truthful girl and she knew that she was really in the right; and she could not bring herself to say this.¹⁹¹

Lucie myslí na dobro ostatních více než na své vlastní. Je to právě ona, kdo jako první objeví tajný vchod do Narnie. Lucie má také ze všech dětí nejbližší vztah k Aslanovi, kterého chápe jako jedinou možnou autoritu.

Postava Lucčiny starší sestry **Zuzany** naproti tomu postrádá jakoukoli bližší charakteristiku. Zuzana je sice popisována jako krásná a odvážná, nicméně ve všech příbězích stojí spíše v pozadí a jejímu slovu není připisována velká váha. V posledním díle *Letopisů* je dokonce úplně zatracena, protože dospěla a už nevěří na Narnii:

'My sister Susan (...) is no longer a friend of Narnia.' (...) '... whenever you've tried to to get her to come and talk about Narnia or do anything about Narnia, she says, 'What wonderful memories you have! Fancy your still thinking about all those funny games we used to play when we were children.' (...) 'She's interested in nothing nowadays except nylons and lipstick and invitations. She always was a jolly sight too keen on being grown-up.'¹⁹²

¹⁹¹ Lewis 2001: 104

¹⁹² Lewis 2001: 654

Za ztrátu víry je Zuzana potrestána ztrátou celé rodiny; zatímco se všichni její příbuzní po vlakovém neštěstí dostávají do Ráje, neboli nové Narnie, jí je toto privilegium odepřeno.

V *Letopisech* také narazíme na případy, kdy Lewis v roli vypravěče sám své hrdinky určitým způsobem ponižuje. Například o postavě **Jill** je ve *Stříbrné židli* řečeno: „*I hope you won't lose all interest in Jill for the rest of the book if I tell you that at this moment she began to cry. (...) Scrubb was quite right in saying that Jill (I don't know about girls in general) didn't think much about points of the compass. Otherwise she would have known, when the sun began getting in her eyes, that she was traveling pretty nearly due west.*“¹⁹³ Lewis tedy apeluje na čtenáře, aby měl pro Jill pochopení, sám ji však svými slovy kritizuje. Dívky jsou vesměs zobrazovány jako slabší postavy, které jsou závislé na pomoci chlapce (muže).

Nejstarší ze sourozenců **Petr** je typickým prototypem kladného hrdiny: je čestný, spravedlivý, nebojácny, často také přebírá zodpovědnost za druhé – jako prvorozený se cítí zodpovědný za své sourozence a jako Nejvyšší král Narnie (High King) za svůj lid. Po Edmundově zradě si uvědomuje, že nese část viny za to, že Edmund podlehl Zlu: „*That was partly my fault, Aslan. I was angry with him and I think that helped him to go wrong.*“¹⁹⁴ V tom vidíme důkaz, že Petr je nejenom chrabry rytíř, ale i soucitný člověk schopný odpouštět.

Dalším kladným hrdinou je princ **Kaspian**. Je to jediný hrdina, který do děje nevstupuje z našeho světa, ale narodil se přímo v Narnii. Pravdu o této zemi však musí objevit postupně, stejně jako všichni ostatní, protože je od dětství vychováván v nevědomosti o pravé Narnii. Od svého učitele se Kaspian dozví, že to byli jeho předci, kdo porazil Narnijany, a to v něm probudí lítost:

'It is you telmarines who silenced the beasts and the trees and the fountains, and who killed and drove away the Dwarfs and Fauns, and are now trying to cover up even the memory of them. The King does not allow them to be spoken of.' (...) *'Oh, I do wish we hadn't (...)'* I'm sorry, Doctor ... *But how can I help?' (...)* *'You can be kind to the poor remnants of the Dwarf people, like myself. You can gather learned magicians and try to find a way of awaking the trees once more. You can search*

¹⁹³ Lewis 2001: 558, 494

¹⁹⁴ Lewis 2001: 147

*through all the nooks and wild places of the land to see if any Fauns or Talking Beasts or Dwarfs are perhaps still alive in hiding.*¹⁹⁵

Kaspian se proto rozhodne vyhledat Narnijany a pomoci jim v boji proti Telmarínům. Pod vedením Kaspiana a sourozenců Pevensiových svedou Narnijané vítěznou bitvu a Kaspian je za svou statečnost odměněn tím, že se stane dalším králem Narnie.

Asi nejrozporuplnější postavou *Letopisů* je **Edmund**; je ale také jedinou postavou, která projde určitým vývojem. Edmund se jako druhý nejmladší ze sourozenců Pevensiových už odmala cítí odstrkovaný; není totiž rozmazlovaný jako Lucka, ani k němu nikdo nevzhlíží jako k Petrovi. Hned na začátku příběhu se Edmund projevuje jako protivný kluk, který si svou frustraci vybíjí na svých sourozencích, a především pak na nejmladší Lucii. Když Lucka objeví vchod do Narnie, nevěří jí nikdo, ale Edmund se navíc chová zlomyslně a posmívá se jí:

*The others who thought she was telling a lie, and a silly lie too, made her very unhappy. The two elder ones did this without meaning to do it, but Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful. He sneered and jeered at Lucy and kept on asking her if she'd found any other new countries in other cupboards all over the house.*¹⁹⁶

S trápením Lucky nepřestane ani ve chvíli, kdy sám pozná, že Narnie je skutečná, a dál před ostatními sourozenci předstírá, že si Lucie vymýšlí: „*And Edmund gave a very superior look as if he were far older than Lucy (there was really only a year's difference) and then a little snigger and said, 'Oh, yes, Lucy and I have been playing – pretending that all her story about a country in the wardrobe is true, just for fun, of course. There's nothing there really.'*“¹⁹⁷

Edmund totiž sleduje především vlastní zájmy. Ihned po svém příchodu do Narnie se setkává s Bílou čarodějnící Jadis, která si ho získá horkým nápojem a tureckým medem; čím více ho Edmund snědl, tím větší měl na něj chuť a tím větší byla i ochota

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 291.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 104.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 112.

odpovědět Jadis na všechny otázky. Jadis poté Edmundovi nabízí přesně to, po čem jeho srdce touží – slávu a vládu nad sourozenci:

*I want a nice boy whom I could bring up as a Prince and who would be King of Narnia when I am gone. While he was Prince he would wear a gold crown and eat Turkish Delight all day long; and you are much the cleverest and handsomest young man I've ever met. I think I would like to make you the Prince (...) You are to be the Prince and – later on – the King; that is understood. But you must have courtiers and nobles. I will make your brother a Duke and your sisters Duchesses.*¹⁹⁸

Pod příslibem dalšího tureckého medu Jadis přesvědčí Edmunda, aby k ní přivedl své sourozence; zároveň ho nabádá ke lži a vyzývá ho, aby o jejich setkání s nikým nemluvil. Později, když se do Narnie dostanou i ostatní sourozenci, je Edmund opustí a zradí je Jadis. Za tento podlý čin ovšem není Čarodějnici odměněn tak, jak si představoval – stává se jejím vězněm a je svědkem všech zlých činů, které má Čarodějnice na svědomí. Postupně si uvědomuje, jak velkou udělal chybu: „*All the things he had said to make himself believe that she was good and kind and that her side was really the right side sounded to him silly now. He would have given anything to meet the others at this moment – even Peter!*“¹⁹⁹ Právě tento okamžik je pro postavu Edmunda klíčový. Jeho charakter se nadobro proměňuje v okamžiku, kdy Čarodějnice promění několik zvířat v kámen: „*And Edmund for the first time in this story felt sorry for someone besides himself.*“²⁰⁰ Edmund přestává myslet na sebe a začíná opravdu litovat svých činů. Když je potom osvobozen Aslanem, stává se skutečným bojovníkem na straně dobra a velkou měrou přispěje k porážce Bílé čarodějnice a jejího zla. I on se za odměnu stává moudrým a laskavým králem.

Jak bylo uvedeno výše, rozdíly mezi dobrem a zlem jsou v *Letopisech Narnie* velmi výrazné. Kromě předávání křesťanských hodnot tedy toto dílo slouží i jako určitý návod k rozpoznání toho, co je vlastně dobro a zlo. Na příkladu Edmunda učí Lewis děti pochopit, že míra dobra nebo zla v člověku není nikdy předem daná; žádný člověk se nerodí jako dobrý nebo zlý, dobrým či zlým se stává až na základě svých činů.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 109.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 141.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 142

4.1.2.4 Hrdinové *Písně ledu a ohně*

Až doposud jsme se v této práci zabývali popisem hrdinů jako pravých bojovníků na straně dobra proti zlu. George R. R. Martin se však ve svém díle odklání od tradičního zobrazení hrdiny, postavy vykresluje spíše jako obyčejné lidi se všemi klady i zápory. V celém díle bychom jen těžko hledali jednu hlavní výraznou postavu, jakou je třeba Frodo v *Pánovi prstenů* nebo Harry Potter, která by celý děj ovlivňovala. Setkáváme se zde s velkým množstvím rozličných postav, z nichž několik vystupuje do popředí jen díky převaze vlastností určitého typu. Mezi těmito hlavními postavami není nikdo, kdo by určitým způsobem výrazně vyčníval nad ostatními. Také budoucnost každé z těchto postav je velice nejistá; Martin se nedrží tradičního modelu vítězství hlavní postavy v každé situaci a často čtenářům dokazuje, že – stejně jako v reálném světě – i v jím vytvořeném světě mohou lidé zemřít v kterémkoli okamžiku; při četbě *Písně* si tak čtenář nemůže být nikdy ničím jist. Martin to ukázal hned v prvním díle série nazvaném *Hra o trůny*, kde nechává zemřít postavu, kterou po celou dobu vykresluje jako hlavní. Stejně tak v posledním díle *Tanci s draky*²⁰¹ nechává zavraždit další postavu, po celých pět dílů zdánlivě důležitou pro děj.

Přestože žánrově *Píseň ledu a ohně* spadá do fantasy, chybí zde striktní rozlišení mezi dobrem a zlem, typické právě pro fantastickou literaturu.

Za kladné postavy jsou obecně považováni členové starobylého rodu Starků. Právě postava na konci prvního dílu popraveného **Neda Starka** je ztělesněním všech kladných vlastností, které by poctivému člověku neměly chybět – odvahy, spravedlnosti, soucitu a smyslu pro čest. Když se král Robert rozhodne odstranit právoplatnou dědičku trůnu Daenerys a její nenarozené dítě, všichni v královské radě kromě Neda s tím souhlasí: „*It is a terrible thing we contemplate, a vile thing. Yet we who presume to rule must do vile things for the good of the realm, however much it pains us.*“²⁰² Jinak řečeno: co znamená jeden lidský život ve srovnání s životy mnoha lidí, jež by mohly být ztraceny ve válce, která by mohla nastat, pokud by se Daenerys rozhodla usednout na trůn? Stejně jako Rowlingová v *Harrym Potterovi*, se i Martin zabývá tématem viny. Lidé jsou schopni ospravedlnit si před ostatními i sami před sebou špatné skutky konané ve prospěch „vyššího dobra“. Ned je z královské rady

²⁰¹ Pátý díl ságy *Tanec s draky* (A Dance with Dragons), který v anglickém originálu vyšel v roce 2011, je zatím posledním vydaným dílem. Datum vydání posledních dvou dílů není známo.

²⁰² Martin 2011: 365

jediný, který se proti tomuto rozhodnutí postaví: „*Robert, I beg of you,*“ Ned pleaded, „*hear what you are saying. You are talking of murdering a child. (...) You will dishonor yourself forever if you do this.*“²⁰³

A právě Nedova smysl pro čest a spravedlnost, stejně jako jeho milosrdenství, je tím, co nakonec způsobí jeho pád. Když totiž Ned zjistí, že král není otcem ani jednoho ze svých legitimních potomků, rozhodne se nejprve promluvit s královnou; je natolik laskavý, že jí nabídne možnost uprchnout i s dětmi dříve, než se celou pravdu dozví král Robert: „*I do not kill children. You would do well to listen, my lady. I shall say this only once. When the king returns from his hunt, I intend to lay the truth before him. You must be gone by then. You and your children, all three...*“²⁰⁴ Nedův plán se však zhroutí v okamžiku, kdy se král Robert vrátí z lovu těžce raněný a umírající. Ned nedokáže svému příteli ještě více ublížit pravdou, rozhodne se proto pro milosrdné mlčení, i když si je v hloubi srdce vědom nesprávností svého jednání:

*‘Robert...’ Joffrey is not your son, he wanted to say, but the words would not come. The agony was written too plainly across Robert’s face; he could not hurt him more. So Ned bent his head and wrote, but where the king had said “my son Joffrey”, he scrawled “my heir” instead. The deceit made him feel soiled. The lies we tell for love, he thought. May the gods forgive me.*²⁰⁵

Přestože je Ned nejčestnější postavou *Hry o trůny*, ani on se v krajní nouzi nevyhýbá některým sporným rozhodnutím v rámci hesla „účel světí prostředky“. Po smrti krále Roberta si uvědomuje, že se jakožto jediný, kdo zná pravdu, stal pro královnu nepohodlným; víc než o svůj život se však bojí o životy svých dcer, které žijí v královském městě s ním. Rozhodne se proto důvěřovat lordu Petyru Baelišovi²⁰⁶ a požádá ho, aby jeho jménem podplatil městskou stráž. Ačkoli se Nedovi toto rozhodnutí přičítá, nezbyvá mu jiná možnost.

‘They follow the man who pays them. (...) You wear your honor like a suit of armor, Stark. (...) Look at you now. You know why you summoned me here. You know what

²⁰³ Tamtéž, s. 364.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 503.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 520.

²⁰⁶ Lord Petyr Baeliš, známý také pod přezdívkou Malíček (Littlefinger), je jedním z členů královské rady. Ačkoli nemá urozený původ, svými lstmi ze sebe dokázal udělat velmi vlivného člověka.

*you want to ask me to do. You know it has to be done... but it's not honorable, so the words stick in your throat. (...) I will go to Janos Slynt this very hour and make certain that the City Watch is yours. Six thousand gold pieces should do it.*²⁰⁷

Záhy však Ned zjišťuje, že svou důvěru vložil do rukou nesprávného člověka, je uvězněn a poté popraven stětím.

Ned Stark je postava, která se nejvíce přibližuje ideálu hrdiny, tak jak jej známe z jiných knih fantastické literatury, mohli bychom ho tedy snadno považovat za hlavní postavu ságy. Svým jednáním a schopností soucítit s druhými lidmi se Ned ze všech postav ságy nejvíce přibližuje Lévinasově představě o vyvoleném člověku konajícím dobro. G. R. R. Martin ho však i přesto nechává zemřít, stejně jako později Nedova syna Robba.²⁰⁸ V rozhovoru pro magazín *Entertainment Weekly* to autor vysvětluje následovně:

*I killed Ned because everybody thinks he's the hero and that, sure, he's going to get into trouble, but then he'll somehow get out of it (...) The next predicable thing is to think his eldest son is going to rise up and avenge his father. And everybody is going to expect that. So immediately [killing Robb] became the next thing I had to do.*²⁰⁹

G. R. R. Martin se tedy snaží porušovat tradiční schéma hrdinství: hlavní postava se vydává na iniciační pout' → proměňuje se jeho osobnost → stává se hrdinou a vítězí nad zlem. Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, v *Písni ledu a ohně* nenalezneme na straně dobra žádnou jedinou hlavní postavu; existuje zde velké množství postav, z nichž převážná většina ovlivňuje děj sledováním vlastních zájmů. Narozdíl od veskrze kladného Neda Starka se jedná o sporné postavy s typicky „lidskými“ rysy, jejichž kladné vlastnosti nijak nepřevyšují ty záporné.

²⁰⁷ Martin 2011: 529

²⁰⁸ Robb Stark byl po svém otci další postavou, která se zdála být hlavní. Rozhodl se pomstít svého otce a zachránit své sestry. Zemřel na svatbě svého strýce Edmura, která vešla ve známost jako Rudá svatba, kvůli masakru, jenž se tam odehrál. Kromě něj zde našla smrt i jeho matka a manželka, společně s mnoha dalšími lidmi z Robbovy armády.

²⁰⁹ Entertainment Weekly. 'Game of Thrones' author George R. R. Martin: Why he wrote The Red Wedding. Article written by James Hibberd, dostupné online z <www.ew.com/article/2013/06/02/game-of-thrones-author-george-r-r-martin-why-he-wrote-the-red-wedding>

4.1.2.5 Hrdinové *Hvězdného prachu*

Poněkud netradičním hrdinou je také Gaimanův **Tristran Thorn**. Tristran je dalším zástupcem takzvaných hrdinů „nehrdinů“. Podobnou postavou, která po hrdinství ve skutečnosti vůbec netoužila, byl například již zmíněný Frodo. Tristran žije se svou rodinou ve vesnici Zed' celkem obyčejný život a nijak neprahne po dobrodružství. Ačkoli to sám netuší, jeho původ ho předurčuje k velkým činům, je totiž synem jediné dcery pána ze Stormholdu.²¹⁰ Autorem je také popisován jako „*sud dynamitu, který čeká, až někdo nebo něco zapálí roznětku*“²¹¹, což čtenáři určitým způsobem dává tušit, že se v žádném případě nejedná o obyčejného mladíka. Tristranův život se změní v okamžiku, kdy se dívce Viktorii, kterou miluje, zaváže zbrklým slibem přinést a darovat jí právě spadlou hvězdu. Na rozdíl od ostatních hrdinů se tedy Tristran na cestu nevydává z žádného ušlechtilého důvodu boje proti zlu, nýbrž ze sobecké touhy získat srdce milované dívky; na začátku příběhu tak Tristran vůbec nepůsobí hrdinským dojmem. Jeho charakter se sice v průběhu putování zásadně proměňuje, Tristran získává životní zkušenosti a přestává myslet pouze na sebe, ale nestává se hrdinou bojujícím za záchranu dobra v mnoha bitvách, jakým byl například Aragorn, ani nevykoná žádný čin pro záchranu světa jako Frodo. Jeho hrdinskost spočívá především v ochraně padlé hvězdy Yvaine, pro jejíž záchranu neváhá riskovat i vlastní život. Poté, co se na samém konci vyprávění dozví celou pravdu o svém původu, se Tristran stává dalším lordem ze Stormholdu. Zde také nacházíme jediný popis Tristranových hrdinských činů:

*He made as few decisions as possible, but those he made were wise ones, even if the wisdom was not always apparent at the time. He was valiant in battle, though his left hand was scarred and of little use, and a cunning strategist; he led his people to victory against the Northern Goblins when they closed the passes to travelers; he forged a lasting peace with the Eagles of the High Crag, a peace that remains in place until this day.*²¹²

²¹⁰ Stormhold je tvrz vybudovaná na vrcholku hory, kde sídlí lord vládnoucí stejnojmennému království.

²¹¹ GAIMAN, N. *Hvězdný prach*. Frenštát pod Radhoštěm: POLARIS, 2007. s. 48. V anglickém originále: „...a barrel of dynamite waiting for someone or something to light his fuse“. (Srov. Gaiman 1999)

²¹² GAIMAN, N. *Stardust*. New York: HarperCollins Publishers, 1999. s. 241.

V porovnání s výše popsanými zástupci dobra tak Tristran zůstává nejméně hrdinskou postavou.

4.2 Zobrazení zla

V předchozích kapitolách zabývajících se charakteristikou zástupců strany dobra jsme se několikrát zmínili, že základem každé fantasy literatury je právě boj tohoto dobra se zlem. Jako dva protipóly fungují v literatuře postavy hrdinů a antihrdinů, jinak řečeno zástupců dobra a zla, mezi nimiž probíhá bitva o převahu nad světem. Přítomnost zla je tedy nezbytnou součástí každého fantasy příběhu. Právě zlo v podobě antihrdiny ohrožujícího svět má v drtivé většině případů podíl na vytvoření hrdiny; dalo by se říci, že zlo (padouchovy činy) je ve fantasy určitým způsobem nutné k vytvoření dobra (hrdiny). Kdyby nebyla celá Středozemě ohrožena čím dál více se rozrůstající Sauronovou mocí, Frodo by se nikdy nevydal na pouť k Hoře osudu. Harry Potter by byl jen obyčejným kouzelníkem, kdyby Voldemort nezabil jeho rodiče a Harryho neoznačil jako jediného, kdo se mu může postavit. Nebýt proroctví, sourozenci Pevensiovi by se nikdy nepostavili Bílé čarodějnicí.

Pokud je však představa hrdiny poměrně jasná – je to bojovník využívající svých kladných vlastností v boji proti zlu – s antihrdinou je to poněkud složitější. Nejčastěji bývá antihrdina vyobrazen jako velice inteligentní padouch, jenž využívá svých špatných vlastností k dosažení vlastních cílů – ve většině případů je to touha po ovládnutí určitého společenství lidí nebo rovnou celého světa. V kapitole pojednávající o hrdínech jsme se zmínili o temné součásti každého hrdiny – jeho Stínu. Pokud bychom se z tohoto hlediska podívali na antihrdinu, mohli bychom do určité míry říci, že u padoucha dochází právě k drtivému vítězství Stínu, ba co víc, každý antihrdina si vědomě volí svůj Stín a ztotožňuje s ním své vědomé já. V takovém případě už se ale odchylujeme od definice Stínu tak, jak ho vidí C. G. Jung, tedy jako součást nevědomí, do které odsouváme všechny vlastnosti, které si nepřejeme mít. Pokud tedy antihrdina přijme za své zlo, musí nutně do nevědomí vytěsnit vše spojené s dobrem. V takovém případě by na rozdíl od hrdinova Stínu nebyly antihrdinovým Stínem potlačené nežádoucí temné stránky, nýbrž zbytky dobra odsunuté do nevědomí.

S Jungovou teorií o Stínu velice úzce souvisí již několikrát zmíněná možnost volby. Antihrdina má stejné podmínky jako hrdina – může si zvolit, zda se přikloní k dobru

nebo ke zlu. Co je však důležité, a co do jisté míry ovlivňuje padouchovo rozhodnutí, je to, že antihrdina bývá často přesvědčen o správnosti svého jednání, nikdy si tedy nevolí zlo jako takové, protože ani sám není schopen rozeznat hranici mezi dobrem a zlem, a proto ani sám sebe jako zlého nevnímá. Voldemort sám sebe vidí jako osvoboditele čistokrevných kouzelníků utlačovaných mudly a mudlovskými šmejdy.²¹³ Bílá čarodějnice Jadis sama sebe přesvědčila, že nese zodpovědnost za celý svět. Ani první Temný pán ve Středozemi Morgoth nebyl na počátku zlý, chtěl však sám tvořit a připadalo mu nespravedlivé, že tato pravomoc přísluší pouze Ilúvatarovi. Většina antihrdinů také není samoučelově zlá; nepáchají zlo čistě pro potěšení z toho činu, ale vždy sledují nějaký vlastní záměr. Padouši se velice často obklopují množstvím služebníků a přívrženců, a proto je přemožení samotného zlosyna pro hrdinu velice nesnadné, musí nejdříve překonat všechny překážky, které mu padouch klade do cesty, a přemoci všechny ostatní stoupence zla.

Pro fantastickou literaturu je typická existence dobra a zla jako protikladných a mezi sebou neustále zápasících sil. Na podstatu zla můžeme nahlížet dvěma různými způsoby:

1) Zlo existuje samo o sobě jako nezávislá síla

Představou, že dobro a zlo jsou dvě rovnocenné a na sobě nezávislé síly, se zabývá nábožensko-filozofický směr zvaný manicheismus. Podle něj jsou dobro a zlo dva základní principy, které zde existovaly ještě před stvořením všeho ostatního.²¹⁴

*He (Máni) says that before heaven and earth and all that they contain came into being, there existed two entities: one Good and the other Evil. (...) The Evil entity he terms the <King> of Darkness (...)*²¹⁵

Manichejci zastávají tuto teorii dualismu a kritizují monoteistický pohled na svět – jestliže totiž existuje pouze jedna síla, kterou je Bůh, musí nutně veškeré zlo pocházet od něj.

²¹³ Mudlovský šmejd (Mudblood) je hanlivé označení pro kouzelníky, v jejichž žilách koluje krev nekouzelníků, tzv. mudlů. Za zmínku jistě stojí fakt, že ani sám Voldemort není čistokrevné krve; Voldemortova matka byla čarodějka, ale jeho otec byl obyčejný člověk.

²¹⁴ Název „manicheismus“ je odvozen od jména perského filozofa Máního (216-276 n.l.).

²¹⁵ Theodore bar Konai: *On the Manichaeans*. In: REEVES, J. C. *Jewish Lore in Manichaean Cosmogony: Studies in the Book of Giants*. Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1992. s. 189

Podle manicheismu ve světě dochází k neustálým bojům mezi těmito dvěma silami, obě jsou však natolik vyrovnané, že žádná z nich nemá převahu nad druhou. To nás nutně vede k tomu rozdělovat všechny věci na dobré, zlé a ty mezi tím. Pokud bychom se na fantasy literaturu podívali z manicheistického úhlu pohledu, dospěli bychom k názoru, že i zde se musí vyskytovat věci, které jsou samy od sebe zlé – například Sauronův Jeden prsten nebo Voldemortovy viteály. Když se však nad celým problémem hlouběji zamyslíme, zjistíme, že každá špatná věc má i své dobré stránky.

Sauronův Prsten se nám od začátku jeví jako veskrze zlý, je tak dokonce i popisován Elrondem: „*It belongs to Sauron and was made by him alone, and is altogether evil.*“²¹⁶ Zdá se, že není v lidské moci odolat pokušení, které Prsten nabízí, jako by bylo v plánu samotného Prstenu zkazit lidské srdce, jak to vidíme na příkladu Isildura, Sarumana, Gluma i samotného Froda. Zde však narazíme na největší problém manicheismu. Ve skutečnosti totiž Prsten nejedná ze své vlastní vůle; byl stvořen Sauronem, který do něj vložil část své moci. Je to právě Sauronova moc a vůle, která jedná skrze Prsten. Sám o sobě však Prsten zlý není – je vyroben z kovu, ten však můžeme jen těžko považovat za zlý, pokud by byl totiž Prsten vyroben kýmko-li jiným než Sauronem, byl by to jen obyčejný prsten.

Stejně je to s Voldemortovými viteály. Tyto předměty se zdají mít svou vlastní zlou vůli pouze proto, že v nich přebývá část Voldemortovy duše, která je zlá. Samotné předměty se svou podstatou nijak neliší od jiných předmětů stejného druhu; deník, šálek či medailon, dokonce ani Voldemortova hada tedy nemůžeme považovat za zlé z vlastní vůle. Platí to i naopak. V posledním díle *Harryho Pottera* se dozvídáme o existenci jistých relikviích smrti²¹⁷, což jsou předměty, díky nimž dokáže člověk oklamat Smrt. To, zda je jejich majitel využije ke konání dobra nebo zla, však nezávisí na předmětech samotných, nýbrž na povaze jejich majitele, relikvie samotné jsou prosty jakéhokoli rozdělení na dobré či zlé.

Pohlížet na zlo ve fantasy literatuře očima manichejců by nutně vedlo k velice zúženému pohledu, který nedokáže vyjádřit přesnou podstatu zla. Přesto nemůžeme manicheismus zcela zavrhnout. Především pokud se na dobro a zlo v člověku díváme z Jungovského úhlu pohledu. Žádný člověk není úplně dobrý ani zlý. V každém z nás proti sobě bojují dvě protichůdné síly – dobro a zlo. Pokud ani jedna z nich nepřevažuje nad druhou, můžeme člověka chápat v duchu manicheismu jako spojení obou těchto sil.

²¹⁶ Tolkien 2004: 267

²¹⁷ Viz DH, *The Tale of the Three Brothers*, s. 330-345.

Koncept manicheismu však opouštíme ve chvíli, kdy si zvolíme jednu nebo druhou stranu, což je jev ve fantasy literatuře poměrně běžný.

2) Zlo je závislé na existenci Dobra

Pokud tedy nemůžeme na zlo nahlížet jako na nezávislou sílu, musíme ho brát jako veličinu sekundární, závislou na dobru. Představme si na okamžik dobro jako světlo a zlo jako stín. Stín nemůže existovat bez světla (ve skutečnosti je to nedostatek světla), světlo však ke své existenci stín nepotřebuje. Tím pádem zlo není pro existenci dobra podstatné, samo je však na dobru závislé a parazituje na něm. Toto pojetí zastává sv. Augustin. V souvislosti s Augustinem jsme se už zmínili o jeho přesvědčení, že Bůh nemůže být zodpovědný za zlo, protože od něj pochází pouze dobro. V knize *O milosti a svobodném rozhodování* Augustin píše:

Kdekoli vidíte míru, počet a řád, neváhejte a přisud'te to ve Bohu, Stvořiteli. Odstraní-li míru, počet a řád, nezbyde naprosto nic... Takže pokud se zcela odstraní veškeré dobro, nezůstane ze skutečnosti vůbec nic; skutečně naprosto nic nezbyde. Veškeré dobro je od Boha.²¹⁸

To znamená, že zlo ve své podstatě neexistuje. Pokud ho odstraníme, zbyde dobro, jestliže však odstraníme dobro, nezbyde zde již vůbec nic. Stejně pojetí zla můžeme vidět i u Tolkiena v jeho *Pánovi prstenů*. Když například Sam v Mordoru spatří hvězdu, uvědomuje si pomíjivost zla:

The beauty of it smote his heart, as he looked up out of the forsaken land, and hope returned to him. For like a shaft, clear and cold, the thought pierced him that in the end the Shadow was only a small and passing thing; there was light and high beauty for ever beyond its reach.²¹⁹

Jediné, co přetrvá navždy, je tedy dobro a krása. Naproti tomu zlo je nestálé a každou zlou bytost čeká jednoho dne propad do nicoty. Když se velitel Prstenových přízraků pokusí vstoupit do Minas Tirith, Gandalf mu říká: „*You cannot enter here (...)*

²¹⁸ Sv. Augustin. *O milosti a svobodném rozhodování*. Praha: Krystal, 2000.

²¹⁹ Tolkien 2004: 922

*Go back to the abyss prepared for you! Go back! Fall into the nothingness that awaits you and your Master. Go!*²²⁰

Zlo je dle Augustina přímo spojeno se svobodnou vůlí člověka a vzniká právě z prosazování této vůle.

*Ani věci, po nichž touží hříšníci, ani samotná svobodná vůle (...) nejsou nikterak špatné (...) zlo se odvrací od neměnných věcí a obrací se k proměnlivým věcem. Toto odvracení a obracení má za následek pouhé potrestání neštěstím, neboť se k tomu sami odhodlali, a to nikoli pod nátlakem, ale dobrovolně.*²²¹

Prosazováním touhy, která nám nepřísluší, se čím dál více odkláníme od dobra. Augustin se domnívá, že nikoli Bůh, ale člověk sám je původcem svého vlastního zlého činu.²²² Každý si potom odpykává trest, který si zaslouží. Pouze nevědomost a donucení jsou podmínky, za kterých je možno zbavit člověka viny. Zastáncem tohoto názoru je například C. S. Lewis. Když se v *Letopisech Narnie* Kalormenec Emet obává, že bude Aslanem potrestán za uctívání krvelačného boha Tashe, dostane se mu nečekaně od Aslana milosti, protože tak činil v nevědomosti a nemůže tedy za to být trestán.²²³

Jak tedy zjišťujeme, ani ve fantastické literatuře nenalezneme jednotný koncept zobrazení zla. Většina autorů používá spíše jakousi směsici všech podob zla dohromady. Ačkoli se nám padouch často jeví jako ztělesnění zla, ve skutečnosti to tak není – ani antihrdina není na počátku zlý, zlo jako takové je pouze nedostatkem dobra; rozhodující slovo má také již několikrát zmíněná svobodná vůle. V následujících kapitolách se blíže podíváme na reprezentanty zla v dílech několika autorů fantasy literatury a přiblížíme si podobu, původ a motivy těchto antihrdinů.

²²⁰ Tamtéž, s. 829.

²²¹ Sv. Augustin. *O milosti a svobodném rozhodování*. s. 83.

²²² Srov. tamtéž, s. 124.

²²³ Srov. Lewis 2001

4.2.1 Záporné postavy *Pána prstenů* a *Silmarillionu*

Jak už víme z předchozích kapitol této práce, *Pán prstenů* je příběh o boji dobra proti zlu. Tolkienovo zobrazení zla je přímo v souladu s Augustinovou představou o něm. Celé dílo je prostoupeno motivem touhy. Stejně jako hrdinové mají i padouši možnost svobodné volby, přesto se narodil od nich nechávají snáze ovládnout svými tužbami a podléhají pokušení. Pokud jsme se u hrdiny zmínili o občasném použití kontroverzních metod v rámci hesla „účel světi prostředky“, u padouchů toto heslo platí dvojnásob. Kvůli dosažení svých cílů a uskutečnění svých tužeb se neváhají antihrdinové uchýlit k použití všech dostupných, a ve valné většině nemorálních, metod. Jakým způsobem však dojde ke zrodu takového padoucha? Zatímco o původu hrdiny se toho ze stránek knih dozvídáme mnoho, s antihrdinou se setkáváme až ve chvíli, kdy se stává hrozbou pro hrdinu.

Tolkien je zastáncem názoru, že se nikdo nerodí jako zlý. V *Pánovi prstenů* nalezneme pasáž, kde Elrond prohlašuje: „*For nothing is evil in the beginning. Even Sauron was not so.*“²²⁴ Na počátku byl tedy **Sauron**, stejně jako všechny ostatní bytosti, dobrý. Ve skutečnosti totiž patří Sauron k řádu bytostí nazývaných Maiar, což jsou duchové stvoření z myšlenky Eru Ilúvatara, jak se vypráví v *Silmarillionu*. Protože Eru představuje v Tolkienově univerzu Boha Stvořitele a ten nemůže být zlý, nemohou být ani bytosti jím stvořené od počátku zlé. Sauron se na cestu zla vydává v okamžiku, kdy se stane služebníkem Valy **Melkora**, bytosti o řád vyšší než je on sám. Melkor byl první, kdo do nově vytvořeného světa Eä vnesl nesoulad a zlo, protože od počátku toužil po vládě nad všemi bytostmi Ardy²²⁵.

*In the powers and knowledge of all the other Valar he had part, but he turned them to evil purposes, and squandered his strength in violence and tyranny. For he coveted Arda and all that was in it, desiring the kingship of Manwë and dominion over the realms of his peers.*²²⁶

Melkorova touha po ovládnutí jiných pramenila z jeho pýchy. Ještě před stvořením světa Ilúvatarem Melkor sám zatoužil po vytvoření něčeho vlastního a zdálo se mu, že

²²⁴ Tolkien 2004: 269

²²⁵ Arda je jen jiný název pro Středozemi.

²²⁶ Tolkien 2002: 26

jeho znalosti, a tudíž i právo podílet se na tvoření, jsou větší než Ilúvatarovy. „...*for desire grew hot within him to bring into Being things of his own, and it seemed to him that Ilúvatar took no thought for the Void, and he was impatient of its emptiness.*“²²⁷ Protože však Melkor neměl sílu cokoli sám stvořit, mohl pouze ničit a přetvářet výtvořiny jiných; jeho moc pramenila právě z tohoto překrucování dobra. Z původně nezkažených věcí potom vytvořil nástroje pro své lži a zastrašování nepřátel.²²⁸

*Understanding he turned to subtlety in perverting to his own will all that he would use, until he became a liar without shame. He began with the desire of Light, but when he could not possess it for himself alone, he descended through fire and wrath into a great burning, down into Darkness. And darkness he used most in his evil works upon Arda, and filled it with fear for all living things.*²²⁹

Morgoth²³⁰, jak je Melkor po svém pádu nazýván, vždy nenáviděl elfy i lidi; nedokázal je totiž ovládnout, a proto usiloval o jejich zničení. Elfy ani lidi se mu zahubit nepodařilo, využil proto svého největšího nadání – totiž schopnosti lhát – a způsobil neporozumění a rozkol mezi oběma rasami.

Právě Melkorova moc byla tím, co na počátku fascinovalo Saurona a přimělo ho stát se Melkorovým služebníkem a učedníkem.

*Among those of his servants that have names the greatest was that spirit whom the Eldar called Sauron, or Gorthaur the Cruel. In his beginning he was of the Maiar of Aulë, and he remained mighty in the lore of that people. In all the deeds of Melkor the Morgoth upon Arda, in his vast works and in the deceits of his cunning, Sauron had a part, and was only less evil than his master in that for long he served another and not himself.*²³¹

²²⁷ Tolkien 2002: 12

²²⁸ Melkor byl tím, kdo vytvořil skřety. Skřeti jím byli vytvořeni na posměch elfům. Má se za to, že to jsou původem elfové, kteří byli Melkorovým pomalým mučením přetvořeni do své současné podoby ohavných bytostí. Hluboko v nich je proto zakořeněna nenávist k elfům i lidem. „*Yet this is held true by the wise of Eressëa, that all those of the Quendi who came into the hands of Melkor, ere Utumno was broken, were put there in prison, and by slow arts of cruelty were corrupted and enslaved; and thus did Melkor breed the hideous race of the Orcs in envy and mockery of the Elves, of whom they were afterwards the bitterest foes.*“ (Tolkien 2002: 46)

²²⁹ Tolkien 2002: 26-27

²³⁰ První, kdo nazve Melkora tímto jménem, je elf Fëanor. Znamená to Černý nepřítel světa. Stane se tak, když zjistí, že Morgoth zabil jeho otce a ukradl vzácné klenoty silmarily. Od té doby vedli elfové s Morgothem válku.

²³¹ Tolkien 2002: 27

Zde je třeba opět zdůraznit, že dobro a zlo jsou pouze otázkou volby. Sauron se stal zlým pouze na základě svého vlastního rozhodnutí. Stejně jako Morgoth, i on zatoužil po vládě nad druhými. Byl veden neovladatelnou touhou po naprosté moci nad světem, chtěl se stát *Bohem-Králem*.

*Sauron desired to be a God-King, and was held to be this by his servants; if he had been victorious he would have demanded divine honour from all rational creatures and absolute temporal power over the whole world.*²³²

Po porážce Melkora se Sauron na okamžik zřekne všech zlých skutků; když však zjistí, že by se měl před Valar pokořit a přijít o všechnu svou moc, skryje se ve Středozemi a opět propadne zlu. „(...) he [Sauron] was unwilling to return in humiliation and to receive from the Valar a sentence, it might be, of long servitude in proof of his good faith; for under Morgoth his power had been great. Therefore when Eönwë departed he hid himself in Middle-earth; and he fell back into evil (...)”²³³

Sauronova síla spočívá v odhalování a zneužívání slabosti elfů i lidí. Ve Středozemi proto na sebe bere podobu krásného a moudrého rádce. „(...) Sauron took to himself the name of Annatar, the Lord of Gifts, and they had at first much profit from his friendship.”²³⁴ Díky tomu dokáže využít žádostivosti elfů po poznání a svede je k výrobě Prstenů Moci. Sauron však sám a potají vyrobil Jeden prsten, do kterého vložil velkou část své síly, a s jehož pomocí mohl ovládat ty, kdo nosili ostatní prsteny vyrobené pod jeho dohledem.

*Now the Elves made many rings; but secretly Sauron made One Ring to rule all the others, and their power was bound up with it, to be subject wholly to it and to last only so long as it too should last. And much of the strength and will of Sauron passed into that One Ring (...) And while he wore the One Ring he could perceive all the things that were done by means of the lesser rings, and he could see and govern the very thoughts of those that wore them.*²³⁵

²³² TOLKIEN, J. R. R. *The Letters of J. R. R. Tolkien*. Ed. Humphrey Carpenter. Boston: Houghton Mifflin, 1981. s. 260.

²³³ Tolkien 2002: 257

²³⁴ Tamtéž, s. 259.

²³⁵ Tamtéž, s. 259.

Prostřednictvím Devíti prstenů, které jsou všechny pod nadvládou Jednoho, se potom Sauronovi podaří vytvořit si své nejvěrnější služebníky, Prstenové přízraky²³⁶.

Do Jednoho prstenu Sauron vložil kromě své moci také svou touhu po ovládnutí druhých. Prsten tak dokáže páchat zlo i bez Sauronova přičinění – pokušení v něm ukrytému dokáže odolat jen málokdo. Tak se padouchem stává i čaroděj **Saruman** pocházející ze stejného řádu jako Gandalf nebo Sauron. Saruman je na počátku vyslán do Středozemě, aby jejím obyvatelům pomohl v boji proti Sauronovi, stejně jako Gandalf. Narozdíl od Gandalfa však Saruman zatouží po vlastním panství a propadne své touze po vládnutí nad jinými. Gandalfovi, a potažmo i sám sobě, pak namlouvá, že touha vlastnit Prsten vychází z jeho přání porazit Saurona a konat dobro.

*'We can bide our time, we can keep our thoughts in our hearts, deploring maybe evil done by the way, but approving the high and ultimate purpose: Knowledge, Rule, Order; all the things that we have so far striven in vain to accomplish, hindered rather than helped by our weak or idle friends. There need not be, there would not be, any real change in our designs, only in our means.'*²³⁷

Ve skutečnosti je jeho záměr zcela odlišný – přeje si podmanit všechny národy Středozemě a sám se stát vládcem. Je sice ve spojení se Sauronem, ale zároveň sám pátrá po Jednom prstenu, s nímž by nad Sauronem zvítězil.

Saruman, stejně jako Sauron a před ním Melkor, postrádá schopnost tvořit – jeho zlo tedy podobně jako u jeho předchůdců vychází z ničení dobrých věcí, které používá se zlými úmysly. Sauronovo i Sarumanovo zlo působí negativně také na lidské vztahy. Haldir, elf z Lothlórienu, říká, že Sauronovu moc lze nejlépe postřehnout v odcizení, které rozděluje všechny, kdo proti němu stojí: *„Indeed in nothing is the power of the Dark Lord more clearly shown than in the estrangement that divides all those who still oppose him.*“²³⁸ Zástupci zla v Tolkienově světě však nemusí být jen lidé.²³⁹

²³⁶ Prstenové přízraky (Ringwraiths), neboli Nazgûlové, jsou původně lidé, jimž Sauron nabídl Devět prstenů. Tito lidé pak postupně propadli zlu a ocitli se zcela v Sauronově moci.

²³⁷ Tolkien 2004: 259

²³⁸ Tamtéž, s. 348.

²³⁹ Přestože Saruman nebyl lidského původu, svým vzhledem se nijak nelišil od člověka. Podle Tolkienova popisu přišli Istari, čarodějové, do Středozemě jako starci a v této podobě zůstali. Sauronův přesný popis Tolkien nikde neuvádí. Dokud měl tu možnost, bral na sebe s největší pravděpodobností lidskou podobu, ve které mohl nejlépe přesvědčovat elfy i lidi. V *Pánovi prstenů* už je však popisován pouze jako ohnivě zlé Oko bez víčka (Lidless Eye).

V knize *Hobit, aneb Cesta tam a zase zpátky* je hlavním protivníkem Bilba a trpaslíků drak Šmak (Smaug).²⁴⁰ Tento tvor, jenž nade vše miluje zlato, se před mnoha lety usídlil v Osamělé hoře (the Lonely Mountain), domově trpaslíků. Mnoho trpaslíků tehdy zemřelo a zbytek uprchnul; po celý život je pak spalovala touha po pomstě. Šmak je stejně jako ostatní antihrdinové popisován jako velice inteligentní a téměř nepřemožitelný tvor:

*'I kill where I wish and none dare resist. (...) Now I am old and strong, strong, strong. (...) My armour is like tenfold shields, my teeth are swords, my claws spears, the shock of my tail a thunderbolt, my wings a hurricane, and my breath death!'*²⁴¹

Chtít porazit takového nepřítele se často jeví nejen jako nemožné, ale jako téměř jistá sebevražda.

4.2.2 Záporné postavy *Harryho Pottera*

J. K. Rowlingová ve svých knihách o Harrym Potterovi rozvíjí především „augustiánský“ koncept dobra a zla. Na postavách bubáků²⁴², mozkomorů²⁴³ a konečně i samotného Voldemorta nám dokazuje, že zlo samo o sobě neexistuje; je to pouze něco, co parazituje na dobru. Navíc je volba mezi dobrem a zlem vždy závislá na svobodné volbě jedince.

Ústředním antihrdinou *Harryho Pottera* je lord **Voldemort**. Tato postava je v mnohém děsivější než bubáci či mozkomorové, protože je to člověk. Narodil od nadpřirozených bytostí má Voldemort na vybranou, dobrovolně si však volí stranu zla. Tato volba se poté promítá i do Voldemortova vzezření – páchání zla postupně

²⁴⁰ Tvůrcem draků byl podle všeho Melkor, který je jako první vypustil, aby páchali ve světě zlo a pustošili elfská i lidská obydlí. Šmak je jedním z posledních žijících draků ve Středozemi.

²⁴¹ TOLKIEN, J. R. R. *The Hobbit*. London: HarperCollins Publishers, 1999. s. 199.

²⁴² Bubák (the Boggart) je strašidlo, které na sebe bere podobu věci, ze které má člověk největší strach. Nikdo tedy přesně neví, jak samotný bubák vypadá, protože na sebe může vzít tisíce podob. Bubáci jsou tedy parazité, kteří nemohou žít beze strachu druhých lidí. Srov. PS, kapitola The Boggart in the Wardrobe, s. 129-147.

²⁴³ Mozkomor (the Dementor) je tvor, jehož existence je stejně jako u bubáka závislá na druhých. Mozkomorové vysávají z mysli svých obětí všechny šťastné vzpomínky, až oběti zůstanou pouze vzpomínky na samé strašné věci. „Dementors are among the foulest creatures that walk this earth. They infest the darkest, filthiest places, they glory in decay and despair, they drain peace, hope, and happiness out of the air around them. Even Muggles feel their presence, though they can't see them. Get too near a Dementor and every good feeling, every happy memory will be sucked out of you. If it can, the Dementor will feed on you long enough to reduce you to something like itself – soul-less and evil. You'll be left with nothing but the worst experiences of your life.“ PA, str. 247. Mozkomorové jsou tedy dalším příkladem zla parazitujícího na dobru.

Voldemorta proměňuje. Filozof Boëthius zastává názor, že „... zlí přestávají býti tím, čím byli kdysi. Že však byli lidmi, to dosud dosvědčuje zbytek jejich lidského těla, jeho vnější podoba; ale protože propadli špatnosti, ztratili i svou lidskou přirozenost.“²⁴⁴ To je právě případ Voldemorta; než zcela propadne zlu, je popisován jako velice pohledný mladík: „... he was his handsome father in miniature, tall for eleven years old, dark-haired and pale.“²⁴⁵ Čím více zlých skutků má Voldemort na svědomí, tím méně se podobá člověku. Voldemortova duševní deformace se projevuje i navenek – Voldemortova tvář získává zvířecí rysy: „... Harry stared back into the face that had haunted his nightmares for three years. Whiter than a skull, with wide, livid scarlet eyes, and a nose that was as flat as a snake's, with slits for nostrils...“²⁴⁶

Jako každý padouch je i Voldemort hluboce přesvědčen o své neporazitelnosti. Podle Voldemortových vlastních slov existuje na světě pouze Moc a lidé buď silní, se schopností tuto Moc ovládat, nebo slabí, kteří se musí podřítit.²⁴⁷ Voldemort získá schopnosti, které ostatní nikdy mít nemohou, protože jsou podle něj příliš slabí. Neuvědomuje si však, že to, co on sám považuje za slabost – lásku, mravní hodnoty – je ve skutečnosti největší silou a zbraní jeho nepřátel proti němu. Voldemort poprvé selže právě proto, že podcení moc oběti z lásky.²⁴⁸ Ve chvíli, kdy se pokusí zabít Harryho, smrtelná kletba se odrazí proti němu samému a připravuje ho o fyzické tělo. Od té doby je Voldemort pouhým příznakem, který žije na úkor druhých. Díky viteálům, které si vytvořil, je Voldemort prakticky nesmrtelný, dlouhou dobu ale nemůže nabýt samostatné fyzické formy. Opět se nám zde objevuje téma parazitujícího zla. Když se totiž s Voldemortem setkáváme poprvé, dozvídáme se, že ke svému přežití musí sdílet tělo s jiným tvorem – v *Kameni mudrců* Voldemort využívá tělo profesora Quirrella:

*Where should have been a back to Quirrell's head, there was a face, the most terrible face Harry had ever seen. It was chalk white with glaring red eyes and slits for nostrils, like a snake.*²⁴⁹

²⁴⁴ BOËTHIUS, A. M. T. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995. s. 124.

²⁴⁵ ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. London: Bloomsbury, 2014. s. 224. (dále jen HP)

²⁴⁶ GF, str. 541.

²⁴⁷ V *Kameni mudrců* se od profesora Quirrella dozvídáme: „Lord Voldemort showed me how wrong I was. There is no good and evil, there is only power, and those too weak to seek it...“ (PS, str. 313)

²⁴⁸ Harryho matka Lily Potterová byla ochotná obětovat sama sebe, aby zachránila svého syna.

²⁴⁹ PS, str. 315

Ke svému přežití navíc Voldemort potřebuje pravidelně pít krev jednorožce – zvířete považovaného za symbol čistoty, nevinnosti a dobra.

Takováto poloviční existence Voldemortovi nestačí, usilovně se proto snaží získat zpět své tělo. Ani Voldemortovo znovuzrození se neobejde bez cizí pomoci a dalších obětí. Tělo získává Voldemort po krvavém rituálu vyžadujícím kost jeho otce, maso služebníka a krev nepřítele. Kvůli získání těchto přísad neváhá Voldemort páchat další zlé skutky – kromě služebnickova masa jsou totiž ostatní dvě ingredience vzaté násilím.

Přesvědčení o nepřemožitelnosti vychází právě z Voldemortova vědomí vlastní nesmrtelnosti. Myšlenka vlastní nadřazenosti ho také vede k přesvědčení, že je jediný, kdo objevil klíč k nesmrtelnosti. Zároveň si je jistý, že jsou jeho viteály tajemstvím. Sám sebe tudíž považuje za největšího kouzelníka všech dob.²⁵⁰ Přesto má strach z Albusa Brumbála, který sám tvrdí, že „*Voldemort had powers I will never have.*“²⁵¹ Již bylo řečeno, že Brumbál je všem ostatním kouzelníkům znám jako jediný, kterého se kdy Voldemort bál. Jak je to možné? Důvod Voldemortova strachu spočívá v jeho omezené představě o dobru a zlu; nakonec sám uvěří svým vlastním lžím o jejich neexistenci. Voldemort si je vědom, že je Albus Brumbál jediným kouzelníkem, který by se mu mohl v síle a schopnostech vyrovnat. Kromě schopností má však Brumbál ještě něco navíc – ctnosti jako ušlechtilost a vysoké mravní cíle jsou tím, čím se liší od Voldemorta a co mu pomáhá setrvat na straně dobra. Voldemortova neschopnost tuto skutečnost pochopit se projeví ve vzájemném souboji mezi ním a Brumbálem na ministerstvu kouzel v pátém díle série o Harrym Potterovi:

‘You do not seek to kill me, Dumbledore?’ called Voldemort, his scarlet eyes narrowed over the top of the shield. ‘Above such brutality, are you?’

‘We both know that there are other ways of destroying a man, Tom, (...)’

‘There is nothing worse than death, Dumbledore!’ snarled Voldemort.²⁵²

²⁵⁰ „I [Tom Riddle] fashioned myself a new name, a name I knew wizards everywhere would one day fear to speak, when I had become the greatest sorcerer in the world!“ (CS, str. 331)

²⁵¹ PS, str. 12. V českém překladu: „... Voldemort měl schopnosti, která já nikdy mít nebudu.“ (Kámen mudrců, str. 16)

²⁵² OP, str. 749. Voldemort se snaží Brumbálovi tuto svou pravdu dokázat i tím, že posedne Harryho a jeho ústy vyzývá Brumbála k tomu, aby ho zabil: „Kill me now, Dumbledore ... If death is nothing, Dumbledore, kill the boy ...“ (OP, str. 751).

Pro Voldemorta na světě neexistuje nic horšího než smrt. Brumbálovo odmítnutí obětovat Harryho chápe jako důkaz jeho slabosti; sám totiž nedokáže cítit lásku, a proto ani není v jeho silách ji pochopit.

Jak už jsme se dozvěděli v předchozí kapitole, o původu antihrdiny toho nebývá čtenáři příliš známo. Kupříkladu v celém *Pánovi prstenů* se o Sauronově minulosti nedozvídáme téměř nic. Rowlingová však tento tradiční koncept zobrazení antihrdiny porušuje – Voldemortova minulost, cesta ke zlu i motivy jeho činů jsou nám dopodrobna vyličený. Zjišťujeme, že Voldemort toho má mnoho společného s Harrym Potterem – nejen, že jsou oba kouzelníci, navíc nečistokrevní²⁵³, ale oba jsou i sirotci. Zatímco je však Harry ukázkou pokory a skromnosti, Voldemort je od začátku přesvědčen o své výjimečnosti.²⁵⁴ Tím, co Voldemorta od Harryho odlišuje, je pohled na vlastní původ. Zatímco totiž Harry své rodiče bezmezně obdivuje a pokládá je za morální vzor, Voldemort ke svým rodičům cítí jen pohrdání a nenávisť. Harryho a Voldemortův původ můžeme zčásti považovat za jakési předurčení k dobru či zlu. Narozdíl od Harryho, který ví, že jeho narození bylo výsledkem lásky rodičů, musí žít Voldemort s vědomím, že existuje jen díky klamu.²⁵⁵

Ačkoli se může zdát, že kvůli svému původu nemá Voldemort jinou možnost, než se přidat na stranu zla, opak je pravdou. Opět se nám zde totiž ukazuje, že nic jako osud a předurčení ve skutečnosti neexistuje. Harry ani Voldemort nemají šťastné dětství, oba vyrůstají bez rodičů a oba mají tedy na začátku života stejné možnosti. Jak je tedy možné, že se dva tak podobní lidé mohou vydat diametrálně odlišnými směry? Odpověď opět spočívá v možnosti svobodné volby. I když mají na počátku všichni stejné šance, právě volba vydat se zdánlivě snazší cestou násilí a zla je to, co odlišuje Voldemorta od Harryho, Sarumana od Gandalfa nebo Morgotha od ostatních Valar.

Poněkud spornou zápornou postavou *Harryho Pottera* je **Severus Snape**. Tento zlověstně vypadající²⁵⁶ učitel lektvarů se po celou dobu jeví jako Harryho nepřítel. „(...) *Harry had got the idea that Professor Snape disliked him. By the end of the first*

²⁵³ Již bylo řečeno, že Voldemort je synem čarodějky a mudly, po kterém dostane jméno Tom Riddle. Když však Voldemort zjistí, kdo byl jeho otec, zřekne se svého původu a vytvoří si nové jméno – lord Voldemort.

²⁵⁴ Ve chvíli, kdy se Tom Riddle dozví o svém kouzelnickém původu, bere tuto informaci jako potvrzení své výjimečnosti. Naproti tomu Harry, nepřipadající si nijak mimořádně, zpočátku odmítá uvěřit, že by mohl být kouzelníkem.

²⁵⁵ Voldemortova matka použila elixír lásky, aby si získala srdce jeho otce. Když se s jeho podáváním rozhodne přestat, Tom Riddle ji opouští. Voldemort se mu za to pomstí tím, že zavraždí jeho i své prarodiče.

²⁵⁶ Snapeův popis z Kamene mudrců zní následovně: „... *teacher with greasy black hair, a hooked nose and sallow skin.*“ (PS, str. 134)

*Potions lesson, he knew he'd been wrong. Snape didn't dislike Harry – he hated him.*²⁵⁷ Po celou dobu studia profesor Snape znepríjemňoval Harrymu život a Harry ho za to nenáviděl. Jeho nenávisť nijak nezmírnilo zjištění, že ve skutečnosti to byl právě Snape, kdo Voldemortovi pověděl o věštbě, kvůli které se Voldemort rozhodl Harryho zabít. Byl to tedy Snape, kdo nepřímo způsobil smrt Harryho rodičů. V šestém díle se Snape dokonce stává vrahem Albusa Brumbála: „*A jet of green light shot from the end of Snape's wand and hit Dumbledore squarely in the chest.*“²⁵⁸ Zdálo by se, že Severus Snape je dalším dokonalým zlosynem.

Až na samém konci vyprávění se společně s Harrym dozvídáme pravdu – Snape se vždy snažil Harryho chránit a ve skutečnosti byl oddaný Brumbálovi. Byl totiž zamilovaný do Harryho matky Lily; po její smrti si plně uvědomil, co znamená spojení s Voldemortem, litoval svého činu a prosil o odpuštění. Právě schopnost lásky, která Voldemortovi chybí, byla tím, co Severuse Snapea přimělo vybrat si dobro místo zla i za cenu vlastního ohrožení. I když se ho mnoho lidí snažilo přesvědčit o tom, že Snape ve skutečnosti zůstal Smrtijedem a nikdy nepřešel na stranu dobra, Brumbál mu vždy bezmezně důvěřoval, protože sám věděl, jak dokáže člověka změnit smrt blízké osoby. Snape nakonec obětuje i svůj život, aby nepřímo pomohl Harrymu, a stává se tak po Brumbálovi nejvyšší morální autoritou. Snape se chová přesně podle Lévinasovy teorie o službě druhým – po většinu svého života se dobrovolně vystavuje nebezpečí, aby pomohl druhým v boji proti Voldemortovi, a nakonec se sám nezištně obětuje ve prospěch dobra.

4.2.3 Záporné postavy *Letopisů Narnie*

Již v kapitole pojednávající o zobrazení dobra jsme dospěli k závěru, že Lewisův pohled na dobro a zlo je ovlivněný především jeho vírou v křesťanské náboženství. Křesťané věří, že Bůh je dobrý, a proto od něj může pocházet pouze dobro. V *Letopisech Narnie* tomu není jinak. Původcem veškerého dobra je již zmíněný lev Aslan – proti němu stojí jako protivníci zástupci zla v nikdy nekončícím zápasu mezi těmito dvěma silami.

²⁵⁷ PS, str. 145.

²⁵⁸ HP, str. 496.

Hlavním Aslanovým protivníkem a ústřední zápornou postavou je v *Letopisech* Jadis, známá také jako **Bílá čarodějnice**. Už přízvisko „čarodějnice“ naznačuje, že se jedná o postavu stojící na straně zla.

S Jadis se poprvé setkáváme v knize *Čarodějův synovec*. Samotný její vzhled naznačuje, že se jedná o mocnou královnu, je popisována jako velice vysoká a krásná žena:

*The last figure of all was the most interesting – a woman even more richly dressed than the others, very tall (but every figure in that room was taller than the people of our world), with a look of such fierceness and pride that it took your breath away. Yet she was beautiful too.(...) And you could see at once, not only from her crown and robes, but from the flash of her eyes and the curve of her lips, that she was a great queen.*²⁵⁹

Jadis pochází ze země Charn, kterou sama v boji o moc se svou sestrou jediným slovem zničila. Už zde se ukazuje Jadisina krutost – neváhala obětovat všechny obyvatele Charnu, aby zvítězila a stala se jedinou královnou:

‘But the people?’ gasped Digory.

‘What people, boy?’ asked the Queen.

‘All the ordinary people,’ said Polly, ‘who’d never done you any harm. And the women, and the children, and the animals.’

*‘Don’t you understand?’ said the Queen (still speaking to Digory). ‘I was the Queen. They were all my people. What else were they there for but to do my will?’*²⁶⁰

Krátce nato se Jadis stala svědkem stvoření Narnie a zároveň prvním zlem, které do této nové země přišlo. „*For though the world is not five hours old an evil has already entered it.*“²⁶¹ Jadis v Narnii zůstala a postupně si podmanila všechny její obyvatele, od

²⁵⁹ Lewis 2001: 33

²⁶⁰ Tamtéž, s. 36.

²⁶¹ Tamtéž, s. 62.

nichž získala přívěsko Bílá čarodějnice, protože celou Narnii zmrazila věčnou zimou; sama však používá titul „*Královna Narnie a Císařovna Osamělých ostrovů*“.²⁶²

V knize *Lev, čarodějnice a skříň* se Bílá čarodějnice poprvé objevuje při setkání s Edmundem, ve kterém snadno vytuší jeho slabiny a záhy ho obrací ke zlu. Jadisina podoba se Satanem je zjevná – stejně jako Satan v podobě hada způsobí pád Adama a Evy, je i Jadis tím, kdo dokáže ovlivnit Edmunda a svést ho k hříchu.²⁶³

Jadis je jediná bezvýhradně zlá postava v *Letopisech*, u níž nelze uvažovat o nápravě. Nezměrná krutost s níž vládne všem živým tvorům je pro ni typická. Její zbraní je kouzelná hůlka, se kterou dokáže zmrazit vše živé, a kterou bez váhání používá proti svým odpůrcům. Nejkrutějším skutkem Čarodějnice však bylo zavraždění Aslana, který sám sebe obětoval pro Edmunda. Čarodějnice si uvědomuje, že se díky Aslanovu odstranění opět stane mocnou vládkyní, a proto si svého triumfu dosytosti užívá – nestačí jí Aslana pouze zabít, musí svého protivníka zesměšnit.²⁶⁴ Ovšem stejně jako v ostatních příbězích, i zde nakonec dobro vítězí nad zlem. Aslan stejně jako Ježíš Kristus vstane z mrtvých, aby učinil krutovládě Čarodějnice konec jednou provždy.

Existence zla je v *Letopisech* stejně jako v ostatních dílech fantasy pouze druhotná, závislá na dobru; poražení zla tedy nemá žádný vliv na další existenci dobra. Lewisovo zobrazení zla se tedy v žádném případě neshoduje s manicheistickým pojetím zla jako rovnocenného soupeře dobra; Lewis spíše rozvíjí „augustiánský“ pohled na zlo jakožto příživníka na dobru. Jadisinu krutost chápe Lewis jako jeden z aspektů morálního zla, které existuje jako výsledek svobodné volby jedince. Lidé však nejsou Bohem stvořeni pouze k možnosti volby, ale přímo k její nutnosti. Všichni jsme tedy potenciálními hříšníky, protože jsme tak byli stvořeni. Lewis však také věří, že pokání a lítost nad svými skutky vede k napravení hříšníka. Tento motiv vidíme v *Letopisech Narnie* mnohokrát – například u již zmíněného Edmunda nebo u národu Telmarínů.²⁶⁵ U Jadis se však s ničím takovým nesetkáváme; porazit ji je tedy jediný možný způsob, jak zabránit dalšímu páchání zla.

²⁶² „*The Queen of Narnia and Empress of the Lone Islands.*“ (Lewis 2002: 151)

²⁶³ Existuje sedm hlavních hříchů – pýcha, lakomství, závist, hněv, smilstvo, nestřídmost a lenost. Čarodějnice nabídla Edmundovi k jídlu turecký med, po kterém Edmund toužil tím více, čím více ho jedl; jeho hlavním hříchem tedy byla právě nestřídmost. Zároveň se provinil závistí vůči svému bratru Petrovi a pýchou, když zatoužil po panování nad ostatními.

²⁶⁴ Čarodějnice nechala spoutanému Aslanovi oholit hřívu, aby ponížila jeho majestát.

²⁶⁵ Telmarínové jsou národ, který do Narnie přišel z našeho světa a záhy po svém příchodu začal utlačovat původní obyvatele Narnie. Nakonec však bylo těmto lidem odpuštěno a mohli se vrátit zpět do země svého původu.

4.2.4 Záporné postavy *Hvězdného prachu*

Čarodějnice se jako hlavní záporná postava objevuje i v příběhu *Hvězdný prach* Neila Gaimana. Narozdíl od Tristrana, který je hrdinou velice netypickým, můžeme čarodějnici **Lilim** ve *Hvězdném prachu* považovat za klasického zástupce zla. Stejně jako u Voldemorta, vidíme i u Lilim důsledky páchání zla přímo na jejím zevnějšku. Lilim je schopna udržet si krásu a mládí pouze v případě, že pozře srdce padlé hvězdy. Aby mělo však srdce největší účinek, musí ho získat opravdu zlým a krutým způsobem – vyříznutím z těla při plném vědomí. Mládí získané takto ohavným činem proto není ničím trvalým – každé užití magie z něj část ukrajuje a čarodějnice se tím pádem mění zpět do podoby stařeny, je tedy potřeba tento rituál neustále opakovat. Opět se nám zde tedy objevuje motiv zla, jehož existence je přímo závislá na dobru.

4.2.5 Záporné postavy *Písně ledu a ohně*

Stejně jako tomu bylo u zástupců strany dobra, ani ve zobrazení zla se Martin ve své *Písni ledu a ohně* ničím nepodobá ostatním autorům fantasy žánru. V jeho díle bychom proto jen těžko hledali hlavního padoucha bažícího po moci nad celým světem a ohrožujícího hrdinův život. Nejpodobnější padouchům typu Saurona nebo Voldemorta jsou zde pouze záhadní **Bílí chodci**.

Bílí chodci (White Walkers), také nazýváni Jiní (the Others), jsou ve *Hře o trůny* považováni za skutečné ztělesnění zla, jediný jejich popis zazní z úst staré chůvy:

*They were cold things, dead things, that hated iron and fire and the touch of the sun, and every creature with hot blood in its veins. They swept over holdfasts and cities and kingdoms, felled heroes and armies by the score, riding their pale dead horses and leading hosts of the slain. All the swords of men could not stay their advance, and even maidens and suckling babes found no pity in them. They haunted the maids though frozen forests, and fed their dead servants on the flesh of human children.*²⁶⁶

²⁶⁶ Martin 2011: 250

Nic víc se o těchto bytostech však nedozvídáme; jsou pouze jakousi tajemnou hrozbou, která, pokud nebude zadržena až povstane, pokryje celý svět chladem, temnotou a hrůzou. Jiní přicházejí společně se zimou, která ve světě *Písně* může trvat několik let, ale i desetiletí. Ačkoli celým příběhem prostupuje obava z těchto nadpřirozených bytostí, fyzicky v příběhu nevystupují a hlavními zástupci zla tu jsou proto spíše obyčejní lidé, u nichž zlo pramení především z touhy po moci.

Hrdinové jsou v *Písně* vylíčení se všemi svými klady i zápory. U antihrdinů se však s ničím takovým nesetkáváme; žádný padouch nemá svou vlastní kapitolu, ve které bychom mohli sledovat jeho myšlenkové pochody.²⁶⁷ Martin nám tudíž nedává nahlédnout do myšlení a motivů těchto postav, sledujeme je vždy pouze očima někoho jiného, dostáváme tedy značně nepřesný a mnohdy i zkreslený obraz. Jen o nepatrném množství postav tedy můžeme s jistotou říci, že zastupují stranu zla, protože neznáme pohnutky, které je k jejich chování vedou. Ani Martin se však nevyhnul zobrazení postavy, kterou můžeme považovat za veskrze zlou, alespoň na základě informací, jež se o ní dozvídáme z kapitol ostatních postav.

Touto postavou je dvanáctiletý chlapec **Joffrey Baratheon**, nejstarší syn krále Roberta a královny Cersei²⁶⁸. Joffrey je popisován jako obzvláště krutý a sadistický člověk libující si v násilí. Joffreyho zvrácenost neunikne ničím pozornosti; kromě jeho matky Cersei ho nikdo nedokáže milovat, dokonce ani jeho otec, král Robert:

*'More than once, I have dreamed of giving up the crown. (...) You know what stops me? The thought of Joffrey on the throne, with Cersei standing behind him whispering in his ear. My son. How could I have made a son like that, Ned?'*²⁶⁹

Joffrey je také velice náladový a je mistrem přetvářky. Po smrti svého otce se stává králem a slibuje ušetřit život odsouzeného Neda Starka. Jeho maska milostivého krále je však stržena v okamžiku, kdy se rozhodne tento slib porušit:

²⁶⁷ Martinovo dílo je unikátní především v tom, že kapitoly jsou zde nazvány podle jednotlivých postav ságy, v průběhu děje se potom střídají. Děj tedy sledujeme vždy očima jedné určité postavy.

²⁶⁸ Joffrey je ovšem ve skutečnosti syn Cersei a jejího bratra-dvojčete Jaimeho. Za jeho patologickým chováním tak zčásti může stát právě jeho incestní původ.

²⁶⁹ Martin 2011: 321

'My mother bids me let Lord Eddard take the black'²⁷⁰, and Lady Sansa has begged mercy for her father. (...) But they have the soft hearts of women. So long as I am your king, treason shall never go unpunished. Ser Ilyn, bring me his head!'²⁷¹

Hlavním motivem pro toto jednání je záliba v týrání Nedovy dcery Sansy, která byla Joffreymu přislíbena; Sansino mučení přináší Joffreymu nezměrné potěšení:

'I want to show you what happens to traitors.' (...) The heads were mounted between the crenels, along the top of the wall, impaled on iron spikes so they faced out over the city. (...) 'This one is your father,' he said. 'This one here. Dog'²⁷², turn it around so she can see him.'²⁷³

Kromě psychického teroru používá Joffrey proti Sansě také fyzické násilí, nikdy ji však nebije osobně, ale vychutnává si pohled na její utrpení:

'My mother tells me that it isn't fitting that a king should strike his wife. Ser Meryn.' The knight was on her before she could think, yanking back her hand as she tried to shield her face and backhanding her across the ear with a gloved fist. Sansa did not remember falling, yet the next she knew she was sprawled on one knee amongst the rushes. Her head was ringing. Ser Meryn Trant stood over her, with blood on the knuckles of his white silk glove.'²⁷⁴

Podle typologie násilí, jak ji vymezil Erich Fromm, spadá Joffreyho patologické chování do kategorie *násilí jakožto kompenzace*. Joffrey touží po absolutní kontrole nad Sansiným životem, k čemuž využívá sílu a systematické ponižování. Násilí se tedy stává hlavním smyslem Joffreyho života i jakousi náhražkou za plnohodnotný život, jehož Joffrey, jakožto narušená osobnost, není schopen.

²⁷⁰ Take the black (dát se k černým) znamená jít do služby k Noční hlídce, jež sídlí na dalekém severu. Všichni její členové totiž nosí pouze černou barvu. Trestanci litující svých činů tam bývají často posíláni, poněvadž služba u Noční hlídky trvá do konce života, je to tedy pro ně jakýmsi způsobem druhu trestu.

²⁷¹ Martin 2011: 746

²⁷² Joffreyho osobní stráž Sandor Clegane, známý také jako Ohař (Hound). Joffrey ho s oblibou oslovuje „pse“.

²⁷³ Martin 2011: 768

²⁷⁴ Tamtéž, s. 764

4.2.6 Přívrženci zla

Jak je výše uvedeno, žádný hrdina nestojí proti silám zla jako jediný, vždy bývá obklopen svými přáteli, obdivovateli a dalšími obránci dobra. Osamocený padouch by jen těžko mohl vzdorovat takovéto přesile, proto i pro každého antihrdinu je typické vytvoření základny svých příznivců a přísluhovačů. Zatímco však hrdinu s jeho sympatizanty spojuje především přátelství, láska, obdiv či vlastní přesvědčení o správnosti konání dobra, antihrdina své pomocníky získává pouze pomocí lži, vyhrožování a šíření strachu, jelikož bývá zřídka schopen pravého a nesobeckého citu. Padouch své přívržence pouze využívá k získání svého cíle.

Ačkoli většina antihrdinových přívrženců bývá ke službě určitým způsobem donucena (ať už padouchem samotným nebo nějakými jinými vnějšími okolnostmi), jsou zde i tací, kteří si cestu zla zvolí zcela dobrovolně, vidí ji jako možnost uplatnit vlastní krutost. Páchání zlých činů pod záštitou jména cizí osoby jim také do jisté míry dává pocit zbavení se vlastní odpovědnosti, a tudíž mohou šířit zlo takřka beztrestně. To je případ některých Voldemortových Smrtijedů (Death Eaters), pro něž je zlo nejen nejjednodušším prostředkem k získání moci, ale znamená pro ně především možnost seberealizace. Další své příznivce Voldemort získá zejména díky přetvářce – sám sebe prezentuje jako nepřemožitelného; mnoho kouzelníků je touto jeho mocí fascinováno, najdou se však i ti, kteří jsou Voldemortovou hrozbou zastrašeni. To je případ Petera Pettigrewa, který si přechod na Voldemortovu stranu omlouvá přesvědčením, že před Voldemortovou mocí není úniku, a proto se k němu kouzelníci mohou pouze přidat nebo zemřít – žádná jiná alternativa pro něj neexistuje. Aby tedy Pettigrew zachránil sám sebe, neváhá obětovat své přátele Potterovi a vydává je Voldemortovi.²⁷⁵ „*He – he was taking over everywhere!*“ *gasped Pettigrew.* „*Wh-what was there to be gained by refusing him? (...) He would have killed me, Sirius!*“²⁷⁶ Peter tedy pod vlivem své vlastní zbabělosti podlehl Voldemortovým lžím. Jako zrádci už mu nezbyvala jiná

²⁷⁵ Harryho rodiče před Voldemortem chránilo tzv. Fideliovo zaklínadlo, jehož podstatou je začarování tajemství do nitra vybrané osoby. „*An immensely complex spell (...) involving the magical concealment of a secret inside a single, living soul. The information is hidden inside the chosen person, or Secret Keeper, and is henceforth impossible to find – unless, of course, the Secret Keeper chooses to divulge. As long as the Secret Keeper refused to speak, You-Know-Who could search the village where Lily and James were staying for years and never find them, not even if he had his nose pressed against their sitting-room window!*“ (PA, str. 216-217) Strážcem tajemství Potterových byl právě Peter Pettigrew, který se rozhodl toto tajemství prozradit Voldemortovi výměnou za ušetření svého vlastního života.

²⁷⁶ PA, str. 397-398.

možnost, než se stát Voldemortovým služebníkem; právě díky Pettigrewově pomoci získal Voldemort zpět své tělo.

Když se po třinácti letech Voldemort opět ujímá moci, svolává k sobě všechny své Smrtijedy. Většina se jich však vrací nikoli z loajálnosti, ale ze strachu z Voldemortovy pomsty; po jeho pádu totiž mnoho Smrtijedů opouští Voldemortovy ideály a vzdávají se boje za čistokrevnou kouzelnickou společnost. Příkladem mohou být například Malfoyovi, kteří zpočátku s Voldemortem sympatizovali, po poznání jeho krutosti a nemilosrdnosti se ho ovšem začali bát a zůstávali v jeho blízkosti pouze kvůli obavám o vlastní život.²⁷⁷ Ti nejvěrnější z Voldemortových přívrženců, kteří se odmítli smířit s jeho smrtí, byli nuceni strávit celých třináct let v kouzelnickém vězení Azkabanu a do Voldemortových řad se vrací později. Právě tito kouzelníci patří k těm, jimž se páčání zla stalo nejen povinností, ale zejména potěšením.²⁷⁸ I když určité skupině Smrtijedů prokazuje Voldemort přízeň, nikdy mezi nimi nevznikne pouto přátelství. Voldemort se už v době svých studií obklopoval několika příznivci, byl to vztah oboustranně prospěšný, avšak bez jakékoli hlubší citové angažovanosti.

As he [Voldemort] moved up the school, he gathered about him a group of dedicated friends; I call them that, for want of a better term, although as I have already indicated, Riddle undoubtedly felt no affection for any of them. They were a motley collection; a mixture of the weak seeking protection, the ambitious seeking some shared glory, and the thuggish, gravitating towards a leader who could show them more refined forms of cruelty.²⁷⁹

Sauronovi přívrženci se v mnohém liší od těch Voldemortových. Sauron se obklopuje především skřety a dalšími tvory, které sám vytvořil. Tyto bytosti v sobě mají hluboko zakořeněnou touhu po páčání zla a mstě na všech živých tvorech za utrpení, které jim bylo způsobeno – vykonávání zlých skutků tedy vychází ze samé podstaty jejich bytí. Stejným způsobem jako Sauron si své služebníky opatřuje i

²⁷⁷ To, že Malfoyovi zcela nepropadli, zlu se projevuje především na jejich neochotě jakýmkoli způsobem pomáhat Voldemortovi. Když je Harry zajat, Draco Malfoy, jeho úhlavní nepřítel po celých šest let studia, ho odmítne identifikovat. Stejně tak na úplném konci, kdy je Harry zasažen smrtící kletbou, zatají Narcissa Malfoyová Voldemortovi, že Harry stále žije.

²⁷⁸ K takovýmto lidem patří například Belatrix Lestrangeová, pro kterou je Voldemort přirozeně nejvyšší autorita. Tato čarodějka je známá hlavně svou krutostí – po Voldemortově pádu tak dlouho mučila rodiče Harryho spolužáka Nevilla Longbottoma, až oba přišli o rozum. Nad svým činem však Belatrix neprojevuje žádnou lítost, je pro ni spíše důvodem k hrdošti.

²⁷⁹ HP, str. 301.

Saruman. Tomu se navíc podaří vyšlechtit zcela novou odrůdu skřetů, která se kromě přirozené touhy po zlu vyznačuje navíc odolností; tímto se z obyčejných skřetů stávají ještě nebezpečnější protivníci. Ačkoli v povaze skřetů není oddaně sloužit a poslouchat jednoho pána, Sauron i Saruman dokáží využít jejich vrozené potřeby páchat zlo – za příslib vraždění a drancování jsou skřeti ochotni bojovat ve válce, jejíž účel sotva dokáží pochopit. Ve skutečnosti tak skřeti slouží především sami sobě, boj za Saurona berou jako cestu k uspokojení vlastních potřeb.

K Sauronovým nejvěrnějším posluhovačům patří Nazgûlové, neboli Prstenové přízraky. Těchto devět smrtonosných služebníků je zcela oddáno Sauronovi. Jsou to původem pyšní a po moci toužící lidé, kterým Sauron nabídl devět Prstenů moci a svedl je tak na špatnou cestu. Jeden po druhém totiž zcela propadali zlu a nyní všichni podléhají moci Jednoho prstenu; nemají už vlastní myšlení a vše, co dělají, konají na přání Saurona. Tudíž kdyby kdokoli z nich našel Prsten, odnesl by ho bez prodlení Sauronovi; možnost podlehnouti moci Prstenu a touha ponechat si tento předmět je u Prstenových přízraků vyloučena.

Ani Bílá čarodějnice nestojí proti Aslanovi a sourozencům Pevensiovým sama. I ona, podobně jako ostatní představitelé zla, k boji proti dobru využívá veškerých prostředků, jež se nabízejí, a obklopuje se mnoha služebníky a stoupenci. Její armáda se skládá z mnoha zlých bytostí všeho druhu: nalezneme zde skřety, ježibaby, inkuby, duchy, démony, harpyje, obry, vlky i trpaslíky. Většina těchto nepřátel je Aslanovou armádou pobita, zbytek po porážce Čarodějnice buď přejde na stranu dobra, nebo raději uprchne.

Most of the enemy had been killed in the first charge of Aslan and his companions; and when those who were still living saw that the Witch was dead they either gave themselves up or took to flight. (...) ... and indeed for a long time there would be news of evil things lurking in the wilder parts of the forest – a haunting here and killing there, a glimpse of a werewolf one month and a rumor of a hag the next. But in the end all that foul brood was stamped out.²⁸⁰

²⁸⁰ Lewis 2001: 164

4.2.7 Smrt antihrdiny

Z analýzy antihrdinů i jejich přívrženců vyplývá, že každý antihrdina je ve skutečnosti zbabělec schovávající tuto nevhodnou vlastnost za maskou nepřemožitelnosti a krutosti. Aby byl totiž schopen v příběhu přežít do doby, než se v závěrečném souboji utká s hrdinou, potřebuje kolem sebe shromáždit množství oddaných následovníků, které používá jako svou prodlouženou paži, a kteří pro něj nejednou nasazují život v boji proti hrdinům. Snad jedinou výjimku z padouchů analyzovaných v této diplomové práci tvoří hlavní záporná postava *Hvězdného prachu*, čarodějnice Lilim, která se na cestu za získáním Yvainina srdce vydává zcela sama. Je ovšem nutné podotknout, že v *Hvězdném prachu* nedojde k žádné velké bitvě mezi dobrem a zlem. Zlo zde není jednou provždy poraženo a za trest čarodějnice Lilim můžeme považovat pouze to, že se jí nakonec nepodaří získat to, oč usilovala.

Již několikrát jsme se v této práci zmínili o tom, že antihrdina vždy vytváří dojem naprosté neporazitelnosti. Navíc kolem sebe shromažďuje množství stoupců a jeho armáda bývá vždy v neuvěřitelné přesile proti hrdinům. Jak je tedy možné, že zlo nakonec vždy utrpí drtivou porážku, padouch je poražen a dobro, ač se to zprvu zdá nepravděpodobné, vítězí? Odpověď musíme hledat u antihrdinů samotných.

Saurona, Voldemorta i Bílou čarodějnici spojuje především jejich neschopnost navazovat vztahy založené na skutečných citech. Jejich služebníci jsou pouze nástroje plnící jejich vůli, a jako k takovým se k nim také chovají. Kvůli tomu také mezi nimi často vzniká nedůvěra. Sauron, Voldemort i Jadis sice pověřují své přívržence různými úkoly, avšak naprosto věří pouze sami sobě; padouši často hodnotí ostatní pouze podle sebe samých, a proto jejich pohled na svět bývá značně zkreslený. Tím, kdo je zodpovědný za antihrdinův pád, není hrdina, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale právě antihrdina sám, který svým sebedestruktivním chováním a ignorací každé příležitosti k nápravě nevyhnutelně směřuje k vlastní porážce.

Bílá čarodějnice podceňuje sílu vlastního sebeobětování a naivně věří, že zabitím Aslana potvrdí svou moc. Aslanův nečekaný návrat tak pro Čarodějnici a její služebníky znamená zásadní obrat ve vývoji událostí. Do té doby vítězná armáda začíná ztrácet sílu. Když je navíc Bílá čarodějnice připravena o svou nejmocnější zbraň – kouzelnou hůlku – není pro Aslana žádný problém jediným zásahem ukončit dlouhou dobu její nadvlády:

*Then with a roar that shook all Narnia from the western lamppost to the shores of the eastern sea the great beast [Aslan] flung himself upon the White Witch. Lucy saw her face lifted towards him for one second with an expression of terror and amazement. (...) And Peter's tired army cheered, and the newcomers roared, and the enemy squealed and gibbered till the wood re-echoed with the din of that onset.*²⁸¹

Voldemortovi se stane osudným vlastní podceňování síly lásky. Když si myslí, že se mu podařilo zabít Harryho Pottera, je přesvědčen o tom, že tato zpráva zasadí tvrdou ránu Harryho přátelům a stoupencům a bude znamenat Voldemortovo naprosté vítězství. Je proto velice překvapen, že se tak nestane, právě naopak: jakoby tato strašlivá zpráva vlila obráncům Bradavic do žil novou sílu postavit se mu. Voldemortovou hlavní chybou je neschopnost pochopit, že je to právě láska, co dává obráncům odhodlání. Hrdinové neváhají obětovat sami sebe v zájmu vyššího dobra. V okamžiku, kdy vyjde najevo, že je Harry naživu, však začínají síly stoupenců zla ochabovat a jejich řady se počnou lámat. Voldemortova maska neporazitelnosti je stržena a mnoho jeho stoupenců prchá, protože jediné, co je k Voldemortovi pojilo, byla víra v jeho definitivní vítězství. Nakonec stojí Voldemort proti Harrymu úplně sám, opuštěn všemi svými přívrženci, a v konečném střetu mezi nimi prohrává souboj o život.

Stejné neloajlní chování vidíme i u Sauronových služebníků – když je Sauron poražen, většina jich ztrácí odhodlání bojovat dál a snaží se raději uniknout. Sauron i Saruman vlastně bez ochrany své ohromné armády nemají šanci zvítězit. Ve chvíli, kdy jsou všichni Sarumanovi skřeti pobiti rohanskými válečníky, ztrácí Saruman schopnost odolávat nepřítelům, což nevyhnutelně vede k jeho porážce. Tutéž chybu udělá i Sauron, když se rozhodne odpovědět na Aragornovu výzvu a povolá veškeré mordorské vojsko do boje. Svou jedinou slabinu – Horu osudu, kde jediné může být Prsten zničen – tak nechává nechráněnou, což vede k jeho pádu. Sauron se tu opět dopouští té samé chyby jako Voldemort – podceňuje své nepřátele. Jako každý tyran se obává pouze toho, že by se objevil někdo natolik silný, kdo by moc jeho Prstenu dokázal použít proti němu. Sám je tak zaslepený mocí, že myšlenka na zničení Prstenu je pro něj naprostou

²⁸¹ Tamtéž, str. 163.

utopií, proto ho ve své domýšlivosti ani nenapadne, že by se jeho nepřátelé právě o to mohli pokusit.

He supposes that we were all going to Minas Tirith; for that is what he would himself have done in our place. And according to his wisdom it would have been a heavy stroke against his power. Indeed he is in great fear, not knowing what mighty one may suddenly appear, wielding the Ring, and assailing him with war, seeking to cast him down and take his place. That we should wish to cast him down and have no one in his place is not a thought that occurs to his mind. That we should try to destroy the Ring itself has not yet entered into his darkest dream. In which no doubt you will see our good fortune and our hope. (...) Wise fool. For if he had used all his power to guard Mordor, so that none could enter, and bent all his guild to the hunting of the Ring, then indeed hope would have faded.²⁸²

Sauron si je stejně jako Voldemort jistý svou nesmrtelností – převážnou část své moci vložil do Prstenu, a proto dokud přetrvává Prsten, žije i Sauron. Voldemort zase rozpoltil svou duši na několik částí, které potom uložil do různých předmětů. Opakuje se zde stejné schéma – dokud nejsou tyto předměty zničeny, Voldemort nemůže zemřít. Tento falešný pocit bezpečí potom oba vede k osudovým chybám; jistota vlastní nepřemožitelnosti se tak pro ně stává největší slabinou. Sami tak v podstatě dávají hrdinům do ruky zbraň k vlastní zkáze.

4.3 Shrnutí

Z výše uvedené analýzy vyplývá, že v pohledu různých autorů fantasy na dobro a zlo nenalezneme zásadní rozdíly. Tolkien, Lewis, Rowlingová, Gaiman i Martin se shodují v tom, že je zlo ve své podstatě pouze příživníkem na dobru a vyvracejí tak názory manichejců o rovnocennosti dobra a zla. Kromě Martinova díla, v němž se představa o dobru a zlu poněkud vymyká tradičním koncepcím, je ve všech ostatních příbězích zlo definitivně poraženo a dobro vítězí.

Rozbor kladných postav, jinak řečeno hrdinů stojících na straně dobra, a záporných postav, neboli antihrdinů stojících na straně zla, nám také jasně ukázal zásadní rozdíl

²⁸² Tolkien 2004: 496-497

mezi dobrem a zlem – zlo za žádných okolností není schopno sebeobětování, každý antihrdina sobecky usiluje pouze o naplnění vlastních cílů a tužeb a nezáleží mu na ničem a na nikom kromě sebe samého. Naopak hrdinové a jejich spojenci jsou zobrazováni jako rovnocenní partneři v boji proti zlu, ochotní kdykoli položit vlastní život za záchranu ostatních. Jak tvrdí filozof Boëthius, nejvyšším dobrem je štěstí, kterého se snaží dosáhnout obě strany. Zatímco však dobří usilují o štěstí skrze své ctnosti, zlí se ho naopak snaží dosáhnout pomocí svého chtíče.

Ale nejvyššího dobra, které se nabízí stejně dobrým i zlým, domáhají se dobří s přirozenou účinností ctností, kdežto zlí se snaží dojít téhož dobra skrze rozmanité žádosti, což ovšem není přirozený úkol dobra.²⁸³

Tato nezdravá touha po něčem, co člověku nepřísluší, však nevyhnutelně vede k destrukci. Proto pouze dobří mají skutečnou moc, zlí, ač se snaží působit opačným dojmem, jsou naopak slabí a bezmocní, jejich moc ve skutečnosti nepochází ze síly, ale ze slabosti. Neustálým konáním zla se stále více vzdalují od dobra, až nakonec nejsou schopni rozeznat dobro od zla, a zlo se pro ně tím pádem stává jediným prostředkem ke splnění přání. Protože však štěstí zlem nelze dosáhnout, přinášejí jim jejich skutky pouze nespokojenost a neštěstí; pachatel si svými činy paradoxně způsobuje utrpení. Zlo tedy tomu, kdo ho páchá, samo zabraňuje v dosažení skutečného štěstí.

²⁸³ Boëthius 1995: 48

Závěr

Hlavním úkolem této diplomové práce byla analýza vybraných děl fantasy literatury z hlediska zobrazení protikladů dobra a zla v těchto dílech. První část práce byla věnována teoretickému uchopení problému dichotomie dobra a zla z pohledu náboženství, filozofie a psychologie. Zjistili jsme, že se definice dobra a zla v každém z těchto pohledů nepatrně liší. Podle pohanských náboženství jsou dobro a zlo ve světě dvě rovnovážné síly spojené především s přírodou, nazývané také „pořádek a tvoření“ a „chaos a zkáza“. Křesťanské náboženství chápe dobro jako to, co pochází přímo od Boha; čili to, co Bůh stvoří, je zákonitě dobré. Člověku je potom dána svobodná volba řídit se božími zákony či nikoli. Zlo podle křesťanského náboženství vzniká ve chvíli, kdy se člověk rozhodne opustit Boha a odkloní se od víry.

Poněkud odlišný názor mají filozofové. Někteří, jako například sv. Augustin, dále rozvíjejí náboženskou teorii o dobru a zlu; tedy tvrdí, že zlo je dílem výhradně člověka jako výsledek jeho volby. Další filozofové, kupříkladu G. W. Leibniz, na jedné straně zastávají názor, že Bůh zlo netvoří, na straně druhé jsou však přesvědčeni, že ho připouští. V Lévinasově pojetí se zase dobro v člověku projeví až poté, kdy potlačí své vlastní touhy a nadřadí potřeby druhých lidí nad své vlastní. Ani filozofie nám tedy neposkytla ucelený a jednotný pohled na dobro a zlo.

Další pohled na dobro a zlo v člověku, kterým jsme se zabývali, byl pohled psychologický. Sigmund Freud, Erich Fromm i Gustav Jung se do jisté míry shodují v tom, že dobro a zlo je v člověku zastoupeno stejnou měrou a záleží pouze na nás, co si zvolíme. Všichni tři ale také pracují s pojmem „nevědomí“, které obsahuje všechny potlačené a nežádoucí stránky naší osobnosti. Tyto temné stránky si pak hledají cestu na povrch a ovlivňují lidské jednání. Pojem svobodná vůle je tak z pohledu psychologie poněkud relativní.

V další části práce jsme se krátce zastavili u zobrazení dobra a zla z pohledu literárního. Zjistili jsme, že toto zobrazení podléhalo především dobovým tendencím. Pro středověk, jakožto dobu ovlivněnou především náboženstvím, bylo typické k vyobrazení dobra a zla užití postav Boha a Satana, v moderní době zástupce stran dobra a zla představují hrdina a antihrdina.

Následující část práce byla věnována vymezení žánru fantasy. Popsali jsme pro fantasy literaturu typické prvky a rysy, které ji odlišují od podobných žánrů, jako je

literatura science fiction nebo horor. Dále jsme krátce shrnuli děj fantasy knih, které byly použity pro následnou analýzu, která tvoří hlavní část práce.

První část analýzy se zabývá zobrazením dobra a popisem jednotlivých postav toto dobro zastupujících. Ve fantastické literatuře bývá dobro nejčastěji reprezentováno postavou boha a hrdiny. V průběhu analýzy jsme zjistili, že současná fantasy (zastupovaná v této práci díly Gaimana, Martina a Rowlingové) se ve způsobu zobrazení boha velice liší od fantasy psané v první polovině dvacátého století (Lewis, Tolkien), kde bůh v díle fyzicky vystupuje. Takto přítomného boha bychom např. u Rowlingové hledali stěží. Lewisův a Tolkienův pohled na boha se v mnohém liší od pojetí mytologického, ve kterém bohové nejenže vystupovali, ale dokonce zásadním způsobem ovlivňovali děj. Lewis i Tolkien byli totiž oba ovlivněni především křesťanským náboženstvím; křesťanský pohled na svět se tím pádem objevuje i v jejich dílech.

Další kapitola se dopodrobna věnovala hrdinům. Od definice hrdinství, kdy jsme zjistili, že dnešní pohled na hrdinu je stejně jako v případě Boha odlišný od toho mytologického, jsme se plynule přesunuli k vlastnímu rozboru těchto zástupců dobra v jednotlivých dílech. Věnovali jsme se především otázce vzniku takového hrdiny a tomu, co ho odlišuje od ostatních postav stojících stejně jako on na straně dobra. Zjistili jsme, že všemi analyzovanými díly prostupuje otázka svobodné volby člověka, která se podstatným způsobem podílí na jeho příklonu k dobru nebo ke zlu. Neopomněli jsme zmínit ani temnou součást každého hrdiny.

Část věnovanou antihrdinovi a zástupcům zla jsme v jejím úvodu pojali jako hledání obecné definice takového antihrdiny a teoretického uchopení náhledu na zlo ve fantastické literatuře. Nahlíželi jsme na ně dvěma způsoby – pohledem manicheismu, který chápe dobro a zlo jako rovnocenné protivníky, a pohledem sv. Augustina, který tvrdí, že existence zla je přímo závislá na dobru. Díky samotné analýze antihrdinů jsme došli k závěru, že zlo je ve vybraných dílech fantasy zobrazováno vždy jako nedostatek dobra, jako jakýsi parazit na dobru, a nemá samo o sobě nezávislou existenci. Klíčovým faktorem byla i zde otázka svobodné vůle. Antihrdinu jsme tedy popsali jako jedince, který si na základě svého svobodného rozhodnutí volí zlo místo dobra. Toto rozhodnutí se pak odráží i v celkovém vzezření tohoto padoucha, který se tak stává z vlastní vůle určitým způsobem postiženým. V této kapitole jsme se nezapomněli zmínit ani o přívržencích, které kolem sebe shromažďuje hlavní antihrdina, a o nerovném vztahu mezi nimi v kontrastu s rovnocennými bojovníky na straně dobra. Do

této práci jsme dále zahrnuli krátkou kapitolu o antihrdinově smrti, na které sám paradoxně nese největší podíl. Neustálé podceňování hrdinovy síly a nekonečné páchání zla, kterým antihrdina sám sebe oslabuje, často způsobí padouchovu vlastní porážku. Poslední kapitola byla potom věnována závěrečnému shrnutí odlišností mezi zástupci strany dobra a zástupci strany zla.

Konflikt mezi dobrem a zlem byl, je a zůstane pro fantasy literaturu jedním ze základních a klíčových motivů. Boj mezi těmito dvěma silami je tedy stále se opakujícím vzorcem. Pro překonání zla v nás samých je totiž bezpodmínečně nutné vědět, jak dobro a zlo rozpoznat, což nás fantastická literatura učí právě na příkladech hrdinů a antihrdinů. Hlavním poselstvím fantasy literatury je tedy zejména předávání morálních hodnot, které nám pomáhají v nikdy nekončícím boji proti zlu.

Summary

The topic of this diploma thesis is *Dichotomy of Good and Evil in Fantastic Literature*. The thesis deals with the problem of polarity of Good and Evil. The main goal of this thesis was an analysis of Good and Evil in chosen pieces of work and a description of the representants of Good and Evil found in these stories. It consists of two main parts – theoretical and practical.

The theoretical part deals with the description of the dichotomy of Good and Evil from the point of view of theology, philosophy, psychology and literature. We found out that in each of these fields the definition of what exactly is Good and Evil is slightly different. According to the pagan religions, the Good and the Evil are two balanced forces connected mainly with the nature; the terms “order and creation” and “chaos and destruction” can also be used instead of the terms “good” and “evil”. Christian religion sees God as the main authority that is responsible for creation of all good things. In other words everything that is good comes from God. People are made by God with the potential for both Good and Evil. But God also gives us the free will to decide which one we want to choose. Therefore it is our choices that make us what we are. As long as we choose to obey God’s rules and the principles of Christianity we remain good. Evil comes from the decision to disobey God’s rules. When people lose faith they are automatically considered bad.

Philosophers look at the dichotomy of Good and Evil in a different way. Some of them, Saint Augustine for instance, accept the theological description of Good and Evil and believe that only humans themselves are responsible for Evil. Other philosophers, G. W. Leibniz for example, share the belief that God doesn’t create Evil on one hand, but on the other, they think God *allows* evil things to happen. For Emmanuel Lévinas it is clear that only when we selflessly care for other people and take responsibility for them we can be good. As we can see, looking at Good and Evil only from the point of view of philosophy would result in rather limited perspective.

The following chapter dealt with the problem of Good and Evil from the point of view of psychology. Sigmund Freud, Erich Fromm and Carl Gustav Jung agree that every man has a potential for both Good and Evil. All people then make decisions and these choices determine their character, i.e. these choices make them good or bad. On the other hand they also work with the theory of “unconscious”. According to them, our

unconscious contains all undesirable and subconsciously suppressed emotions. These dark aspects of our personality are constantly trying to take over and influence one's behaviour. According to psychology, human ability to make choices is rather limited.

In the following chapter we tried to briefly describe the way in which Good and Evil are portrayed in literature. We found out that the portrayal is connected with the time period it was created in. In the Middle Ages it was typical to portray the dichotomy of Good and Evil as a battle between God and Devil, however nowadays the characters of hero and antihero are used instead.

Next part of the thesis was dedicated to characterization of the term fantastic literature and description of features typical for this genre. We also described what distinguishes fantastic literature from science fiction literature and horror. The aim of the following part was to shortly describe the plot of the selected books that were used for analysis.

For the practical part of this thesis the following works – *The Lord of the Rings*, *Harry Potter* series, *The Chronicles of Narnia*, *Stardust* and *The Song of Ice and Fire* – have been chosen because they all deal with the dichotomy of Good and Evil. This practical part is based on analysis of these stories. The first part of this analysis deals with the description of Good and Evil which are represented by the characters of hero and antihero. In fantastic literature the characters of God and hero represent Good. We found out that modern fantasy (in this thesis represented by the books written by J. K. Rowling, N. Gaiman and G. R. R. Martin) uses a different approach to the portrayal of God than fantastic literature written in the first half of the 20th century (represented by the books written by J. R. R. Tolkien and C. L. Lewis). In the stories of Tolkien and Lewis God is always physically present, which is something we cannot see for example in the *Harry Potter* series. It is also important to point out that Tolkien and Lewis were both influenced by Christian religion. The mythological portrayal of God is even more different – not only are Gods present but also influence other characters to such degree that the Gods are themselves responsible for Good or Evil.

As we have already said, God doesn't have to be included in every story, but every story has to have a hero. Therefore the next chapter of this thesis was dedicated to the description and analysis of heroes. First of all we described the origin of a hero. We also dealt with a basic question: what exactly makes a hero the person who he is – a good man of distinguished courage and ability? We learned that the most important thing is the hero's free will. The hero himself can decide whether he wants to be a good

person or a bad person. In this chapter we also found out that some heroic characters have aspects of a darker side. C. G. Jung defined this darker side as an archetype called Shadow. According to Jung, Shadow contains all suppressed emotions and feelings. But the hero is always able to overcome this weakness and that is precisely why he is considered a hero.

The second part of the analysis was dedicated to the description of Evil. We tried to define Evil from two different points of view. According to manicheism Good and Evil are two equal entities. The fight between these two forces goes ever on and on but none of them can conquer. Saint Augustin criticises this point of view. He believes that the existence of Evil is dependent on the existence of Good. The analysis of the antiheroes proved that Evil is always portrayed as a lack of Good, as an entity dependent on Good, therefore we can consider Evil as a kind of a parasite. The thing which determines the antihero is again the already mentioned free will. The villain always chooses Evil over Good. The villain (or antihero), who comits various crimes in an attempt to complete his goal of taking control over the whole world, always stands against the hero and is described as his enemy. The sins of antihero are often reflected in his looks – by committing crimes the villain often disables himself. The villain is also surrounded by a group of followers and supporters, but he never sees these servants of his as his equal. This part of the analysis also contains a short chapter describing the death of the villain, which is in most cases caused by the villains themselves as a result of their tendency to underestimate their opponent's strength. The last chapter summarizes our findings.

The conflict between Good and Evil has been proven to be the essential feature of fantastic literature. The main message the readers should get is how to be good and moral and how to distinguish between the Good and the Evil within us.

Bibliografie

Primární literatura

GAIMAN, N. *Stardust*. New York: HarperCollins Publishers, 1999. ISBN 978-03-8080-455-9

GAIMAN, N. *Hvězdný prach*. Frenštát pod Radhoštěm: POLARIS, 2007. ISBN 978-80-7332-107-9

LEWIS, C. S. *The Chronicles of Narnia*. London: HarperCollins Publishers, 2001. ISBN 978-00-6196-905-8

LEWIS, C. S. *Letopisy Narnie*. Praha: Fragment, 2012. ISBN 978-80-253-0952-0

MARTIN, G. R. R. *A Game of Thrones*. New York: Bantam Dell, 2011. ISBN 978-05-5359-371-6

MARTIN, G. R. R. *A Clash of Kings*. New York: Bantam Dell, 2000. ISBN 978-05-5357-990-1

MARTIN, G. R. R. *Hra o trůny*. Praha: TALPRESS, 2011. ISBN 978-80-7197-412-3

MARTIN, G. R. R. *Střet králů*. Praha: TALPRESS, 2011. ISBN 978-80-7197-434-5

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5565-2

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5566-9

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5567-6

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5568-3

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5569-0

ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-40885570-6

- ROWLING, J. K. *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4088-5571-3
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01104-2
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01105-0
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Vězeň z Azkabanu*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01106-9
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01107-7
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Fénixův řád*. Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01294-4
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Princ dvojí krve*. Praha: Albatros, 2005. ISBN 80-00-01819-5
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a Relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02122-5
- TOLKIEN, J. R. R. *The Hobbit*. London: HarperCollins Publishers, 1999. ISBN 02-611-0221-4
- TOLKIEN, J. R. R. *The Lord of the Rings*. London: HarperCollins Publishers, 2004. ISBN 978-0-261-10320-7
- TOLKIEN, J. R. R. *Silmarillion*. London: Del Rey, 2002. ISBN 978-03-4532-581-5
- TOLKIEN, J. R. R. *Hobit*. Praha: ARGO. ISBN 978-80-7203-802-2
- TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů I. Společenstvo Prstenu*. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0926-2
- TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů II. Dvě věže*. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0926-2
- TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů III. Návrat krále*. Praha: Mladá fronta, 2002. ISBN 80-204-0926-2
- TOLKIEN, J. R. R. *Silmarillion*. Praha: ARGO. ISBN 978-80-257-0042-6

Sekundární literatura

AIVANHOV, O. M. *Strom poznání dobrého a zlého*. Fréjus: PROSVETA, 2001. ISBN 2-85566-823-9

AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování: Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal, 2000. ISBN 80-859-2941-4

AUGUSTINUS, A. *Význání*. Praha: Kalich, 1999. ISBN 80-7017-301-7

AZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3

Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha: Česká biblická společnost, 1994. ISBN 80-8510-06-9

BOËTHIUS, A. M. T. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-7198-021-8

CAMPBELL, J. *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-354-4

CARPENTER, H. *J.R.R. Tolkien – životopis*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0409-0

COUGHLIN, J. *Out of the Shadows: An Exploration of Dark Paganism and Magick*. Bloomington: 1st Book Library, 1997. ISBN 1-4033-5058-2

FREUD, S. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0109-5

FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6

GAIMAN, N., PRATCHETT, T. *Good Omens: The Nice and Accurate Prophecies of Agnes Nutter, Witch*. London: HarperTorch, 2006. ISBN 978-00-6085-398-3

GROSS, W., KUSCHEL, K. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-710-3

GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYEMENH, 2000. ISBN 80-7298-019-X

Harry Potter & Filozofie: Kdyby Aristoteles byl ředitelem školy v Bradavicích. Ed. D. Bagget, S. E. Klein. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2009. ISBN 978-80-7388-211-2

- HELLER, J. *Znamení odkazující k nebi*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-975-1
- HUTCHENS, B. E. *Lévinas: A Guide for the Perplexed*. London: Bloomsbury Academic, 2004. ISBN 978-08-2647-282-3
- JUNG, C. G. *Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. ISBN 80-85880-16-4
- JUNG, C. G. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0543-9
- KATZ, C. L., TROUT, L. *Emmanuel Levinas: Critical Assessments of Leading Philosophers*. Volume IV. New York: Taylor and Francis, 2005. ISBN 0-415-31054-7
- KURAS, B. *Bláhové snění o světě bez padouchů*. Praha: Eminent, 2014. ISBN 978-80-7281-473-2
- LEIBNIZ, G. W. *Theodicea: Pojednání o spravedlnosti Boha, svobodě člověka a původu zla*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-094-7
- LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1127-7
- LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-20-8
- LÉVINAS, E. *Etika a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-394-0
- LEWIS, C. S. *The Problem of Pain*. London: Collins Publishers, 1940. ISBN 0-M-624567-5
- LEWIS, C. S. *Problém bolesti*. Ostrava: Vydavatelství křesťanských sborů, 1992. ISBN 80-85237-39-3
- NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*. Praha: AURORA, 1996. ISBN 80-85974-12-6
- Pán prstenů & Filozofie: Jedna kniha vládne všem*. Ed. G. Bassham, E. Bronson. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2009. ISBN 978-80-7388-149-8
- PLATÓN. *Ústava*. Praha: Svoboda, 1993. ISBN 80-205-0347-1
- PRINGLE, D., PRATCHETT, T. *Fantasy: Encyklopedie fantastických světů*. Praha: Albatros, 2003. ISBN 80-00-01126-3
- RADIN, P. *Trickster: Mýtus o šibalovi, Indiánský mýtus v kontextu světových mytologií*.

- Praha: Dobra, 2005. ISBN 80-86459-45-4
- REEVES, J. C. *Jewish Lore in Manichaeic Cosmogony: Studies in the Book of Giants*. Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1992. ISBN 978-0-87820-413-7
- ROSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949.
- SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-884-6
- SVÁMÍ, S. *Rozměry dobra a zla: morální vesmír a vaisnavská filozofie*. Mayapur: Vidyagati dás, 2011. ISBN 978-80-254-9665-7
- TATRANSKÝ, T. *Lévinas a metafyzika*. Svitavy: Trinitas, 2004. ISBN 80-86036-92-8
- TOLKIEN, J. R. R. *On Fairy Stories*. London: HarperCollins, 2008. ISBN 978-00-0724-466-9
- TOLKIEN, J. R. R. *Pohádky*. Praha: Winston Smith, 1992. ISBN 80-85643-05-7
- TOLKIEN, J. R. R. *The Letters of J. R. R. Tolkien*. Ed. Humphrey Carpenter. Boston: Houghton Mifflin, 1981. ISBN 978-06-1805-699-6
- TSANOFF, R. *The Nature of Evil*. New York: The Macmillan Company, 1931.
- VACEK, J. *O jednotě a zlu*. Praha: ProgreStisk, 2007. ISBN 978-80-254-0545-1
- VOLTAIRE. *Candide*. Praha: Odeon, 1978.

Články v seriálové publikaci

- BURGGRAEVE, R. *Violence and Vulnerable face of the Other*. In: *Journal of Social Philosophy*, Vol. 30, No. 1, 1999. s. 39-40.
- RADCLIFFE, A. *On the Supernatural in Poetry*. *New Monthly Magazine*, vol. 16., 1826. s. 145-162

Elektronické dokumenty a zdroje

HIBBERD, J. *'Game of Thrones' author George R. R. Martin: Why he wrote The Red Wedding*. In: *Entertainment Weekly*. [online] Last revision 22.6. 2015.

[cit. 2015-06-15] <www.ew.com/article/2013/06/02/game-of-thrones-author-george-r-r-martin-why-he-wrote-the-red-wedding>

ROWLING, J. K. *The Fringe Benefits of Failure, and the Importance of Imagination*. In: *Harvard Magazine*, 2008. [online] Last revision 22.6. 2015. [cit. 2015-06-02]

<www.harvardmagazine.com/2008/06/the-fringe-benefits-failure-the-importance-imagination>

TRAKAKIS, N. *The Evidential Problem of Evil*. In: *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

[online] Last revision 22.6. 2015. [cit. 2015-04-22] <www.iep.utm.edu/evil-new/>